

รายงานการวิจัย

ประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ท้องถิ่นภาคเหนือ
ลุ่มน้ำแม่สาว แม่กก และแม่มาว

เรณู อรรฐาเมศรี

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

2546

กิตติกรรมประกาศ

โครงการประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ท้องถิ่นภาคเหนือ สำเร็จได้เพราะการใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนางานวิจัย พัฒนานักวิจัยและเครือข่ายนักวิจัยฝึกหัดให้ได้ค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตนเองและชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งนี้ก็เพราะกรอบคิดการบริหารจัดการวิจัยแบบชุดโครงการของ สกว. ซึ่งประกอบทั้งคำถามหลักของการวิจัยที่มุ่งประโยชน์สู่ชุมชน รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และการหนุนช่วยเชิงวิชาการเป็นบริบทที่ทำให้ผลการวิจัยเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนอย่างเห็นประจักษ์ในส่วนตัวนักวิจัยเองสามารถพัฒนาขีดความสามารถเพิ่มขึ้นเพราะที่เลี้ยงโครงการ อาจารย์อรรถจักร สัตยานุรักษ์ซึ่งคอยหนุนช่วยด้านความคิด ทฤษฎีให้อย่างฉับไวและชัดเจน เสริมกำลังใจ เข้าใจความลำบากในการทำงานในพื้นที่ อีกทั้งการจัดการประสานนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญมาวิพากษ์วิจารณ์ให้ข้อเสนอแนะเป็นระยะทำให้คลี่คลายปัญหาการทำงานวิจัย นักวิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอขอบคุณอย่างยิ่งต่อคุณูปการดังกล่าวมา รวมทั้งท่านอาจารย์ทั้งหลายที่ได้ช่วยกันแนะนำชี้แนะอย่างเมตตาหวังจะใคร่ให้ได้ดีคือ อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ อาจารย์สุเทพ สุนทรเกตุ อาจารย์ฉลวดชาข รมิตานนท์ อาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม อาจารย์สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และอาจารย์อานันท์ กาญจนพันธ์ รวมทั้งบรรดานักวิชาการ อาจารย์ทั้งหลายอีกมากมายที่ได้เอื้อนามในที่นี้ซึ่งนักวิจัยได้พัฒนาแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความคิดหลังสมัยใหม่ ฯลฯ ผ่านการอ่านงาน วิชาการจากเอกสารของท่าน

ในส่วนของการทำงานในพื้นที่ ขอขอบคุณนักพัฒนาคือคุณอคุลย์ ดวงจิตวิรัตน์ คุณอนุชน หวลทรง (ครูเอก) ที่ได้เริ่มต้นช่วยกระตุ้นชุมชน จนท้ายที่สุดยังเป็นเครือข่ายให้ทีมวิจัยได้เรียนรู้กระบวนการพัฒนาทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ ถึงแม้ไม่มีเวลาที่จะช่วยทำวิจัยแต่ประสบการณ์ของสองท่านก็ได้ช่วยให้งานวิจัยชิ้นนี้ปัจจุค่อนของงานด้านพัฒนาไปได้บ้าง รวมทั้งผู้ช่วยผู้ประสานงานที่ทำงานหนักอยู่เบื้องหลัง คือ คุณเกษม ทิสเหนือ คุณพรณทิวา เจต๊ะวรรณ ผู้ที่ทั้งลงพื้นที่ คิดต่อประสานงาน พิมพ์งานและช่วยแบ่งเบาภาระจัดการธุรการทุกอย่างของโครงการ ขอขอบคุณอาจารย์ชูพนิจ เกษมณี ผู้แนะนำให้ นักวิจัยได้ร่วมเป็นทีมวิจัยให้เข้าใจกรอบคิดและกระบวนการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและยังแนะนำหนังสือเอกสารที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานวิจัยเสมอมา นอกจากนั้นนักวิจัยยังได้เรียนรู้การวิเคราะห์กระบวนการจากอาจารย์กาญจนา แก้วเทพ เป็นการเพิ่มทักษะอย่างใหม่และอาจารย์ยังเอื้อเพื่อให้ทีมวิจัยเข้าร่วมเวทีการพัฒนางานเขียนรายงานจึงเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ที่เปิดโอกาสให้นักวิจัยได้ออกพื้นที่ตามที่ต้องการ เพื่อน ๆ และประธานโปรแกรมวิชาภาษาไทย อาจารย์พิศมัย อำไพพันธุ์ อาจารย์กรเพชร เพชรรุ่ง อาจารย์กรณิการ์ พันชนะและอีกหลายท่าน เข้าใจการทำงานในชุมชนและหลีกเลี่ยงที่จะ

มอบหมายงานอื่นที่จะเพิ่มภาระแก่นักวิจัยที่สำคัญความมีน้ำใจและความเข้าใจอันดีทำให้นักวิจัยซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง

ชุมชนชาวไทใหญ่นับเป็นร้อย ๆ คน ในสามหมู่บ้าน คือ บ้านเวียงหวาย อำเภอฝาง บ้านแม่สาวเมืองหนอง และบ้านใหม่หมอกจ้าม อำเภอแม่อาว รวมทั้งอาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ คณะครู นักเรียน โดยเฉพาะ อาจารย์จรรยา พนาวงศ์ อาจารย์อุไรวรรณ แก้วคำมูล อาจารย์พัชรินทร์ สมดุลชาวาทย์ และอาจารย์กาญจนา แสงแก้ว ผู้เสียสละเวลาเรียนรู้ร่วมกันในกระบวนการทำวิจัย จนถึงสิ่งที่ยากยิ่งคือการเขียนประวัติศาสตร์หมู่บ้านเวียงหวาย และประวัติศาสตร์หมู่บ้านแม่สาวเมืองหนอง ทำให้นักวิจัยสามารถถอดถอดความรู้นำมาสังเคราะห์เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉบับนี้ขึ้นมาได้ เช่นเดียวกับชาวบ้านไทใหญ่ผู้มีอิทธิพลและยินดีเข้าร่วมกระบวนการวิจัยเป็นพลังหนุนช่วยที่สำคัญ ชีวิตของคนชายขอบเหล่านี้เป็นแหล่งเรียนรู้ทำให้นักวิจัยได้เกิดสติปัญญาซึ่งถึงความเป็นมนุษย์กับการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ มองเห็นรากฐานของการสร้างวัฒนธรรมและความหลากหลายทางวัฒนธรรม จึงขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

เรณู อรรถาเมศร์

พฤศจิกายน 2546

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ RDG 4/0010/2544

ชื่อโครงการ ประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ ท้องถิ่นภาคเหนือประเทศไทย กลุ่มน้ำแม่สาว แม่สาว และแม่กก

ชื่อนักวิจัย เรณู อรรถาเมศร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

E-mail address: raynou@cmri.ac.th, raynoua@yahoo.com

ระยะเวลา กุมภาพันธ์ 2544 - มกราคม 2546

โครงการวิจัยนี้ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ 3 พื้นที่ ซึ่งอยู่ชายแดนตอนเหนือสุดของเชียงใหม่ ชุมชนที่ศึกษานี้ คือชุมชนบ้านเวียงหาวอำเภอฝาง ชุมชนบ้านแม่สาวเมือหนอง และชุมชนหมู่บ้านใหม่หมอกจ้าม อำเภอแม่อาย คำถามหลักของการวิจัย คือชาวไทใหญ่ในประเทศไทยมีจิตสำนึกประวัติศาสตร์อย่างไรที่ช่วยให้เขาคำรงความเป็นไทใหญ่ท่ามกลางการบีบคั้นในฐานะชนกลุ่มน้อยในประเทศบ้านเกิดและในประเทศใหม่ที่อพยพมา ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว จิตสำนึกนั้นยังคงดำรงอยู่อย่างไร หรือได้ปรับเปลี่ยนไปด้วยกระบวนการแบบใด วัตถุประสงค์เฉพาะเพื่อพัฒนาครูและเครือข่ายนักวิจัยชุมชน เรียนรู้ร่วมกับชุมชนในการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ วิจัยและสร้างองค์ความรู้ชุมชนด้วยตนเอง เกี่ยวกับเรื่องระบบความคิดความเชื่อและ ประสบการณ์เปลี่ยนผ่านในเชิงเศรษฐกิจและการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อร่วมกับชุมชนวิเคราะห์อัตลักษณ์ชาวไทใหญ่ที่เชื่อมสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ อุดมคติ ซึ่งมีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

กระบวนการวิจัยใช้การทำวิจัยเป็นเครื่องมือและเทคนิคการมีส่วนร่วมหลายอย่าง คือเวทีชาวบ้านเก็บข้อมูล เก็บข้อมูลกลุ่มย่อย และระดับลึก ตรวจสอบประวัติศาสตร์และคตินประวัติศาสตร์ชุมชน กระบวนการทำวิจัย แบ่งเป็น 4 ระยะ แต่ละช่วงเป็นเวลา 6 เดือน ใช้เวลา 2 ปี กิจกรรม คือประสานชุมชน คัดต่อประสานงาน และจัดประชุมปฏิบัติการโรงเรียนหาเครือข่ายเก็บข้อมูล พัฒนานักวิจัยและทำวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชน คตินประวัติศาสตร์ชุมชน

ผลจากการวิจัยได้พบข้อสรุปว่าประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่อยู่ในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งได้สร้างวาทกรรมฉายภาพการปรับตัวของชาวบ้านไทใหญ่ ตามขั้นตอนพัฒนาการและการผันผวนของบ้านเมือง ระหว่างไทใหญ่กับพม่าและการปรับตัวในเมืองไทย โดยการสร้างอัตลักษณ์ ตัวตนของกลุ่มขึ้นมาจนเกิดความขัดแย้งระหว่างวัย เพราะต่างมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันไปตามบริบทของตนเอง ซึ่งมีเงื่อนไขมาจากการผลิตที่คนหนุ่มสาวต้องออกไปรับจ้างนอกชุมชนก็สร้างอัตลักษณ์เป็นไทย เพื่อปกป้องตนเองและการได้สิทธิอันชอบธรรม ส่วนผู้อาวุโสใช้ตำนาน

ในการเชื่อมโยงระหว่างอดีตและปัจจุบันและเตรียมตัวว่าอนาคตของเยาวชนว่าจะสืบทอดชาติพันธุ์ได้อย่างไร ด้วยคิดว่า “ตัวเป็นไทใจต้องเป็นไท”

ส่วนที่สอง คือผลที่ได้จากกระบวนการทำวิจัย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างทีมวิจัยกับชาวบ้านนอกเหนือจากนั้นยังทำให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจกับความเป็นมนุษย์ และการสร้างวัฒนธรรมเพื่อการปรับตัว เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งผู้วิจัยและชาวบ้าน ได้เรียนรู้การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สร้างความรู้สึกเป็นตัวตน สะท้อนความเชื่อมั่น ครูและชุมชนให้ได้ตระหนักว่าสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง จากการที่ครูและนักเรียนมีส่วนร่วมกันในการทำวิจัยเป็นการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ชุมชนชี้ให้เห็นว่าบทบาทของครูและโรงเรียนจะทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพชุมชน สืบทอดบทเรียนจากประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน

ปัญหาหลักที่พบคือครูมีข้อจำกัดด้านเวลา ครูถูกหลักภาระให้รับผิดชอบงานด้านธุรการ และกลไกของระบบราชการทำให้ขาดโอกาสและเวลาเพื่อเพิ่มเติมความรู้และการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง นี่คือนสิ่งที่ท้าทายสังคมให้ยอมรับ และยังต้องใช้เวลาและทรัพยากรมากในการเปลี่ยนทัศนคติของสังคมรวมทั้งครูและชุมชนเพื่อพัฒนาทักษะทางวิชาการ

Project Code: RDG4/0010/2544
Project Title: The Northern Local History of Tai Yai: A Case Study of Tai Yai in Mae Mao, Mae Sao and Mae Kok Water Shad.
Investigator : Raynou Athamasar
 Rajabhat Institute Chiangmai
E-mail: raynoua@hotmail.com, raynoua@yahoo.com
Duration : February 2001 – January 2003

The research focused on 3 communities in the up north of Chiangmai Thailand. There are Ban Mae Sao community, Ban Mai Monhg Jam community in Mae Aye district and one from Fang district named Ban Wieng Wai.

Research Question

Eventhough, Tai faced much political and economic pressure from Thai government and Burma government because they are minority group in the eyes of both countries. How do Tai formulate their history consciousness?

Objective;

To develop teachers, and communities research net works by set up history research space for them such as data gathering, analyzing, presenting and correcting data etc. Research Process;

To set up learning space via data gathering such as focus group technique, data correcting etc.

Research Finding;

1. The Tai Yai history is the history of struggling to live peacefully in the world , but most of Tai migrate from Burma, they need to stay legally in Thailand. They earn their living by hiring outside communities and they formulate their identities as Thai. "Tai Yai spirit in Thai body" is the motto of the old generation which they want to transfer to the young generation.

2. There are identities conflict between the young generation and the old generation.

3. The teachers and the communities researchers have selves confident on building their own knowledge.

4. Communities' teachers are the key persons to develop the communities in sustainable way.

Problem;

1. The key person, communities' teachers, not has time to learn more.

2. The context of government official is the obstacle for the key person, community's teachers, to get into the community problem and potential.

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 ความเป็นมาของปัญหา	1
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	16
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	43
บทที่ 4 กระบวนการพัฒนานักวิจัยและการทำวิจัย	50
บทที่ 5 ไทใหญ่ก่อนจะมาถึงหมู่บ้านไทย	98
ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านแม่สาวเมืองหนอง	114
ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม	173
ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านเวียงหวาย	213
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา อภิปรายและข้อเสนอแนะ	268

บรรณานุกรม

บทที่ 1

ความเป็นมาของปัญหา

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

การศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงแรก ๆ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติและเป็นการอธิบายภาพของรัฐ ผู้ปกครองและบ้านเมืองโดยยังมองไม่เห็นภาพหมู่บ้านและประชาชนจนกระทั่งมาถึง พ.ศ.2525 กลุ่มนักคิดวัฒนธรรมชุมชนได้สร้างความเคลื่อนไหวของสังคมจนได้รับชัยชนะทางความคิด และสามารถปรับกระบวนการพัฒนามาสู่การพัฒนาคนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ.2540 (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ , 2541)

จากนั้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงมีความสำคัญเพิ่มขึ้นอย่างแท้จริง ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นได้มีผู้ให้แนวทางและแนวคิดในการศึกษาไว้หลากหลายเช่น ศรีศักร วัลลิโภดม และสุเทพ สุนทรเกสัช (2540) มองว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต้องเข้าใจว่าท้องถิ่นไม่ได้อยู่โดด ๆ และยังต้องทำให้เห็นรูปธรรมมากขึ้น โดยมองโครงสร้างสังคม แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ทำการอยู่ขณะนี้ เป็นเรื่องที่สัมผัสแต่โครงสร้างส่วนบน อันได้แก่เรื่องราวระบบความเชื่อ เช่น ตำนาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศิลปวัฒนธรรม ยังไม่ศึกษาความสัมพันธ์กับฐานทางเศรษฐกิจ หรือถ้ามีการศึกษาก็เป็นการศึกษาแบบแยกส่วน อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบน เป็นสิ่งกำหนดเศรษฐกิจการเมือง เศรษฐกิจการเมืองก็เป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม คือต่างกำหนดซึ่งกันและกัน เช่นศาสนาและพิธีกรรมซึ่งจรรโลงให้รูปแบบเอเชียคงอยู่ได้ หมู่บ้านอยู่เพราะความเชื่อในความเป็นญาติพี่น้อง เชื่อในผีปู่ย่าตายายเดียวกัน เชื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่บ้าน สังคมที่อยู่ได้เป็นเรื่องของอุดมการณ์และคุณค่าด้วย ขณะที่ นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจต่างก็นำไปในโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสำคัญซึ่งเป็นการศึกษาที่ไม่รอบด้านเช่นเดียวกัน

นารุง บุญปัญญา นักวัฒนธรรมชุมชน (ในฉัตรทิพย์ และคณะ, 2541) ได้เสนอแนวคิดที่ว่าสาระสำคัญของประวัติศาสตร์ชุมชนก็คือวัฒนธรรมของชาวบ้านเป็นอิสระจากวัฒนธรรมชนชั้นกลางและชนชั้นสูง สัมพันธ์กับชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ฐานที่สำคัญของชุมชนคือความมีคุณธรรมและจริยธรรม ในขณะที่ ศ สันตสมบัติ (ในฉัตรทิพย์และคณะ , 2541) มีข้อเสนอว่าชุมชนไม่ควรยึดติดกับวัฒนธรรมชุมชนเพียงอย่างเดียว หากจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจารีต วิถีปฏิบัติเดิมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการและความจำเป็นของยุคสมัย ชุมชนแต่ละแห่งไม่อาจจะอยู่อย่างเอกเทศแต่ต้องขยายเครือข่ายแห่งการเรียนรู้สัมพันธ์กับชุมชนรอบข้าง ที่จริงแล้วในอดีต

ชุมชนก็มีเครือข่ายแลกเปลี่ยนกันอยู่ และเช่นเดียวกันสุเทพ สุนทรเกสซ์ (2540) ได้ถกเถียงว่าการพิจารณาชุมชนหรือหมู่บ้านในฐานะเป็นหน่วยระดับท้องถิ่น มีความเพียงพอทางเศรษฐกิจ สามารถผลิตทุกอย่างเพียงพอต่อการยังชีพได้ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาชุมชนอื่นภายนอกนั้นเป็นข้อสรุปที่ไม่ควรยอมรับ สุเทพ ได้ให้เหตุผลว่า ความแตกต่างทางด้านสภาพแวดล้อมตลอดจนลักษณะทางชาติพันธุ์ของแต่ละชุมชนเป็นพื้นฐานให้มีความถนัด ความชำนาญเฉพาะในการผลิตแต่ละชุมชนแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความจำเป็นที่แต่ละชุมชนจะต้องพึ่งพาอาศัยแลกเปลี่ยนผลิตผลกันและกันในบริเวณเดียวกันและ ใกล้เคียงกัน ผู้วิจัยเองก็พบว่าชาวไทใหญ่ใช้กระบวนการบูชา พระธาตุปีเกิด 12 ราศี ที่อยู่ในเขตไทยและพม่าเป็นกลไกในการแลกเปลี่ยนสินค้าในแต่ละเขตพื้นที่ (เรณู อรรฐาเมศร์ ใน ฉลาดชาย รมิดานนท์, 2542)

นอกเหนือจากการเรียนรู้ชุมชนอย่างรอบด้านแล้วนักสังคมศาสตร์ยังได้เสนอแนวทางปฏิบัติให้แก่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น อานันท์ กาญจนพันธ์ (1947) ในฉัตรทิพย์ และคณะ (2541) มีข้อเสนอให้พิจารณาชุมชนกับการจัดสรรทรัพยากร ขณะเดียวกันก็เรียกร้องให้สังคมหรือรัฐจัดสรรทรัพยากรโดยเฉพาะที่ดินคืนให้กับประชาชนด้วย เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติมีข้อถกเถียงที่แสดงถึงความเป็นห่วงระหว่างสิทธิชุมชนกับสิทธิของรัฐ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากป่าและทรัพยากร จัดสำนักเรื่องการรักษานิเวศน์แวดล้อม คนกับธรรมชาติ เป็นประเด็นสำคัญต่อการเรียกร้องสิทธิชุมชน ซึ่งอรรถจักร สัตยานุรักษ์ได้ขยายความเข้าใจในเรื่องนี้ต่อไปถึงการด้านกระแสโลกาภิวัตน์ว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองมิใช่เพียงการเรียกร้องสิทธิชุมชนของชาวบ้านเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงทางด้านปัญญา ความรู้ก็เกิดเข้มข้นพร้อมกันและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั่วโลก นักคิดหลายคนเรียกขบวนการนี้ว่าคามานูวัตร์ (Localization) เพื่อตอบโต้กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization)

ดังนั้นความหมายของการเรียกร้อง "สิทธิชุมชน" จึงมิใช่เพียงแต่การเรียกร้องเพื่อที่ชาวบ้านจะมีโอกาสได้ดูแลทรัพยากร หากแต่เป็นกระบวนการเรียกร้องที่จะรักษาทรัพยากรสาธารณะให้แก่คนรุ่นต่อไป (อรรถจักร สัตยานุรักษ์ 2543)

จากกรอบคิดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นดังกล่าวมาข้างต้น เมื่อนำมาประกอบกับการสำรวจชุมชนพื้นที่เป้าหมายทำให้ผู้วิจัยมองเห็นทิศทางการทำงานต่อไปว่าน่าจะศึกษาประวัติศาสตร์การเปลี่ยนผ่านประสบการณ์ของการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนชาวไทใหญ่ เนื่องจากผู้วิจัยเคยศึกษาชุมชนนี้มาแล้วในประเด็นและแนวทางอื่นกล่าวคือ ได้ศึกษาโครงสร้างส่วนบน อันได้แก่ระบบความเชื่อและพิธีกรรมชาวไทใหญ่ เรณู อรรฐาเมศร์ (ในฉลาดชาย รมิดานนท์และคณะ, 2542) トラบเท่าขณะนั้นผู้วิจัยยังได้มองเห็นสภาพการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านเป็นลำดับมานับวันจะรุกร้าปัญหาให้เข้มข้นขึ้น ได้แก่ ปัจจุบันหมู่บ้านคงเหลือแต่คนแก่และเด็ก ถ้าเป็นคนวัยหนุ่มสาวที่ยังคงอยู่ในหมู่บ้านก็คือผู้ที่ไม่มีบัตรประชาชนหรือคนที่ขาดทักษะการทำงาน

มาก ๆ เท่านั้น ผืนแผ่นดินที่ทำกินก็มีน้อย พื้นที่เป็นภูเขา แม้จะมีที่ราบระหว่างหุบเขาเป็นหย่อม ๆ หรือ ที่ดินแถบลุ่มแม่น้ำกก ก็ได้เปลี่ยนมือเป็นของนายทุน หรือนักเก็งกำไรที่ดินซึ่งอยู่นอกหมู่บ้านไปแล้ว ชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินเองมีน้อยกว่าผู้ที่ทำงานรับจ้าง ชาวไทใหญ่ในพื้นที่ไม่เพียงพอบริโภคต้องซื้อหาจากภายนอกภาวะเศรษฐกิจเช่นนี้ยากที่ชาวบ้านจะสะสมทุนทางเศรษฐกิจ เมื่อพวกเขาเจ็บไข้ ต้องกู้เงินจากเพื่อนบ้าน ร้อยละ 5 ร้อยละ 10 ในบรรดาคนหนุ่มที่ออกไปนอกหมู่บ้านเพื่อรับจ้างเหมา ในพลอยก็ประสบปัญหาว่างงานต้องกลับมาหมู่บ้านก็มีบ้างแล้ว ตามคำบอกเล่าของ พ่อหลวงฮ้าย บ้านใหม่หมอกจ๋าม (พ่อหลวงฮ้าย หมิ่นนามหน่อ : 9 กันยายน 2543) พ่อค้าในหมู่บ้านก็เปลี่ยนรูปแบบมีการใช้มอเตอร์ไซด์ และรถบรรทุกเล็กเข้าไปขายของในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นพืชผัก เสื้อผ้า เครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ทำให้การค้าของพ่อค้าไทใหญ่ในหมู่บ้านต้องซบเซาลง ในทางตรงกันข้าม ผลิตผลการเกษตรของชาวบ้าน เช่น หอม กระเทียม พริกแห้ง ลิ้นจี่ ซึ่งส่วนมากสวนลิ้นจี่จะเป็นของจีนฮ่อ ก็กลับถูกพ่อค้านอกหมู่บ้านเข้าไปรับซื้อถึงบ้านในราคาถูก เครือข่ายการค้าพลอยในกรุงเทพฯ ได้รับผลกระทบกับนโยบายทางการเมืองของพม่าโดยพม่ายินยอมให้ว่าแดงเท่านั้นที่จะทำสัมปทานแร่พลอยจากพม่า เครือข่ายการค้าพลอยของชาวไทยใหญ่จึงเหลือแต่เพียงการรับจ้างเหมาในพลอยโดยมิได้มีโอกาสเป็นเจ้าของกิจการค้าตั้งแต่ก่อน (สมชาย จันทรธะอ 2543) สัมพันธภาพระหว่างว่าแดงกับพม่าเกิดปรากฏการณ์ส่งผลมาถึงหมู่บ้านแถบลุ่มแม่น้ำกก กล่าวคือชุมชนไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาใหม่ซึ่งมีลักษณะเป็นหย่อมบ้าน แถบปลายนาของบ้านสันตันคู๋ ได้คืนกลับไปยังเมืงน้ายอน เมืองสาด เมืองหางและเมืองอื่นๆ ที่ว่าแดงจ้างให้ทำงาน (พ่อหลวงฮ้าย หมิ่นนามหน่อ : 9 กันยายน 2543)

โดยภาพรวมของชุมชนนั้นโครงสร้างฐานเศรษฐกิจของชุมชนเหล่านี้อย่างอ่อนแอและเรื่อย ๆ ชาวไทใหญ่ต้องซื้อข้าวและของบริโภคจากภายนอก ในขณะที่เดียวกันกำไรส่วนเกินจากผลผลิตเกษตรก็ตกอยู่ในมือคนนอก ขาดที่ดินทำกินอย่างพอเพียง การออกไปขายแรงงานนอกหมู่บ้านก็มีปัญหาซับซ้อน ได้แก่การไม่มีบัตรประชาชนจึงถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือออกหางานนอกพื้นที่ไม่ได้ เครือข่ายการค้าก็ถูกแทรกแซง อนึ่งชาวไทใหญ่นับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในกระบวนการอพยพเคลื่อนย้ายแม้จนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังไม่มีทีท่าว่าจะสิ้นสุด สิ่งที่เราจะต้องตระหนักก็คือ กลุ่มชนชายขอบเหล่านี้ล้วนมีบทบาทต่อการสร้างรัฐประชาชาติ เรื่องราวของชาวไทใหญ่ ในประวัติศาสตร์ไทยมีอยู่กระหน่อกกระแท่น จึงสมควรที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวไทใหญ่อย่างเป็นระบบเพิ่มขึ้นเพื่อเพิ่มองค์ความรู้ เกี่ยวกับชาติพันธุ์ชาวไทใหญ่ในประเทศไทยซึ่งเป็นชุมชนที่สืบสานชาติพันธุ์ชาวไทใหญ่ในประเทศไทย ตามที่ผู้วิจัยเคยศึกษามา กลุ่มไทใหญ่ในประเทศไทยอพยพมาจากสภาพสังคมนิยมพม่าหลายท้องถิ่น บางกลุ่มมาจากทางตอนใต้ของจีน ได้แก่เมือง

มั่งชื้อ (เมืองขอนแก่น) หลู้หลี้ (เมืองมวกเหล็ก) อันเชื่อว่าเป็นถิ่นกำเนิดของชาวไทย ชาวไทใหญ่อพยพมาสู่ประเทศไทยด้วยเหตุผลหลายประการ ในสมัยก่อนอาจจะมีเหตุผลทางการค้าแต่ในช่วงหลังๆมาเป็นเหตุผลทางการเมืองเป็นส่วนใหญ่

กล่าวได้ว่าเมื่ออพยพมาอยู่ในเมืองไทย ชาวไทใหญ่ได้สร้างวาทกรรมความเป็นไทยร่วมกันบนพื้นฐานของศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้มิได้มีความหมายเพียงการผลิตซ้ำหรือการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่ได้มีการปรับตัวสร้างวาทกรรมด้านต่างๆขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับกาลเทศะที่เปลี่ยนแปลงไปในพื้นที่ใหม่และผู้คนที่มีหลักแหล่งที่มาต่างๆกัน อย่างไรก็ตามอดีตช่วยให้มองเห็นรากเหง้าและในบางกรณีความต่อเนื่องซึ่งเราต้องมองบริบทในสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อจะหาคำตอบที่ชัดเจน (ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2542) ในด้านชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมของชาวไทใหญ่ที่อยู่ในบริเวณรอบนอกเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจการเมือง จำเป็นต้องได้รับการศึกษาวิเคราะห์อย่างจริงจังมากกว่าที่เป็นมาแล้วในอดีต สิ่งเหล่านี้ชุมชนชาวไทใหญ่เองยังไม่ได้มีการตรวจสอบตนเอง ถึงแม้ว่าเขาจะมีความพยายามที่จะดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของตนเอง แต่ขีดจำกัดของสังคมและการเมืองไม่เอื้อต่อการพัฒนาการชุมชนของเขา ภาพสะท้อนนี้เห็นได้จากการพยายามก่อตั้ง "มูลนิธิเจ้าครูหมอไต่" เพื่อก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ในปี พ.ศ. 2543 ด้วยเวลาและทุนอันจำกัดและเป็นการระดมทุนจากไทใหญ่ที่ออกไปทำมาหากินนอกพื้นที่มาช่วยเหลือ นอกจากนั้นชาวไทใหญ่ยังมีการพบปะกันทั่วประเทศปีละ 2-3 ครั้งในพิธีกรรมที่สำคัญ พร้อมกันนั้นก็เสวนาอภิปรายปัญหาปัจจุบันที่กระทบกับวิถีชีวิตและปัญหาทางการเมืองในยุคที่ยังมีความหวังต่อการเรียกร้องอิสรภาพจากพม่าเมื่อ 50 ปีก่อน การรวมกลุ่มกันนี้สามารถรวมกันได้ด้วยวัฒนธรรมชุมชน

จากการศึกษาสำรวจงานประวัติศาสตร์ชุมชนที่ลำดับมาแต่ต้นผู้วิจัยจึงเห็นว่านอกจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนชาวไทใหญ่แล้ว ควรจะศึกษาเพิ่มขึ้นในแง่ของกระบวนการเปลี่ยนผ่านประสบการณ์ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนประเด็นการพยายามคงอยู่ของ อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ในการจัดการทรัพยากรนั้นว่าเคยเป็นมาอย่างไรและทรัพยากรส่วนรวมของชาวไทใหญ่นั้นคืออะไร

ความจริงแล้วเศรษฐกิจชุมชนนั้นอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมของภูมิประเทศ ชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านธรรมชาติแวดล้อม และเทคโนโลยีที่จะเอาชนะสิ่งแวดล้อมซึ่งขึ้นอยู่กับศักยภาพของสังคม การศึกษาหาศักยภาพในการอยู่รอดของชุมชนชาวไทใหญ่ จึงน่าจะค้นพบอัตลักษณ์ของชุมชนชาวไทใหญ่ โดยศึกษาวิเคราะห์ผ่านระบบเศรษฐกิจเพื่อดูความสัมพันธ์ทางการผลิตประสานสัมพันธ์กับโครงสร้างส่วนบน หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าเป็นการศึกษาการทำมาหากินโดยการจัดสรรทรัพยากร กับระบบคุณค่าจริยธรรมชุมชนที่เคยมีมา ได้แก่ ความเป็นเครือญาติของชุมชน การร่วมแรงร่วมใจ ความมีน้ำใจ เมื่อกระทบกับระบบอุตสาหกรรมและการค้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ชุมชน

ไทใหญ่จะดำรงอยู่อย่างไร มีการขยายเครือข่ายความร่วมมือกับไทใหญ่ตลอดถึงคนพื้นเมืองภายนอกเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและศักยภาพในการกำหนดชีวิตของตนเองและชุมชน เพื่อปกป้องเรียกร้องสิทธิความเป็นประชาชนไทย ตลอดถึงปกป้องสิทธิชุมชนเหนือการจัดการทรัพยากรส่วนรวมได้หรือไม่อย่างไร และพลั้งนั้นยังคงอยู่อย่างเข้มข้นเพิ่มขึ้น หรืออ่อนล้าลงไปอย่างไร วัฒนธรรมประเพณีเดิมของท้องถิ่นเริ่มหมดความหมายสำหรับคนรุ่นใหม่ (การวิพากษ์วิจารณ์ในการประชุมมูลนิธิครูหมอบุ๊โต มีแต่คนสูงอายุตั้งแต่ 40 ปี ขึ้นไป คณะกรรมการเองก็ตระหนักถึงปัญหานี้เช่นกัน) เมื่อเป็นเช่นนี้เครือข่ายชุมชนไทใหญ่ซึ่งเคยผสานชาวไทใหญ่ได้ทั้งในประเทศไทยและประเทศพม่าตลอดไปถึงชายแดนจีนตอนใต้จะเกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไร สมาชิกชุมชนไทใหญ่มีความรู้เท่าทันโลก เข้าใจความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับประเทศและระดับโลก ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนด้านต่างๆ ชาวไทใหญ่ตระหนักถึงการเสริมสร้างศักยภาพในการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัตนี้หรือไม่ ทำนองเดียวกันกับที่ ยศ สันตสมบัติ ได้ตั้งคำถามและศึกษาพบกระบวนการปรับตัวของชุมชนท่าเกวียนมาแล้ว (2539)

นอกจากนั้นการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่นอกจากจะทำให้เราเข้าใจวัฒนธรรมพื้นบ้านของเราในปัจจุบัน การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ชายขอบเช่นนี้จะเป็นการช่วยให้เราเข้าใจตนเองยิ่งขึ้น เพราะชนชาติไทใหญ่ได้ร่วมพัฒนาการมากับความเป็นรัฐชาติของล้านนาแล้วเช่นกัน นอกจากนั้นชนชายขอบเป็นกลุ่มคนที่มีฐานทรัพยากรขาดแคลนมากกว่ากลุ่มอื่น การต่อสู้ในชีวิตของพวกเขาจะมีความเข้มข้นและเห็นความเคลื่อนไหวชัดเจน ซึ่งจะเป็นกระจกส่องสะท้อนสังคมไทยโดยรวมได้เช่นเดียวกัน

ดังกล่ามาแล้วสังคมไทใหญ่มิได้เป็นหน่วยอิสระอยู่เดี่ยวๆ หากแต่อยู่ท่ามกลางสังคมนอกกลุ่ม (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540) ได้แก่คนพื้นเมืองและชาวเขากลุ่มต่างๆ และขยายเขตความกว้างขวางออกไปถึงระดับประเทศและยืดยาวถอยหลังไปยังเมืองพม่า จนจรดชายแดนประเทศจีนตอนใต้ได้แก่เมืองมวโหลงอันเชื่อว่าเป็นภูมิลำเนาเดิมของชาวไทใหญ่ในประเทศไทย โครงการนี้จึงจะศึกษาเพื่อสืบเสาะและเชื่อมต่อประวัติศาสตร์บอกเล่าตามที่พบในท้องถิ่นลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำสาย และลุ่มน้ำมว อำเภอฟ่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลุ่มน้ำมวมีชื่อหมู่บ้านซ้ำกันกับ หมู่บ้านในเมืองมว ได้แก่ เวียงหวาย หัวฝาย ห่อนงบัว ฝ้าง ฯลฯ นอกจากนั้นสัญลักษณ์ที่ปรากฏในระบบความเชื่อ และนิทานตำนานก็ยังเป็นที่จดจำเล่าขานและเป็นเรื่องเดียวกัน ถึงแม้ว่าการศึกษาสังคมจากแง่มุมของชาวบ้านอาจจะไม่ปะติดปะต่อกัน แต่ถ้ามองการจัดการความสัมพันธ์ให้ดี ทำให้เป็นระบบระเบียบ ก็น่าจะสามารถสานต่อข้อมูลประวัติศาสตร์ให้สืบเนื่องกันได้บ้างซึ่งขึ้นอยู่กับขีดจำกัดของข้อมูลที่มีอยู่ แต่อาจจะเป็นช่องทางให้ศึกษาได้ต่อไปในอนาคต และสามารถใช้เป็นข้อมูลโดยมองจากท้องถิ่นได้ดี

ยิ่งขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามสาระสำคัญของงานศึกษาเรื่องนี้อยู่ที่การต่อสู้เอาชีวิตรอดตามกาลเวลาของประวัติศาสตร์มากกว่าที่จะมุ่งรวบรวมข้อมูลให้สมบูรณ์

การศึกษานี้จึงมุ่งจะศึกษาชุมชนไทใหญ่ลุ่มน้ำแม่กกและสาขา คือ แม่สาว และแม่มาวโดยเลือกหมู่บ้านหลัก 1 หมู่บ้านได้แก่ บ้านแม่สาวเมืองหนองลุ่มแม่น้ำสาว มีประชากรสองร้อยกว่าหลังคาเรือน และหมู่บ้านอ้างอิง 2 หมู่บ้านคือ บ้านใหม่หมอกจามลุ่มแม่น้ำกก และหมู่บ้านเวียงหาวย ลุ่มแม่น้ำมาว ซึ่งมีประชากร 200 กว่าหลังคาเรือน ในชั้นแรกมีความคาดหวังว่าเพื่อให้เห็นภาพความสัมพันธ์กับภายนอกตามที่เครือข่ายการค้าเชื่อมโยงไปถึง เครือข่ายชุมชนระดับเมืองคือเชียงใหม่ ระดับประเทศคือกรุงเทพฯ และถ้ามีโอกาสอาจจะสามารถสืบค้นประวัติศาสตร์จิตสำนึกต่อไปยังประเทศพม่าศูนย์กลางการค้าพลอยคือเมืองกุด และทางตอนใต้ของประเทศจีน คือเมืองมาวโหลง (หลู่หลี่) โดยจะศึกษาสืบค้นตามหน่วยเศรษฐกิจคือ การค้าพลอย และช่างเจียรไนพลอยของชาวไทใหญ่ และระบบความคิดความเชื่อ ของกลุ่มชน ความคิดดังกล่าวข้างต้น หลังจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นความคิดของนักวิจัยได้เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง ทั้งที่มีต่อตัวข้อมูลและวิธีคิดในการศึกษา กล่าวคือเนื้อหาการสร้างวาทกรรมของชาวไทใหญ่ล้วนแล้วแต่วนเวียนอยู่กับการกู้ชาติ และเรียกร้อง อิสรภาพหรือการสร้างวาทกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับคนไทย ซึ่งเป็นความเคียดแค้นที่ต้องเผชิญหน้าอยู่ในชีวิตประจำวันถ้ามิใช่เรื่องของตนเองโดยตรงก็เป็นปัญหาของญาติพี่น้องที่ตกค้างอยู่ที่เมืองพม่า เครือข่ายการค้าที่ตั้งสมมุติฐานไว้ว่าจะ เป็นเครือข่ายจึงไม่ใช่ทิศทางที่เหมาะสมในการที่จะใช้เป็นหน่วยศึกษาในโครงการนี้ส่วนตัวนักวิจัยนั้นเมื่อทำวิจัยตามกระบวนการที่ตนออกแบบก็ได้การเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงตัวตนและ วิธีคิดในขณะที่ใช้ความคิดและศึกษาด้วยการอ่านศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อขบคิดปัญหาและข้อมูลที่เผยโฉมออกมาในกระบวนการทำงานกับผู้มีส่วนร่วมงานวิจัยไปพร้อม ๆ กันด้วย วิธีคิดก็เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน

วิธีการศึกษาวิจัยในโครงการนี้ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าแบบรอบด้าน (Triangulation) ในแต่ละคำถามจะถามจากคนกลุ่มต่างๆในสังคม ได้แก่ กลุ่มผู้เฒ่า ผู้นำ คนหนุ่มสาว ทั้งในและนอกชุมชนฯลฯ เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องต้องกันของข้อมูล จะมีการจัดกลุ่มเสวนาได้แก่กลุ่มผู้เฒ่า กลุ่มหนุ่มสาว และกลุ่มหัตถกรรม กลุ่มเกษตรกร และบางกลุ่มอาจจะซ้ำซ้อนกัน ตามลักษณะของวัฒนธรรมชุมชนที่วิถีชีวิตเป็นแบบองค์รวม ทั้งนี้คำนึงถึงประเด็นที่จะเก็บข้อมูลเป็นสำคัญกระบวนการศึกษาจะใช้เวทีซึ่งเป็นทั้งเวทีเป็นทั้งพื้นที่เก็บข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลและเวทีคืนประวัติศาสตร์ชุมชน

2. คำถามหลักของการวิจัย

ชาวไทใหญ่ในประเทศไทยมีจิตสำนึกประวัติศาสตร์อย่างไร ที่ช่วยให้เขาดำรงความเป็นไทใหญ่และดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางความบีบคั้นในฐานะชนกลุ่มน้อยในประเทศบ้านเกิดและในประเทศใหม่ที่อยู่พหุมา ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว จิตสำนึกนั้นยังคงดำรงอยู่อย่างไร หรือได้ปรับเปลี่ยนไปด้วยกระบวนการแบบใด

3. วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาเครือข่ายนักวิจัยชุมชน เรียนรู้ร่วมกับชุมชนในการเก็บข้อมูลวิเคราะห์ วิจัย และสร้างองค์ความรู้ชุมชนด้วยตนเอง
2. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ร่วมกับชุมชนเกี่ยวกับระบบความคิดความเชื่อและประสบการณ์เปลี่ยนผ่านในเชิงเศรษฐกิจและการอพยพย้ายถิ่นฐาน
3. เพื่อร่วมกับชุมชนวิเคราะห์อัตลักษณ์ชาวไทใหญ่ที่เชื่อมสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ อุดมคติความเชื่อซึ่งมีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

4. ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีแนวทางการศึกษาร่วมกันกับชุมชน ให้ชุมชนมีบทบาทหลักในขั้นตอนต่างๆของการวิจัย โดยนักวิจัยเป็นผู้กระตุ้น หรือจุดพล้งให้ชุมชนมีการรับรู้เรียนรู้และวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และศักยภาพในการแก้ปัญหาอันเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่ม และมีการศึกษาเจาะลึกบางกรณี ที่จะเป็นตัวแบบของการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ในเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เช่น ช่างทอผ้า หัตถกรรม เกษตรกร ฯลฯ

4.1 ประชากรหลัก ได้แก่ชุมชนชาวไทใหญ่บ้านแม่สาวเมืองหนอง 200 หลังคาเรือน ลุ่มน้ำแม่อาว อำเภอแม่อาว เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ระหว่างสองหมู่บ้านคือ บ้านใหม่หมอกจ๋ามและบ้านเวียงหวาย และการอพยพโยกย้ายยังมีผู้ให้ข้อมูลได้ ทำเลหมู่บ้านอยู่บริเวณแอ่งที่ราบเชิงเขาน่าจะมีการใช้ทรัพยากรแบบธรรมชาติ

4.2 ประชากรรองหมู่บ้านที่ 1 ได้แก่ชุมชนชาวไทใหญ่บ้านใหม่หมอกจ๋ามเขตลุ่มน้ำกก อำเภอแม่อาว เป็นหมู่บ้านที่ผู้วิจัยเคยศึกษา เป็นที่ตั้งของเจดีย์ครูหมอไต ซึ่งชุมชนไทใหญ่คาดหมาย

ว่าจะสร้างพิพิธภัณฑ์และคณะครูมีความพร้อมในการพัฒนา เป็นแหล่งที่ได้รับการพัฒนาการท่องเที่ยว มีประชากรออกไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้านจำนวนมาก

4.3 ประชากรหมู่บ้านที่ 2 ชุมชนชาวไทใหญ่บ้านเวียงหวายเขตลุ่มแม่น้ำมว อำเภอฟาง เป็นชุมชนที่มามีหลักแหล่งนันทนาการกว่า 2 หมู่บ้านแรก ที่สำคัญมีชื่อหมู่บ้านและแม่น้ำมว สอดคล้องกับแม่น้ำมวและหมู่บ้านไทใหญ่เมืองมวหลวงประเทศจีนจึงน่าจะเป็นจุดเชื่อมต่อของ ประวัติศาสตร์การอพยพโยกย้าย

วิธีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล จะใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ใช้เครือข่ายนักวิจัย ได้แก่ครู นักวิจัยชาวบ้าน ร่วมศึกษากับชาวบ้านในระดับต่างๆพัฒนา องค์ความรู้การวิจัยและเนื้อหาไปพร้อมๆกัน

ผู้ร่วมโครงการ

ผู้ติดต่อประสานงาน 1 คน ระหว่างในเมืองเชียงใหม่กับอำเภอฟางครุ 3 คน หมู่บ้านละ 1 คน ผู้ช่วยภาคสนามชาวไทใหญ่ 3 คน หมู่บ้านละ 1 คน เครือข่ายชุมชนชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ที่ เป็นผู้ร่วมให้ข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลใน 3 หมู่บ้าน

วิทยากรเฉพาะทางเช่น สาธารณสุข กรมแรงงาน พัฒนาการ NGO นักวิชาการ นักวิจัย

ประเด็นที่ศึกษา

ประเด็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน จะศึกษาว่าชาวไทใหญ่ใช้อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ในการผสมผสานเครือข่ายทั้งระบบความคิด ความเชื่อ และฐานเศรษฐกิจเพื่อการดำรงอยู่ของความเป็นไทใหญ่อย่างไร

ชาวไทใหญ่ตระหนักถึงการเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาความเป็นเครือข่ายของชุมชนในการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและนอกชุมชนที่เป็นพลวัตนี้หรือไม่อย่างไร

แนวทางสัมภาษณ์

ประวัติศาสตร์ชุมชน รวมกลุ่มผู้เฒ่าเล่าเรื่อง มูลเหตุของการอพยพ เส้นทาง การเดินทาง การเลือกทำเล เครือข่ายชุมชนดั้งเดิม สภาพภูมิประเทศ การทำมาหากิน ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อสภาพชีวิตและชุมชน ฯลฯ

ด้านเศรษฐกิจ เก็บข้อมูลชีวิตประจำวันของกลุ่มอาชีพต่างๆเป็นกรณีศึกษา และเก็บข้อมูลวงจรของอาชีพต่างๆ เริ่มตั้งแต่การผลิต การตลาด การบริโภค ใครเป็นผู้กำหนดราคา อย่างไร ทำไม จึงเป็นเช่นนั้น กรรมสิทธิ์ในที่ดินมีสภาพเป็นอย่างไร การใช้พื้นที่ทำกิน ตลอดจนความเข้าใจต่อ

สิทธิในที่ทำกินเป็นอย่างไร ความเชื่อในชุมชนที่มีผลต่อการให้ความยุติธรรมในที่ทำกินหรือไม่
อย่างไร

5. ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาชุมชนไทใหญ่ในเขตอำเภอฝาง 3 หมู่บ้านคือ บ้านแม่สาวเมืองหนอง
บ้านใหม่หมอกจ๋าม บ้านเวียงหาว

เวลาศึกษา 2 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2543 - 2544

สร้างเครือข่ายนักวิจัยชุมชน ทำการศึกษาโดยใช้เครือข่ายชุมชนกลุ่มต่าง ๆ

6. วิธีดำเนินการวิจัย

สำรวจชุมชนและเลือกชุมชน

หาอาสาสมัครเครือข่ายนักวิจัยโดยเริ่มจากโรงเรียน แล้วหาเครือข่ายชุมชน 4 เดือนโดยจัด
เสวนา 3 ครั้ง

สำรวจชุมชนร่วมกับชุมชนและเครือข่ายวัฒนธรรมชุมชนโดยการสัมภาษณ์สังเกตและ
สนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน และครู

สนทนากลุ่มกับกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ผู้อาวุโส กลุ่มผู้นำ อบ.ต คณะครู กรรมการหมู่บ้าน
ช่างฝีมือ กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน 22 ครั้ง

กรณีศึกษา

ผู้ช่วยวิจัยสังเกตและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในกรณีที่เลือกศึกษา เช่นผู้นำ ช่างทอผ้า ฯลฯ
เพื่อเป็นตัวแทนในการเกี่ยวโยงประสบการณ์ที่เปลี่ยนผ่านติดตามตลอดโครงการจากนักวิจัย
เครือข่าย พบปะเครือข่ายนักวิจัยเพื่อติดตามข้อมูล จัดเก็บข้อมูลและแลกเปลี่ยนวิธีการศึกษาชุมชน
ซึ่งกันและกัน 18 ครั้ง

สังเกตสัมภาษณ์โดยนักวิจัยเครือข่ายซึ่งอยู่ในชุมชน

จัดเสวนาติดตามเครือข่ายการค้าพลอยนอกชุมชน คือพบเครือข่ายกลุ่มเจียรไนพลอยใน
เชียงใหม่ หลายครั้งเพื่อศึกษาการใช้อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ในบริบทที่เปลี่ยนแปลง

7. เครื่องมือการทำวิจัย

เทคนิคเครือข่ายสังคม หาเครือข่ายและแกนนำในกลุ่มต่างๆ

การเสวนากลุ่มย่อยใช้เทคนิคทักษะชีวิตเพื่อพัฒนาการเพิ่มทางเลือกของชุมชนซึ่งมี

4 ขั้นตอนดังนี้

- สำรวจสืบสวนสอบสวนหาสิ่งที่เคยรู้เคยเป็นมา
- เชื่อมโยงแนวคิดและข้อมูลที่เป็นประโยชน์
- ทบทวนกับกลุ่มเพื่อลำดับเรื่องราวและเพิ่มรายละเอียด
- ประยุกต์ใช้ สรุปบทเรียนที่ได้สร้างองค์ความรู้ชุมชน

การจัดเวทีใช้ เทคนิคหลายอย่าง แล้วแต่ประเด็นและเป้าหมายเฉพาะแต่ละครั้ง เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ PRA AIC Life-Skills และ Mind Mapping

8. อุปกรณ์

- เครื่องเขียน กระดาษปอนด์ ดินสอ ปากกา แฟ้มเอกสาร ฯลฯ
- เทปบันทึกข้อมูล ดัชนีเทป ถ่าน
- คอมพิวเตอร์
- ฟิล์มถ่ายรูป
- เทปวิดีโอ

9. รูปธรรมจากการวิจัย

1. พัฒนานักวิจัยและเครือข่ายวัฒนธรรมชุมชนให้มีประสบการณ์ในกระบวนการการสร้าง องค์ความรู้และตระหนักถึงภูมิปัญญาของชุมชนด้วยตนเอง 4 คน
2. รายงานการวิจัย "ประวัติศาสตร์ชุมชนชาวไทใหญ่ 1 เล่ม"
3. รายงานวิจัยประวัติศาสตร์ฉบับโรงเรียน 2 เล่ม คือ รายงานวิจัยประวัติศาสตร์บ้านแม่สาวเมืองหนอง อำเภอมะออย และรายงานการวิจัยประวัติศาสตร์บ้านเวียงหาว อำเภอฟ่าง

10. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. กระบวนการวิจัยสามารถทำให้ชาวไทใหญ่ถอดประสบการณ์ชีวิตเกิดจิตสำนึกร่วมในอัตลักษณ์ของชุมชน เห็นคุณค่า หมายความว่า เกิดความตระหนักชัดในประวัติศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่านประสบการณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์ ตระหนักชัดในมรดกร่วมของชุมชนที่เหนียวแน่นกำลังใจให้คุณค่าต่อความเป็นคนไทใหญ่ซึ่งโยงใยเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตและการแก้ปัญหาประจำวันอย่างไร

เพิ่มกระบวนการทัศนต่อภาพฝัน ความหวังต่ออนาคตที่ จะทำได้จริงๆน่าจะมีอะไร อย่างไรบ้าง รู้จักทางเลือกในวิถีชีวิตประจำวันตามขีดจำกัดที่มีอยู่ ตระหนักชัดในคุณค่าแห่งตนใช้ประวัติศาสตร์แห่งชีวิตชุมชนเป็นบทเรียนทั้งทางด้านระบบคิด ความเชื่อและการทำมาหากิน รู้จักสิทธิและการจัดการทุนทางสังคม (อานันท์ กาญจนพันธ์ ,2537) และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

2. ครูและชุมชนเยาวชนจะสามารถ สร้างหลักสูตรชุมชนชาวไทใหญ่ได้ด้วยตนเอง เกิดเครือข่ายในการสร้างพิพิธภัณฑ์ไทใหญ่อย่างเข้มแข็งขึ้น และมีความตระหนัก หมายความว่า ต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวไทใหญ่ว่าเป็นแหล่งศึกษา เป็นสัญลักษณ์อันสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ของตนเอง

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

ระยะเวลาการทำวิจัย โครงการวิจัยนี้ทำการวิจัยหมู่บ้านรวมระยะเวลา 2 ปีโดยแบ่งเวลาออกเป็น 4 ช่วงเวลา ช่วงละ 6 เดือน คือ

ระยะที่ 1 ตั้งแต่	กุมภาพันธ์ 2544- กรกฎาคม 2544
ระยะที่ 2 ตั้งแต่	สิงหาคม 2544- มกราคม 2545
ระยะที่ 3 ตั้งแต่	กุมภาพันธ์ 2545- กรกฎาคม 2545
ระยะที่ 4 ตั้งแต่	สิงหาคม 2545- มกราคม 2546

การดำเนินงานวิจัย	ระยะเวลา
ขั้นตอนที่ 1 1. สำรวจข้อมูลเบื้องต้นและประสานชุมชน	กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2544
ขั้นตอนที่ 2 - จัดเวทีชาวบ้านแม่สาว - จัดเวทีชาวครูและชาวบ้าน เวทีใหญ่รวม 3 หมู่บ้าน - จัดเวทีแม่สาวครูและชาวบ้าน - เสวนา ประวัติศาสตร์ชุมชน สองชุมชน	9 กุมภาพันธ์ 2545 7-8 เมษายน 2544 (ชาวบ้าน 1 วัน) 18 เมษายน 2544 (ชาวบ้านครึ่งวัน) 24-26 เมษายน 2545
ขั้นตอนที่ 3 จัดประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับครู 22 ครั้ง เพื่อการพัฒนาการทำวิจัย ดูงาน 1. ดูงานภายในชุมชน - เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม - กลุ่มสตรี - กลุ่มเด็กออกไปรับจ้างนอกชุมชน 2. ดูงานภายนอกชุมชน ดูงานบ้านทุ่งหก ลำปาง ถอดบทเรียน ร่วมเวทีสื่อพื้นบ้านจังหวัดแพร่ ร่วมเวทีสื่อพื้นบ้านเชียงใหม่	ช่วงเวลา มีนาคม 2544 - มกราคม 2545 21-22 กุมภาพันธ์ 2545 4 มีนาคม 2545 11 มิถุนายน 2545 2 พฤศจิกายน 2545 3 พฤศจิกายน 2545 30-31 พฤษภาคม 2546 27-20 กรกฎาคม 2546
ขั้นตอนที่ 4 เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านแม่สาว (ทดลอง) เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านแม่สาว (ได้ผู้อาสา	9 กุมภาพันธ์ 2545 11 พฤษภาคม 2545

สมัครคืนประวัติศาสตร์)	17 ตุลาคม 2545
เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านแม่สาว (ช่วงประเพณี)	10 พฤศจิกายน 2545
เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านแม่สาว (ได้กระบวนการ)	
เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านเวียงหวาย (ชุมชนเกิดปัญหา).....	9 กุมภาพันธ์ 2545
เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านเวียงหวาย (ผู้ปกครอง)	19 ตุลาคม 2545
เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านเวียงหวาย (ได้ กระบวนการการมีส่วนร่วม กับชุมชน)	9 พฤศจิกายน 2545
เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านเวียงหวาย	14 พฤศจิกายน 2545
เวทีเยาวชนและผู้อาวุโส	25 พฤศจิกายน 2545
ขั้นตอนที่ 5	
ประเมินผล สังเกตการณ์ต่อเนื่อง ตามปฏิบัติการ 22 ครั้ง	มีนาคม 2544 - มกราคม 2546
ขั้นตอนที่ 6	
รวบรวมและนำเสนอผลงาน	ธันวาคม-กันยายน 2546

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ระยะที่ 1

1. นำเสนอการทำเครือข่ายชุมชน กระบวนการที่จะได้ครูอาสาสมัคร และอาสาสมัครชาวบ้านที่จะเข้าร่วมการวิจัย ในแต่ละหมู่บ้าน
2. ข้อมูลทางกายภาพของชุมชนและงานทบทวนวรรณกรรม และแนวคิดในการศึกษา
3. การประเมินชุมชนอย่างเร่งด่วน ให้ได้ปัญหาอย่างรวม
4. ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าถึงการอพยพมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งนี้
5. รายงานกิจกรรมและความก้าวหน้า การจัดเวทีในชุมชนสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงความสำนึกร่วมของชุมชน ใช้หลักฐานจากกิจกรรมหรือการสะท้อนความคิดเห็นที่ได้จากการเสวนา และได้จากผู้ให้ข้อมูลหลัก

6. รายงานการประชุมปฏิบัติการ การพัฒนานักวิจัย ปัญหาคืออะไร ทักษะคิดต่อการทำวิจัย ความคาดหวังและความเข้าใจต่อการทำวิจัย การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ จิตสำนึกร่วมของนักวิจัย อาสาสมัคร

ระยะที่ 2

1. รายงานประวัติศาสตร์ชุมชนและจิตสำนึกชุมชนที่ปรากฏจากการเสวนาเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน
2. รายงานการประชุมปฏิบัติการของครู 3 ครั้ง โดยเริ่มจากประเด็นความสำคัญดังนี้
 - เก็บข้อมูลได้รายละเอียดเพียงใด
 - ปัญหาของนักวิจัยมีอะไรบ้าง
 - จำแนกประเด็นปัญหาที่ชุมชนสะท้อนออกมา และเลือกโดยเรียงลำดับปัญหาที่ชุมชนสนใจก่อนหลัง
3. รายงานข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจเมือง โดยเขียนรายงานในเชิงการเปลี่ยนผ่านประสบการณ์ในกิจกรรมแต่ละอย่าง
4. รายงานด้านอัตลักษณ์ของชุมชน กระตุ้นและแนะแนวทางการวิเคราะห์ของนักวิจัยชุมชนไม่มุ่งแต่เนื้อหาอย่างเดียวต้องละเอียดอ่อนต่ออารมณ์ ความรู้สึกและวิถีคิดและการแก้ปัญหาของชาวบ้าน

ระยะที่ 3

1. รายงานประวัติศาสตร์ชุมชนโดยเชื่อมโยง 3 หมู่บ้าน และผลกระทบจากภายนอก มีผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่อย่างไร มีผลต่อสภาพชุมชนไทใหญ่แต่ละแห่งอย่างไร
2. รายงานระบบคิด วิธีแก้ปัญหาของชาวไทใหญ่ ว่าเขาได้ใช้ความเป็นไทใหญ่ ช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในชีวิตประจำวันได้อย่างไร
3. ใช้กระบวนการ Life-Skill ให้ชาวบ้านปกป้องการเปลี่ยนแปลงของตนเอง โดยการตอบคำถามและวิพากษ์กันเอง และบันทึกเทปไว้ทุกครั้ง และเก็บมาเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลง ในเรื่องวิถีคิดการหาทางเลือกเก่งขึ้น การร่วมเสนอความเห็นอย่างเป็นกันเองและมีพลังมากขึ้น

ระยะที่ 4

1. รายงานประวัติศาสตร์ชุมชนฉบับสมบูรณ์ ที่สะท้อนประสบการณ์ของการเปลี่ยนผ่าน

2. เชื่อมโยงระบบคิดในการใช้อัตลักษณ์ หรือ จิตสำนึกไทใหญ่ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และเปรียบเทียบว่าอัตลักษณ์อย่างไรที่มีพลังต่อการนำมาใช้ และอัตลักษณ์อย่างไรที่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอดวิเคราะห์วิธีคิดโดยผ่านการคิดสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อสังคม และ อัตลักษณ์ของชาว ไทใหญ่ เปรียบเทียบผลกระทบที่เกิดภายในชุมชน และไทใหญ่นอกชุมชน ในหมู่บ้าน ในเมืองเชียงใหม่ และในกรุงเทพ ฯ

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิธีคิดและวิธีการศึกษา การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นกระบวนการหนึ่งที่เป็นการศึกษารูปแบบในการวิจัยเพื่อรูปแบบการศึกษาที่จะนำไปสู่ความคิดจิตสำนึกใหม่ในการพัฒนาสังคมไทย แนวคิดเกี่ยวกับความยากจนของประเทศหลังภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจเป็นความยากจนที่เกิดจากโครงสร้าง ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์สรุปไว้ว่าความยากจนที่ปรากฏในสังคมไทยและทั่วโลกเวลานี้เนื่องมาจากนโยบายพัฒนาที่มุ่งสร้างความมั่งคั่งให้แก่คนจำนวนน้อย โดยการแย่งชิงทรัพยากรจากคนส่วนใหญ่ไป ทางออกของสังคมไทยนั้นมีหลายประเด็นด้วยกันคือการกระจายการศึกษา การไม่สร้างความรู้ด้วยการบิดเบือนเพื่อแย่งชิงทรัพยากรจากประชาชน ฉะนั้นต้องสร้างความรู้ที่ถูกต้องและเป็นจริงขึ้นถ่วงดุลย์กับความรู้ที่บิดเบือนเหล่านั้น ต้องสร้างเครือข่ายนักวิชาการและชาวบ้านและสื่อเพื่อสร้างและขยายความรู้ที่ถูกต้องเหล่านี้แก่สังคม ยุทธศาสตร์การเมืองคือการขยายพันธมิตรทั้งแนวนอนคือสร้างเครือข่ายให้กว้างขวางในหมู่บ้านทั่วประเทศและองค์กรประชาชนจากชนชั้นอื่นทั้งทางขวาง และทางแนวตั้งเพื่อจะทำให้เกิดความเข้าใจและการหนุนช่วยจากคนในสังคมให้กว้างขวางขึ้น ที่ผ่านมาราถูกทำให้เข้าใจว่าความยากจนคือจุดสะดุดหรือส่วนปลีกย่อยของชาติ ความคิดเช่นนี้เป็นอุปสรรคที่จะเข้าใจและสร้างนโยบายที่เอื้อต่อคนจน คนจนจะต้องเป็นผู้ตั้งคำถามต่อการหาความรู้ เพื่อจะได้มีพลัง และองค์กรชุมชนทั่วโลกจะต้องพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงกัน วิธีการที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและวิถีทางหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนความคิดจิตสำนึกใหม่ในการพัฒนาสังคมไทย เพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองของประชาชนหรือคนจนภูมิปัญญาท้องถิ่นการพัฒนาแบบยั่งยืน ทั้งสังคมควรเข้าใจปัญหาที่แท้จริงของคนจน การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน อาจจะ เป็นหนทางหนึ่งที่เข้าถึงวิถีความคิดดังกล่าวมาข้างต้น

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542) ได้แสดงความคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ไว้หลายประเด็นด้วยกันคือ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้าน สังคมวัฒนธรรมชนชาติไทย ซึ่งเป็นการศึกษาที่พยายามค้นหาอุดมการณ์แกนหลักของชุมชน นำไปสู่การค้นคว้าเรื่องสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีความหมายต่อการศึกษาวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ทั้งในแง่เนื้อหาอันเป็นแกนในของชุมชน แนวทางที่กว้างไกลของการศึกษาประวัติศาสตร์ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย และกลุ่มไทนอกประเทศ และที่สำคัญอย่างยิ่งหย่อนกันคือเทคนิคการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า ที่เป็นการเก็บข้อมูลและการกระตุ้นจิตสำนึกไปในตัวโดยที่ผู้เก็บข้อมูลรับทราบและเป้าหมายชัดเจนจึงผสานจิตวิทยาเข้าไปอย่างอัตโนมัติ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการกระตุ้นความทรงจำ

และความสำนึก ในที่นี้จึงหยิบยกประเด็นที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษามาพอสังเขปดังรายละเอียดต่อไป

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542) สะท้อนความเห็นว่าการนำประวัติศาสตร์มาเป็นของชุมชนนั้นมีความหมายมากเพราะหากชุมชนมีประวัติศาสตร์จะสามารถอ้างความชอบธรรมได้ สิ่งนี้จะเป็นการต่อสู้กับรัฐทางอุดมการณ์ การรื้อฟื้นความทรงจำคือความเข้าใจตนเอง ชุมชนจะมีบทบาทอย่างไรถ้าไม่เข้าใจตนเอง และจะเข้าใจตนเองได้อย่างไรถ้าถูกทำลายความทรงจำไปหมดแล้ว เมื่อเรามองเห็นประวัติศาสตร์ชุมชน จะเห็นว่าความสัมพันธ์ทางตั้งที่รัฐจัดตั้งขึ้นมีความสำคัญลดลง และได้พบว่าเครือข่ายความช่วยเหลือกันระหว่างชุมชนนั้นมีใช้ระบบตลาด หากแต่เป็นความช่วยเหลือซึ่งมีการเอื้ออาทรต่อกัน ทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน และการผูกโยงวัฒนธรรมข้ามกรอบของรัฐ โยงไทยในประเทศไปถึงไทนอกประเทศ เช่น ไทยกับลาว ชุมชนมีระบบวัฒนธรรมของเขา การที่เขาไม่สามารถพัฒนาไปได้เต็มทีนั้นน่าจะมาจากการที่เขาถูกดึงส่วนเกินออกจากหมู่บ้าน โดยที่เริ่มต้นการมองผ่านการผลิตแบบเอเชีย

ผู้เขียน ได้วิพากษ์ชนชั้นกลางว่าเติบโตทางเศรษฐกิจเพราะเกาะเกี่ยวกับรัฐและทุนทางตะวันตก หากเราหันมาทางวัฒนธรรมของตนเองไม่ได้ จึงมักจะเอาอย่างชนชั้นสูงและตะวันตก ถ้ารับเอาวัฒนธรรมชุมชน ชนชั้นกลางก็จะมีรากเหง้ามาจากสังคมไทย สามารถพัฒนาเอกลักษณ์ของตนเอง มีศักยภาพในการต่อรองกับรัฐและทุนมากขึ้น ในขณะเดียวกันฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542) ได้นำเสนอให้ปัญญาชนเป็นผู้เชื่อมเอาส่วนดีของวัฒนธรรมตะวันตกไปสู่ชุมชนเพื่อให้วัฒนธรรมชุมชนเกิดพลังที่จะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งจะช่วยให้ประเทศมีความเข้มแข็งพอที่จะยืนอยู่ในประชาคมโลกอย่างเป็นตัวของตัวเอง สามารถต้านทานกระแสทุนโลกที่ครอบเข้ามอย่างเร่งเร้าและรุนแรงมากขึ้นทุกขณะ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542) ยังชี้ว่าการศึกษาคนไทนอกประเทศทำให้แน่ใจชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเอกลักษณ์ร่วมของคนไทคือความมีน้ำใจจนเป็นลักษณะพิเศษ การศึกษากลุ่มคนไทนอกประเทศยังมีความหมายต่อการดำรงอยู่ การฟื้นฟูและการพัฒนาวัฒนธรรมไทในวันข้างหน้า

ในขณะเดียวกันสมพงษ์ วิทษศักดิ์พันธ์ ได้สะท้อนแก่นวัฒนธรรมไทผ่านข้อมูลทางสังคม วัฒนธรรมไทใหญ่สี่ประการ มีประเด็นหลักที่น่าจะมองเห็นความสอดคล้องกันกับ พื้นที่ศึกษาของโครงการนี้ทั้งสามชุมชนดังนี้

ประการแรก สังคมหมู่บ้านของชาวไทใหญ่เป็นฉันทิน้องญาติมิตรเจกเช่นสังคมไทยในชนบท มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือซึ่งกันและกันดังจะพบในงานปอยต่างๆ ตลอดถึงการเอารวม

ประการที่สอง มีการควบคุมความประพฤติโดยสังคมหมู่บ้าน หากทำผิดจารีตประเพณี ผู้ทำผิดจะได้รับการลงโทษเช่น ถ้างบ้านทำสวน การขอสมาค่อผี หรือการเลี้ยงคนทั้งหมู่บ้าน

ประการที่สาม พลังของความเชื่อและมิติทางศาสนาทำให้คนสมานสามัคคีกัน สร้างความเป็นหมู่เป็นพวกเดียวกัน วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาและการแก้ไขปัญหาสังคม

ประการที่สี่ ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมของวัฒนธรรมอื่นผลักดันให้ ชาวไทใหญ่เกิดความภาคภูมิใจในภาษาและวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้นดังเช่นกระบวนการ รื้อฟื้นการศึกษาภาษาไทใหญ่ในเมืองซอนและเมืองอื่น

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ยังอภิปรายว่า จากการที่เคยศึกษามาแบบประวัติศาสตร์ของรัฐต่อมาได้กะเทาะเปลือกของรัฐออกไปแล้วเห็นว่าประวัติศาสตร์ที่เป็นอยู่นั้นไม่ได้อธิบายสังคมได้ทั้งหมด (2542) เพราะฉะนั้นการวิพากษ์รัฐ เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากเพราะสามารถทำให้ลงไปสู่หมู่บ้าน เห็นหมู่บ้านอย่างอิสระการศึกษาประวัติศาสตร์ก็ต้องไปศึกษาชุมชน เพราะชุมชนถูกทำลายความทรงจำ ประวัติศาสตร์ชุมชนไม่ปรากฏประวัติศาสตร์ในแง่มุมของรัฐ การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ชุมชนจึงสำคัญมาก รัฐได้อ้างความชอบธรรมโดยอ้างความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นการจะเพิ่มพลังให้กับชุมชนจะต้องนำประวัติศาสตร์กลับมาเป็นของชุมชน

แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน

ในอีกด้านหนึ่งแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนจะต้องถูกผนวกเข้ากับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพราะเป็นการศึกษาที่มุ่งมองเอาวิถีชีวิตของชุมชนเป็นฐานคิด และวิพากษ์ระบบจัดการของรัฐในประเด็นการตีความว่า อะไรคือประโยชน์ส่วนรวม เช่นเดียวกันกับแนววิพากษ์ต่อการตีความหมายของคำว่า “เอเชียวิติ” ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2544:47) ซึ่งกล่าวว่า “เอเชียวิติ” ที่มีคำอธิบายอยู่บ้างก็คือ คนเอเชียมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ของปัจเจก นัยของคำกล่าวนี้แตกต่างจากการมองของฝรั่ง ที่เห็นสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องของปัจเจกเกือบจะล้วนๆ สิ่งที่เอเชียวิตะวันออกตัดสินว่าเป็นประโยชน์ส่วนรวมนั้นต้องสอดคล้องกับประเพณี (ซึ่งเป็นเครื่องกำกับการใช้อำนาจอย่างหนึ่ง) กลุ่มที่มีอำนาจในการช่วยตัดสินใจได้แก่ องค์กรศาสนา องค์กรพ่อค้า องค์กรปกครองท้องถิ่น ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์กรระดับล่างลงไปเท่าไรก็ยิ่งอยู่ในกำกับของประชาชนมากขึ้นไปเท่านั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิพากษ์รัฐเอเชียมัยใหม่ว่ามิได้เป็นเช่นนั้นเพราะทุกองค์กรอยู่ภายใต้อำนาจรัฐหมด จึงเกิดการรวมศูนย์อำนาจ ทำให้อำนาจรัฐใหญ่ขึ้นไม่มีใครกำกับควบคุมดูแลได้เลย และสิ่งที่น่ากลัวที่สุดคือคิดมากับอำนาจรัฐคือทุนข้ามชาติ จึงหาหลักประกันอะไรให้แก่สิทธิมนุษยชนไม่ได้ ขณะเดียวกันนิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ตีความว่า “วิดิเอเซีย” คือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสถาบันทางสังคม หรือชุมชนนั่นเองกล่าวคือกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ร่วมกันหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน ฉะนั้นถ้าจะเดินตามแนว “วิดิเอเซีย” ที่แท้จริง ย่อมหมายถึงการรื้อฟื้นปรับปรุงองค์กร สถาบัน ภาคเอกชนให้กลับมาทำงานภายใต้กำกับของประชาชนใหม่ เพื่อ

ถ่วงดุลย์อำนาจรัฐ และอำนาจบริษัทข้ามชาติ เช่นการรื้อฟื้นปรับปรุง องค์กรเหมืองฝาย ให้กลับมาเป็นผู้จัดการน้ำในท้องถิ่น อาจมีการสร้างองค์กรเหนือระดับท้องถิ่นสำหรับประสานในการจัดการระดับลุ่มน้ำ อาจมีการเปิดให้ประชาชนที่สมัครใจจะรักษาและใช้ป่าใกล้บ้านมีอำนาจในการจัดการป่าอย่างยั่งยืนระดับหนึ่ง อาจหมายถึงการมีคณะกรรมการการศึกษาในระดับต่างๆเพื่อจัดการศึกษาในท้องถิ่นของตนเองและอะไร ๆ อีกหลายอย่างที่มีรากมาจากประชาชน และร่วมกับรัฐในการตัดสินใจในการเปิดให้บริษัทต่างชาติเข้ามาค้ากำไรด้วยลักษณะที่พึงอนุญาตได้ เอเชียวิถีจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิชุมชน นั่นคือหันกลับไปสร้างเกราะกำบัง ประชาชนจากการใช้อำนาจเผด็จการทั้งของรัฐและของทุนข้ามชาติ

แนวคิดเศรษฐกิจ ถ้าจะมองให้เฉพาะเจาะจงและสอดคล้องกับแนวการศึกษาวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ไทใหญ่อีกประเด็นหนึ่งคือ การศึกษาตรวจสอบระบบคิดเรื่องการทำหากินของชุมชนไทใหญ่ *ว่าเขาใช้อัตลักษณ์ความเป็นไทใหญ่ของเขาเพื่อความอยู่รอดได้หรือไม่อย่างไร หรือท่ามกลางกระแสทุนนิยมเขาได้ตกเป็นเครื่องมือของเศรษฐกิจกระแสไหลอย่างไร* ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทใหญ่ที่เคยมีความเข้มแข็งและมีเครือข่ายทางการค้าที่มีชื่อเสียง จะสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจแห่งชาติ และได้ถูกกระทบกระเทือนจากภาวะความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันอย่างไร ซึ่งแนวคิดเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542) ดำเนินตามรอยค้นแบบและแนวคิดของปรีดี พนมยงค์ คือไม่ต้องการให้เมืองไทยเป็นเครื่องมือรับใช้ชาวต่างชาติ ไม่ว่าการเป็นเมืองขึ้นแบบใหม่หรือเมืองขึ้นแบบเก่า และโดยเฉพาะฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542) ได้ชี้แนวทางที่ปัญญาชนไทยปัจจุบันแนะนำคือแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เรื่องจิตวิญญาณประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน เป็นสินทรัพย์ที่ทรงคุณค่ามหาศาล ควรที่จะถูกนำมาใช้เพื่อประชาชนทั้งมวล ความภูมิใจในวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชาติกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้น ให้จุดหมายแก่การพัฒนาประเทศ ฉัตรทิพย์ได้สะท้อนถึงแนวคิดของนักคิดสองคนคือปรีดี พนมยงค์ และต่อมาคือ ดร.วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2473) ผู้เสนอแนวคิดเศรษฐกิจแห่งชาติคนสำคัญ ซึ่งเสนอให้ใช้หลักแห่งการพึ่งตนเอง ใช้ปัญญาตนเองในการแก้ปัญหา มีจิตสำนึกแห่งความเป็นไทย ยึดผลประโยชน์ของคนไทยเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช่คิดถึงผลประโยชน์ของภาคธุรกิจซึ่งถูกควบคุมโดยคนต่างชาติเท่านั้น ไทยต้องพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตนเองโดยการวิจัยและพัฒนาอุตสาหกรรม โดยมีคนไทยเป็นเจ้าของและกำกับเทคโนโลยี สาขาอุตสาหกรรมจึงจะเป็นส่วนหนึ่งของชาติและเป็นปัจจัยกำหนดเศรษฐกิจความเจริญเติบโตแท้จริงของเศรษฐกิจโดยรวม นอกจากนั้นบำรุง บุญปัญญา (ในฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2544) ยังเสนอแนวคิดเศรษฐกิจชาตินิยมว่า ควรเปลี่ยนวัตถุประสงค์การผลิตเพื่อส่งออกเป็น การผลิตให้ทุกคนได้มีกินมีใช้ แล้วค่อยเอาส่วนที่เหลือส่งออก

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนตามที่สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ อธิบายว่าเป็นที่มั่นสุดท้ายของ ชุมชนต้องวิเคราะห์ว่า ฐานในชุมชนมีอะไรบ้าง ฐานอะไรถูกทำลายไปแล้ว จะฟื้นฟูฐานเหล่านั้นได้อย่างไร ฐานที่ถูกทำลายอันแรกคือฐานเศรษฐกิจ การผลิตยังชีพถูกทำลาย ฐานวัฒนธรรมถูกทำลาย ฐานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมยังเหลืออยู่ แรงเกาะเกี่ยวของชุมชนยังพอเหลืออยู่ ระบบผู้นำธรรมชาติยังพอเหลืออยู่ สิ่งเหล่านี้จะต้องศึกษาด้วยวิธีการสนทนอย่างถึงแก่น คนส่วนมากไม่สนใจโครงสร้างที่เป็นแก่น การจะทะลุถึงโครงสร้างที่เป็นแก่นได้จะต้องใช้วิธีสนทนอย่างลึกซึ้ง ครอบคลุม (สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, 2543)

ความสำคัญประการหนึ่งของคำถามวิจัยในเรื่องการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อจะได้เป็นแนวทางตรวจสอบข้อเท็จจริง ในการฝึกเรียนชานักวิจัยก็คือ คำถามนั้น เป็นคำถามจากคนนอกหรือเป็นคำถามจากชุมชนหรือคำถามจากภายนอก ถ้าความรู้นั้นเกิดจากคำถามภายในก็ย่อมให้พลังแก่ชุมชน เพราะอุปสรรคอันหนึ่งของคนไทยในการที่จะให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมก็คือขาดพลัง และพลังที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมได้นั้นคือความรู้ ความรู้คืออำนาจก็จริง แต่ใครเป็นผู้กำหนดว่าอะไรคือ “ความรู้” ย่อมมีอำนาจสูงสุด ทั้งนี้เพราะความรู้ไม่ใช่ข้อเท็จจริง แต่เป็นการประมวลข้อเท็จจริงในกรอบของคำถามและแนวทางคำตอบที่เราสร้างขึ้นเอง ข้อเท็จจริงบางอย่างเท่านั้นที่ถูกเลือกสรรมาสนับสนุน “ความรู้” จึงทำให้ข้อเท็จจริงเหล่านั้นได้ศักดิ์ศรีของความรู้ไปด้วย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) เช่นเดียวกันกับการวิเคราะห์ความขัดแย้งที่อัลโตนิโย กรัมซึบกล่าวว่าผู้ขัดแย้งมิได้มีสองฝ่ายเท่านั้น แต่ยังมีปัญญาชนของมวลชน ถ้าปัญญาชนอยู่ฝ่ายไหนมากฝ่ายนั้นก็จะได้เปรียบ การวิเคราะห์ผู้ขัดแย้งจึงต้องวิเคราะห์เป็นกลุ่มบุคคลและใครเป็นผู้กำหนดด้วย (สมเกียรติ: อ้างแล้ว)

ท้ายที่สุดของกรอบคิดเรื่องเศรษฐกิจชนกลุ่มน้อยคงยังต้องดูรายละเอียดลึกซึ้งและความซับซ้อนที่ทับซ้อนอยู่ในสังคมชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในบริบทของชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ เพราะเขาเป็นเพียงผู้มีฐานทรัพยากรธรรมชาติในฐานะผู้พลัดถิ่น และอะไรที่พวกเขาจะมีสิทธิ์เป็นเจ้าของ ได้อย่างชอบธรรมก็น่าจะเป็นเป้าที่จะพุ่งเข้าสู่การวิเคราะห์อัตลักษณ์ของชนกลุ่มน้อย

แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อานันท์ กาญจนพันธุ์ นักมานุษยวิทยาไทย ได้นำเสนอสถานภาพของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยทั้งที่เคยเป็นมาในอดีต และความคลี่คลายของวิธีการศึกษามาจนถึงปัจจุบันไว้ใน หนังสือความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด (2543) มีประเด็นที่สรุปได้หลายประการดังนี้

รากเหง้าของปัญหาคือลัทธิความชำนาญพิเศษ ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อาชีพเน้นเหตุการณ์เท่านั้นว่าเป็นข้อเท็จจริงที่สามารถตรวจสอบได้ ผลคือทำให้ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของสถาบันหรือมหาบุรุษ พัฒนาการของประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาแบ่งวิชาออกเป็นสาขาไม่ทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์หรือที่เรียกว่าการศึกษาแบบอาชีพซึ่งเข้ามามีบทบาทต่อ

ประเทศไทยพร้อมกับการขยายตัวของจักรวรรดินิยมของอังกฤษ ดังนั้นจึงมีแนวคิดเกิดขึ้นว่า ศึกษามหาวิทยาลัยจะทำให้มีเอกภาพของวิชามากขึ้นจึงเกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับวิธีการทางมานุษยวิทยา เพราะเอกภาพในการศึกษาความเคลื่อนไหวทางสังคมจะพบว่ามีความสลับซับซ้อนไม่อาจมองอย่างเป็นขาวเป็นดำได้ เพราะความสัมพันธ์ของมนุษย์นั้นไม่อาจมองว่ามีสาเหตุที่ก่อให้เกิดในลักษณะส่งผลตามแนวตรง จึงเกิดการศึกษาที่พัฒนารูปแบบใหม่ขึ้นมา

เมื่อแนวคิดการศึกษาเปลี่ยนไป วิธีศึกษาก็ต่างไปจากอดีตการไปสังเกตพฤติกรรมในปัจจุบัน ณ ตำแหน่งที่กำลังศึกษาอยู่ทำให้สามารถแสดงภาพซับซ้อนทางประวัติศาสตร์ได้อย่างชัดเจนซึ่งสามารถทำได้โดยสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่อยู่เหนือการแบ่งแยกการศึกษาออกเป็นวิชาจากลัทธิความชำนาญพิเศษ และยิ่งไปกว่านั้นแนวคิดที่อานันท์ ได้จากการวิเคราะห์ผ่านการเขียนประวัติศาสตร์ของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายว่าความสัมพันธ์ของมนุษย์ในเรื่องการผลิตนี้ จะช่วยให้ได้ภาพชีวิตสังคมทั้งหมด และยังจะมีความแตกต่างไปแต่ละขั้นตอนของประวัติศาสตร์ นับเป็นจุดสำคัญสำหรับการศึกษาในโครงการนี้อย่างมาก หลักฐานที่ชัดเจนของการศึกษาแบบรวมศูนย์ ได้แก่วางอย่างจากงานศึกษาของจิตร ภูมิศักดิ์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) พบว่า "โคลงห้า" ได้เป็นรูปแบบกาพย์กลอนของชนชาติไทย-ลาว กลุ่มที่ยังมีบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกันทางเหนือของกลุ่มน้ำกกในจังหวัดเชียงราย หรืออย่างน้อยก็ต้องได้เล่น โคลงห้าร่วมกันอยู่ในบริเวณชุมชนใหญ่ กลุ่มแม่น้ำกก ก่อนที่ฝ่ายหนึ่งจะเคลื่อนเข้าสู่หลวงพระบาง อีกฝ่ายหนึ่งเคลื่อนลงสู่โขทัยและสุวรรณภูมิ แต่ฉันทลักษณ์โคลงห้ากลับไม่ได้นับรวมเข้าเป็นการศึกษาแบบฉันทลักษณ์ของไทยอยุธยา ซึ่งจะเริ่มให้ความสำคัญต่อการศึกษาที่โคลงสี่ สะท้อนให้เห็นการศึกษาที่ไม่นับรวมชุมชนเข้าเป็นหน่วยของการศึกษา ย่อมสะท้อนข้อมูลจริงไม่ครบถ้วนเช่นเดียวกับที่ ธิดา สารยา (2529) ได้วิจารณ์ว่าขอบเขตของเนื้อหาประวัติศาสตร์กระแสหลักถูกจำกัดอยู่ในกรอบของพงสาวดารและเน้นความเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ความรู้เรื่องราวต่าง ๆ มีมากขึ้น ดังเช่นสมเด็จพระบรมราชาธิราชได้บันทึกเรื่องราวบอกเล่าตำนานนิทานของสถานที่ที่พระองค์พบเห็นซึ่งเป็นความรู้ที่มีค่ายิ่งสำหรับศึกษาประวัติศาสตร์สมัยต่อมา กลับไม่สัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ขณะนั้น เรื่องที่มีอยู่ในพงสาวดารก็ถือว่าเป็นอันแม่จะเป็น "เรื่องจริง" ก็ตาม ดังพระปรารภของสมเด็จพระบรมราชาธิราชในคำนำหนังสือโบราณคดีฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2485 ว่า "เรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าต่อไปนี้เป็นเรื่องจริงซึ่งตัวฉันได้รู้ได้เห็นเองมิได้ประดิษฐ์ขึ้นใหม่แต่เป็นเพียงเกร็ดนอกพงสาวดารจึงเรียกว่านิทาน โบราณคดี" (ธิดา สารยา: ย่างแล้ว)

ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์จึงเกิดการศึกษาในทิศทางใหม่ อย่างน้อยมีสามทิศทางด้วยกัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) ในระยะแรกดูเหมือนจะแยกจากกัน แต่ในที่สุดก็หันมาหลอมเป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนขึ้น แนวแรกประวัติศาสตร์สังคม นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า ประวัติศาสตร์ประชาชน แนวที่สอง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจมีลักษณะย่อสามอย่างด้วย

กันคือ กลุ่มแรก **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้าน** กลุ่มที่สองเน้นการศึกษา **ประวัติศาสตร์การค้าท้องถิ่น** กลุ่มที่สาม **การศึกษาเศรษฐกิจของขบวนการที่เปลี่ยนผ่าน** แนวทางที่สามประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีการศึกษาค้นคว้ามาจนถึงประวัติศาสตร์ใน มิติวัฒนธรรม

ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในมิติทางวัฒนธรรม จะเป็นกุญแจต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีความหมายต่อชีวิตผู้คนธรรมดาของหมู่บ้านเพราะวิถีการศึกษาแบบนี้เป็นวิธีการที่พยายามหาวิธีอธิบายวิถีชีวิตของชุมชนที่เผชิญหน้ากับระบบการทำการหากินท่ามกลางกระแสของการปะทะระหว่างสังคมเกษตรกรรมและทุนนิยมได้หลายมิติและใกล้เคียงกับความเป็นจริงยิ่งขึ้น

สิ่งสำคัญที่ต้องเข้าใจความหมายของคำว่ามิติทางวัฒนธรรมคืออะไร เพื่อจะได้เข้าใจตรงกัน

มิติทางวัฒนธรรม หมายถึง การเคลื่อนไหวทางความคิด ที่มนุษย์พยายามสร้างความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตทางสังคมบนพื้นฐานอุดมการณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งมีผลให้เกิดการครอบงำอุดมการณ์หลักและการต่อต้านการครอบงำดังกล่าว บางครั้งก็เกิดเป็นความคิดที่เป็นระเบียบ บางครั้งก็ไร้ระเบียบ เป็นกระบวนการต่อสู้ทางความคิด เกี่ยวกับ อำนาจในสังคม ซึ่งสามารถมองเห็นได้โดยผ่านทาง วาทกรรม หรือการแสดงออกทางสัญลักษณ์แต่สื่อความหมายที่มีนัยแตกต่างกันเช่นการอธิบายความหมายใหม่ในพิธีกรรม ชาติพันธุ์ ชนชั้น และเพศ เป็นต้น ตามการศึกษานี้เราใช้คำว่า อัตลักษณ์ การศึกษา ประวัติศาสตร์ ไทยใหญ่ยังต้องเข้าใจแนวคิดแบบ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วรรณนาเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งเราจะพบการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่จะปรากฏอยู่เสมอในความคิดเกี่ยวกับคนอื่น ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของชาติพันธุ์วรรณนาในประวัติศาสตร์ตลอดมา การศึกษาจะลึกลงไปถึงวาทกรรมทำนองนี้ น่าจะช่วยผู้ศึกษาไม่ยึดติดอยู่กับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์อย่างตายตัวเนื่องจากสิ่งที่ดูภายนอกเสมือนหนึ่งข้อเท็จจริงนั้น แท้จริงแล้วอาจเป็นเพียงวาทกรรม ยิ่งกว่านั้นมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าวจะเสริมให้การศึกษาทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีชีวิตชีวขึ้น เพราะแสดงนัยที่เคลื่อนไหว และการต่อสู้ของผู้คนในการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ บทสรุปจากอานันท์ ทำให้คนที่ศึกษาในมิติใหม่โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความแม่นยำ ชัดเจนในการที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีการศึกษาจากการมุ่งเน้นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาสู่การมองข้อมูลที่ปรากฏว่าเป็นวาทกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากการทบทวนแนวคิดและทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่าง ๆ ข้างต้น พอดีสรุปวิธีการศึกษาหลัก ๆ ได้ดังนี้

ประการแรก ต้องเปลี่ยนแปลงมุมมองจากประวัติศาสตร์การเมืองของศูนย์กลาง ไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ขององค์กรรวมด้านอื่นๆ ที่สำคัญคือ ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์วัฒนธรรม

ประการที่สอง ต้องเสริมด้วยการมองในมิติทางวัฒนธรรมมากขึ้น หมายความว่าถึงการศึกษาเคลื่อนไหวทางความคิด ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่เรียกว่า “ วาทกรรม ” เพราะจะทำให้การสื่อความหมายมีนัยแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงสมัยของประวัติศาสตร์

ประการสุดท้าย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่อาจสมบูรณ์ในตัวเองหรือสามารถแยกศึกษาออกมาต่างหากจากบริบททางสังคมและกระบวนการทางประวัติศาสตร์ในวงกว้าง เพราะประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของการเคลื่อนไหวทางความคิด ที่มีความขัดแย้ง ต่อสู้ ครอบงำและแลกเปลี่ยนผสมผสานกันอยู่ตลอดเวลา

แนวคิดจากบทความเรื่อง “จุดเปลี่ยนประวัติศาสตร์” ของ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2544) ที่เสนอว่าการศึกษาโครงสร้างของอุษาคเนย์นั้น ก็มีช่วยเติมเต็มความเข้าใจสังคมชุมชนหมู่บ้านเป็นอย่างมากได้แก่การผสานเนื้อหาข้อมูลที่เรพบในหมู่บ้าน ที่สอดคล้องกับโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์รัฐและประวัติศาสตร์โลก เป็นการเชื่อมโยงความเข้าใจบริบทนอกสังคม การศึกษาโครงสร้างของความเปลี่ยนแปลงจัดได้เป็นสี่ช่วงด้วยกันได้แก่

โครงสร้างการก่อตัวของรัฐโบราณ

โครงสร้างการเผชิญหน้ากับระบอบอาณานิคม

โครงสร้างการแบ่งฝักฝ่ายในยุค สงครามเย็น

โครงสร้างของภูมิภาคอาเซียนยุคทุนเสรีนิยมใหม่

การขัดแย้งในยุคต่างๆที่เรามองเห็นภาพรวมของอุษาคเนย์ (South East Asia) ทำให้เราสร้างจินตภาพของประวัติศาสตร์ชุมชนหมู่บ้านได้ง่ายขึ้นเพราะอดีตได้ฉายภาพของความสัมพันธ์และความขัดแย้งของชุมชนแบบสอดคล้องกับวิถีชีวิตและรูปแบบของสังคมชาวบ้าน

แนวคิดนี้เห็นได้จากรายละเอียดที่อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2544) ขยายความว่าความ ขัดแย้งระหว่างรัฐจาริตในผืนแผ่นดินใหญ่ของอุษาคเนย์ เป็นสงครามแย่งเมืองทำเพื่อส่งสินค้าออกและการแย่งชิงกำลังคนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและการขยายอำนาจภายใต้อุดมการณ์จักรพรรดิราช เช่น ไทยกับพม่าแย่งกันครอบครองหัวเมืองมอญเพราะต้องการเมืองท่าออกสู่ทะเล การผันเอาสินค้าของป่าและสินค้าส่วยไปสู่ต่างประเทศนำมาซึ่งโคตรทรัพย์แก่ชนชั้นนำในสมัยนั้น ส่วนไพร่ในทุกรัฐก็มีหน้าที่ส่งส่วยและถูกเกณฑ์เป็นแรงงานเพื่อทำการรบพุ่งเท่านั้น

การวิเคราะห์โครงสร้างในช่วงของการเผชิญหน้ากับระบอบอาณานิคมก็ทำให้มองเห็นได้ว่าภายใต้กระแสการรุกรานของบรรดาฝรั่งผู้แสวงหาอาณานิคมนั้น ก็จะเห็นได้ว่าบรรดาผู้นำของรัฐจาริตประสบกับข้อจำกัดภายในของคนอย่างไร การจัดการได้ขนาดไหน ในขณะที่โครงสร้างประวัติศาสตร์โลกที่ประเทศตะวันตกได้ฟันผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมแล้ว

โครงสร้างการแบ่งฝักฝ่ายของสงครามเย็นทำให้ผู้นำประเทศอิสระต่างๆที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองต้องเลือกสังกัดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างชัดเจน ผู้นำทางการเมืองของไทยเลือกสหรัฐอเมริกาทำให้ประเทศเพื่อนบ้านของเรากลายเป็นศัตรู

ตกเข้ามาถึงยุคนี้ระบบเศรษฐกิจโลกที่กลายมาเป็นทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อนโยบายสาธารณะอย่างไร ข้อมไม่มีทางสู้เพื่อตนเองหรือพี่น้องร่วมภูมิภาค หากไม่ทำความเข้าใจต่อผลกระทบที่ตกแก่ภูมิภาคนี้อย่างรุนแรงในทิศทางที่ต้องสูญเสียทั้งทรัพยากรและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์คงได้แต่นั่งงงสงสัยต่อความทุกข์ยากที่ทวีขึ้นเรื่อยๆ

การเข้าใจประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างที่ผันแปรในแต่ละช่วงเวลานี้จะทำให้เราเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างที่มั่นคงทับเราและมองเห็นหนทางที่จะพัฒนาศักยภาพของเราที่จะเผชิญหน้ากับโครงสร้างใหม่ร่วมกันได้ชัดเจนขึ้นนอกจากการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างแล้ว อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2544) ยังได้ประสานความคิดว่าการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นน่าจะช่วยให้หนีจากการสร้างปัญหาที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ “ชาติ”

ไม่แต่จะขจัดความขัดแย้งเท่านั้นหากแต่ยังสามารถช่วยให้นักวิจัยสามารถเชื่อมโยงกระบวนการตั้งรกรากของผู้คน ดังเช่นกลุ่มไทใหญ่ที่อยู่ชายแดนภาคเหนือระหว่างไทยกับพม่า บรรพบุรุษของเขาเคยอยู่แถบนี้สืบทอดกันมาตลอด และผู้คนในผืนแผ่นดินแถบนี้ต้องรับผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแผ่นดินใหญ่มาทุกยุคทุกสมัย เพียงแต่ว่ากลุ่มคนได้เปลี่ยนผ่านไปยังสามารถสร้างฐานทางเศรษฐกิจได้ก็อพยพเข้าไปตั้งหลักแหล่งที่มั่นคงในศูนย์กลางของตัวอำเภอ หรือในจังหวัด เหตุการณ์ในชายแดนเช่นนี้เคยมีความสัมพันธ์กับรัฐไทยและพม่าอย่างหลวม ๆ ช่วงใดที่พม่าเข้มแข็งก็ตกไปอยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า แต่ช่วงใดที่ไทยเข้มแข็งก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของไทย และเป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆของทั้งสองฝ่าย เส้นกันเขตแดนนั้นไม่ได้ระบุชัดเจนลงไปถือว่าเป็นบ้านที่เมืองน้อง เช่นตามข้อมูลของ ธิดา สารยา (2529) กล่าวว่า คนไทยอาศัยอยู่กระเจาตั้งแต่เชียงใหม่ไปจนถึงเชียงตุง ในขณะที่เดียวกันพวกเชียงตุง อยู่กระเจาตั้งแต่เชียงตุงมาถึงเชียงใหม่เป็นต้น สอดคล้องดังที่อรรถจักร สัตยานุรักษ์(2544) กล่าวว่า **อันนี้คือประเด็นหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น** อันจะทำให้เรามองเห็นความสัมพันธ์ของชุมชนอย่างชัดเจนแทนที่จะมองเห็นแต่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับรัฐที่นำมาซึ่งสงคราม

เมื่อเกิดรูปแบบใหม่แล้ว บริเวณชายแดนของรัฐชาติแบบใหม่ที่เพิ่งถูกเส้นเขตกันเป็นพรมแดนก็มีได้เป็นเงื่อนไขกันความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน เพราะชุมชนท้องถิ่นที่มีพัฒนาการมานั้นนานก็ยังรักษาสายใยความสัมพันธ์ของพี่น้องข้ามพรมแดนกันมาโดยตลอด ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดอันใดของพี่น้องสองฝั่งพรมแดน ความเข้าใจอันสำคัญของนักประวัติศาสตร์ในประเด็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจชุมชนและความสัมพันธ์ที่ชุมชนคนมีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ที่ได้สานขึ้นมาเป็นพื้นที่ของสังคมท้องถิ่น โดยไม่เกี่ยวข้องกับเส้นเขตแดนของรัฐชาติข้อม

ทำให้ประชาชนมีความเข้าใจในพลังสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษและสร้างความภูมิใจในท้องถิ่นของตนที่ดำรงอยู่มาได้โดยไม่พึ่งพาอำนาจรัฐ จะช่วยให้มีการฟื้นฟูศักยภาพของชุมชนอีกส่วนหนึ่ง เพราะเป็นการฟื้นฟูพลังของจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาด้วยและน่าจะทำให้ชาวบ้านโดยรวมสามารถมองหาทางเลือกของชุมชนได้ดีกว่าเดิมและเป็นทางเลือกที่วางอยู่บนรากฐานของระบบความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมเดิมที่พัฒนามาแต่อดีตด้วย

การศึกษาประวัติศาสตร์ชาติมีกรอบโครงความคิดที่เน้นให้เราศึกษากิจกรรมทางประวัติศาสตร์ในมิติทางด้านความมั่นคงของชาติเป็นหลัก มิติอื่นของสังคมถูกละเลยไปโดยปริยาย พลังของประวัติศาสตร์ที่สืบสานมาอย่างเนิ่นนานดังกล่าวมาข้างต้นจึงไม่ได้รับการสืบสานแต่กลับถูกลืมเลือนไปอย่างน่าเสียดาย

ท้ายที่สุดดร.จรูญ สัตยานุรักษ์ (2544) ชี้ให้เห็นว่าอนาคตของอุษาคเนย์ไม่อาจแยกกันอย่างที่เคยเป็นมาหากต้องมีความสัมพันธ์แนบแน่นและเป็นมิตรต่อกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การศึกษาประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างและการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นน่าจะมีส่วนให้เห็นพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่คนในอุษาคเนย์มีส่วนร่วม ซึ่งจะนำไปสู่การมีจิตสำนึกร่วมกันในการเผชิญกับการรุกรานในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมจากภายนอกในยุคโลกาวัตร์ เพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรไว้ให้ลูกหลาน

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

แนวคิดการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ก็คือความคิดที่ว่าชุมชนจะมีปรากฏที่ดำรงมั่นและการจะมีพลังต่อการต่อต้านทานกระแสรัฐและกระแสโลก ชุมชนต้องรู้จักเนื้อในของชุมชนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนที่ผลิตและเลือกสรรให้ชุมชนของเขาสามารถปรับตัวเข้ากับบริบทที่เป็นพลวัตรและสร้างความวิกฤตในสังคม ประวัติศาสตร์ที่แท้จริงไม่ใช่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่เป็นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นมามีอธิบายกับชนเผ่าอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นประวัติศาสตร์ที่แท้จริงจึงเป็นประวัติศาสตร์ที่เคลื่อนไหว Tap ในทวิช จตุรพฤษ (2538) เช่น ความเป็นไทใหญ่ในอดีตที่อยู่ในรัฐฉานกับปัจจุบันมีความแตกต่างกัน แม้ว่าจะมีลักษณะร่วมกันของวัฒนธรรมบางอย่างก็ตาม ชนแต่ละเผ่าจะสามารถสืบสานความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองเอาไว้ได้โดยการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ หรือมีวิธีการสร้างระบบคิดขึ้นมาตีความหมายของประวัติศาสตร์ของตนเองว่ามีความพ้องหรือแตกต่างกับกลุ่มอื่นอย่างไร การแสดงตนว่าตนเป็นใคร และเป็นคนกลุ่มใดนั้น จะขึ้นอยู่กับสถานการณ์แต่ละช่วงของประวัติศาสตร์ (ทวิช จตุรพฤษ: อ้างแล้ว) ดังข้อสรุปของยศ สันตสมบัติในหนังสือเรื่อง “หลักข้างการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทได้คง” (2542) ว่า ความเป็นไท มิใช่อัตลักษณ์สำเร็จรูปและแน่นอนตายตัว หากแต่เป็นการเลือกที่จะบ่งชี้ตนเองและการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาชุดหนึ่ง เนื่องเพราะการกระทำดังกล่าวให้

ผลประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองในเงื่อนไขปัจจุบัน หลักข้างมิได้ให้แค่แนวคิดการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนเท่านั้น หากยังมีบอกถึงรูปธรรมที่เกิดขึ้นกับชนเผ่าไทเผ่าคงอันเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมบางส่วนกับชาวไทใหญ่ประเทศไทย

ประเด็นที่ว่าคนไทพบว่าตนเองได้ประโยชน์มากกว่าหากแยกตนเองออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ด้วยการนิยามความเป็นไทขึ้นมาใหม่ ผ่านกระบวนการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ การปรับเปลี่ยนประเพณีและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ ในบางด้านก็มีการดองข้อมูลการณ์ที่เขาต้องการจะสืบทอด เช่น อธิบายบทบาทของตำนานพญานาคที่เป็นเรื่องของการต่อสู้ตามงานศึกษาของเรณู อรรถาเมศร์ (2544) พบว่าพวกเขาตีความสัญลักษณ์ จากลายผ้าเป็นตำนานของการต่อสู้ เช่น การอธิบายว่าผ้าไทใหญ่มีลวดลายเป็นตำนานการต่อสู้กับพญานาค บอกถึงการต่อสู้การเอาชนะศัตรูด้วยอารมณ์ความรู้สึกที่รุนแรง เช่น แล่นเนื้อเถื่อนหนังพญานาค เอามาประดับเครื่องแต่งกายสตรีเพื่อให้ศัตรูเกรงกลัว และเอาเนื้อมามากเป็นเนื้อส้มเพื่อส่งส่วยเจ้าฟ้า รวมไปถึงการเกล้าผมของหญิงชาวไทใหญ่ก็เป็นการข่มพญานาคให้สยบ ซึ่งมีวิธีเกล้าอยู่ 3 แบบ คือ นาคาเปียะหงอน นาคาซ่อนหงอน นาคาเสี้ยหงอน ตำนานนี้สะท้อนว่า ถึงแม้เขาจะพ่ายแพ้ในชีวิตจริง แต่ไทใหญ่ยังมีอาณาจักรของวิญญานและอาณาจักรไทใหญ่ในจิตสำนึกก็ซ่อนทับอยู่บนพื้นดินเดียวกับอาณาจักรของพม่าและจีนนั่นเอง ตามคำบอกเล่าที่ว่าเมืองมวคืออาณาจักรของไทจึงขอสรุปตามวรรณกรรมของยศ (หลักข้าง) ที่ว่าความเป็นไทเป็นชุมชนจินตนาการที่ซับซ้อน เป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ในบริบทและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง ซึ่งเชื่อมโยงอดีตเพื่อสร้างความหมายให้กับปัจจุบันและความคาดหวังในอนาคต ขึ้นอยู่กับว่าเขาอยู่ที่ไหนกับใครสถานการณ์อย่างไร

งานศึกษาของ เรณู อรรถาเมศร์และชายชื่นคำแดงยอดไค เรื่องผ้าไทใหญ่จากมวหลวงสู่ล้านนาในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม (2544) ได้ศึกษาผ้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ จากเมืองมวหลวงสู่อาณาจักรล้านนา ซึ่งมีเป้าหมายข้อหนึ่งที่มีแนวทางของการศึกษาความเปลี่ยนแปลงโดยมองผ่านกระบวนการใช้ผ้าดังนี้

ศึกษาผ้าไทใหญ่ในมิติทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อสะท้อนความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ จากบทบาท ผู้สืบทอด ผู้ใช้ผ้า ผู้ผลิต และศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงของผ้าในวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ ในเชิงสังคมวัฒนธรรมซึ่งมีประเด็นศึกษานี้พบว่าผ้าไทใหญ่บอกถึงขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การต่อสู้ การเอาตัวรอดของไทใหญ่การอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทย บทบาทหน้าที่ของผ้ามีความหมายต่อการดำรงอัตลักษณ์ของชาติแต่ต้องเก็บจำซ่อนเร้น ผ้าในพิธีกรรมสะท้อนคุณค่าของศาสนาต่อการปกป้องคุ้มครองภัยและเป็นสื่อในการถ่ายทอดและแพร่กระจาย วัฒนธรรมอย่างแนบเนียน บริบททางการเมืองของไทใหญ่ในเมืองมวหลวง (โกสัมปปี) มีหลายประการที่บีบ

คั้น ได้แก่ การละเมิดสนธิสัญญาปางโหลงของพม่าต่อชนกลุ่มน้อย และการปราบ ชาตินิวกอของพม่า การเกณฑ์ผู้ชายเข้าไปเป็นลูกหาบเพื่อแบกกระสุนในการรบ การปฏิวัติวัฒนธรรมในประเทศจีน คนไทต้องปรับตัวในการเป็นชนส่วนน้อยทั้งทางเขตของพม่าและจีน ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนไทใหญ่คือ ชาวไตบางกลุ่ม บางพวกได้รวมตัวกันต่อสู้กับพม่าหลายหัวเมือง ทางพม่าก็ปราบปรามอย่างเข้มงวด ชาวไตที่ทนความเดือนร้อนไม่ไหว ต่างก็หนีทะลักเข้ามาในเขตประเทศไทย โดยอพยพเข้ามาอยู่กับญาติพี่น้องบ้าง บ้างก็ออกไปสู้รบเป็นทหารป่า ชุมชนชาวไตที่เกิดขึ้นในประเทศไทยช่วงนี้ ได้แก่ ชาวบ้านใหม่หมอกจ๋าม ตำบลท่าดอน อำเภอ แม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ เกิดขบวนการทหารป่าเพื่อกู้อิสรภาพจากพม่า เกิดหมู่บ้านที่เป็นฐานทัพของทหารป่า (ตอไข่) ที่บ้านใหม่หมอกจ๋าม รื้อฟื้นประเพณียกย่องครูหมอไตเพื่อรวมกลุ่มทางการเมือง แต่เดิยวันนี้หมู่บ้านชบเซาเพราะขาดแรงเสริมตามเป้าหมายเดิม

สังคมไทใหญ่ในประเทศจีนถูกทำลายศิลปวัฒนธรรมต่างๆ เช่น ในปี พ.ศ. 2506-2516 วัดในเมืองมว ตลอดจนรูปแบบพิธีกรรมทุกอย่างถูกกวาดล้าง แม้จะกล่าวคำสวดในพิธีกรรมก็ไม่เผยปาก ชาวไทใหญ่โดยเฉพาะนักบวชต้องเข้าหลบซ่อนตัวอยู่ในวัดหรือกับญาติพี่น้อง ในเมืองมวเขตพม่าและปกปิดซ่อนเร้นวัฒนธรรมของตนเองและปรับเปลี่ยนรูปแบบการแต่งกาย ไทมวต้องปรับการแต่งกายอย่างพม่าและซ่อนสัญลักษณ์อันเป็นเอกลักษณ์ไว้ในผ้านุ่งผืนใน จนกลายเป็นวัฒนธรรมการแต่งกายของไทมวยุคใหม่ ชาวไทใหญ่ที่สามารถคงรูปแบบลักษณะการแต่งกายไว้ได้ คือผู้ที่อาศัยอยู่ห่างเขตเมืองมวหลวงออกไป เช่น เมืองซอนยังคงแต่งกายแบบดั้งเดิมแต่กระนั้นก็มีลักษณะการผสมกับวัฒนธรรมจีน การทอผ้าพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ลวดลายทอหน้าทีและปักปักจนลึ้มเลื่อน

ไทใหญ่ในเมืองจีนและพม่าต้องการปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเพื่อความอยู่รอด การแต่งกายในเมืองช่วงประเพณีสงกรานต์และออกพรรษานี้ คงมีการแต่งกายแบบไตมวสมัยใหม่ คือมีรูปแบบที่เรียกว่า แบบม่าน เพียงแต่จะแต่งตัวเสื้อผ้าใหม่เท่านั้น เครื่องแต่งกายแบบไตมวดั้งเดิมจะนำมาสวมใส่เป็นชุดการแสดงที่เรียกว่า ฟ็อนไต ในบางชุด แต่ก็มีหลาย ๆ ชุดที่เขาเรียกชุดที่แต่งแบบพม่าว่าเป็นชุดประจำของไตมวก็มี โดยเฉพาะวันออกพรรษาจะไม่แต่งกายแตกต่างจากการแต่งกายในชีวิตประจำวัน

ในทำนองเดียวกันไตมวเขตพม่าก็จะแต่งตัวแบบพม่าและซ่อนผ้ารัดเอวสีแดงไว้ในผ้าถุงตัวใน ส่วนชาวไตมวเขตประเทศจีน ซึ่งถูกพวกเคียวกันเรียกว่า ไตแซ่ (ไต-จีน) ยังคงแต่งชุดผ้าล้วนหรือเสื้อขาว ผ้าถุงดำ ตามแบบฉบับดั้งเดิม เหมือนเมื่อร้อยปีก่อน ถ้าจัดกลุ่มตามที่พวกไตมวเรียกกันเอง และดูที่การปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย ไตมวปัจจุบันก็จะมี 2 กลุ่ม คือ ไตม่าน และ ไตแซ่ กระบวนการเปลี่ยนแปลงของผ้าไตมวในวิถีชีวิต การแต่งกายของชาวไตมวในแถบเมืองมว หมูเจ้ น้ำคำ เจ้ถ่าน และไตมวเมืองอื่น ๆ ในเขตพม่า นับว่ามีการเปลี่ยนแปลงการใช้ผ้าเป็นอย่างดี

ยิ่ง ในเรื่องการแต่งกาย การผลิต และการสืบทอด ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลทางการเมือง (สัมภาษณ์ชาว ไตมาว พ.ศ. 2537) เหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อสังคมไตมาวอย่างรุนแรง ได้แก่ เหตุการณ์ที่ พม่าละเมิดสัญญาปางโหลง

ขณะเดียวกันประเทศจีนก็เป็นช่วงเวลาที่เกิดการปฏิวัติวัฒนธรรมของ เหมาเจ๋อตุง ผลกระทบจากเหตุการณ์ทางการเมืองที่พบในขณะนี้ก็คือ การแต่งกายของคนไตมาวในเมืองต่าง ๆ ยกเว้นเมืองซอน ได้เปลี่ยนแปลงไปมุ่งห่มแบบพม่า จนเด็กรุ่นใหม่ไม่รู้จักทอผ้าของตัวเอง เครื่องแต่งกายของแม่ซึ่งเอง ซึ่งเขาเรียกว่า แม่ขาว ก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ช้างในนุ่งผ้าข้อมผาด ผ้าขาว ที่คลุมข้างนอกเปลี่ยนเป็นสีชมพู แต่คำเรียกยังคงอยู่ ได้แก่คำว่า "แม่ขาว" เป็นคำที่ชาวไตมาวใช้ เรียกแม่ซึ่งจนตรอกเท่าทุกวันนี้ การแต่งตัวให้กลมกลืนกับพม่ายังมีความหมายอยู่จนทุกวันนี้ ถ้า ใครแสดงออกถึงความเป็นอิสระ ความร่ำรวย หรือทำให้สะอึดตา พวกพม่าไม่ชอบใจก็จะหาเหตุข่ม ขู่ ชูครีตเอาเงินทอง ข้าวของ เครื่องใช้ การทอผ้าและการสืบทอดในช่วงอายุนี้แทบจะเรียกได้ว่า ต้องปกปิดกันอย่างเข้มงวด เพราะพิธีกรรมของการใช้ผ้าและทอผ้าคือตัวตนทางชาติพันธุ์เรื่องราวของเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย เป็นความสัมพันธ์เชิงตอบโต้กับพญานาค ซึ่งตีความได้ว่าเป็นการใช้ นิทานตำนานตอบโต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับจีนและพม่านั้นเอง

นอกจากการปรับตัวโดยใช้การยอมรับและการผสมกลมกลืนในการแต่งกายและการ ประดิษฐ์ผืนผ้า พิธีกรรม ข้อมูลภาษาอื่น ๆ ก็สะท้อนอารมณ์กดดัน ความเคียดแค้น สิ้นหวัง ความรู้สึกที่อาลัยอาวรณ์ต่อแผ่นดินบ้านเกิด เช่น ภายหลังจากลี้ภัยหนีความโหด พลังความสลายมาว กาลาใจดำ โดยเฉพาะข้อความทวงสัญญา จากการละเมิดสิทธิในสัญญาปางโหลงจากเพลงหลีก ห่มหม้ายปางหลวง ชาวไทใหญ่ แทบทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในดินแดนไทย พม่า หรือประเทศจีนจะได้รับ การถ่ายทอดจดจำสืบทอดกันมาไม่ขาดสาย และยังได้พบว่าอิทธิพลของศาสนามีผลต่อความอยู่ รอดของชีวิตและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เพราะพม่าก็มีความเชื่อและศรัทธาต่อ พุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาผ้าไทใหญ่ตามบริบทของสังคมวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าผ้าก็มีบทบาทหน้าที่ มีความหมายและสัญลักษณ์เช่นเดียวกับรูปแบบประเพณีอื่นของสังคมผ้าจึงถูกปรับเปลี่ยนหน้าที่ ไปพร้อมกับการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของชาวไทใหญ่

งานศึกษาของทวิช จตุรพฤกษ์ (2538) ก็ได้พบเช่นกันว่าชนกลุ่มน้อยได้มีการปรับตัวโดย การปรับโครงสร้างทางความเชื่อหรือจักรวาลวิทยาขึ้นสู่ระเบียบอีกครั้งหนึ่ง โดยมีกระบวนการปรับ ความเชื่อภายนอกให้เป็นความเชื่อของท้องถิ่น เช่น ทวิช จตุรพฤกษ์ พบว่า ชาวลีซอที่ศึกษามีการ ปรับวัฒนธรรมไทยเข้ามาอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมลีซอ การรับเอาพระพุทธรูปองค์เข้าไปอยู่ใน ตำนานว่าด้วยผู้นำทางการเมืองของชนเผ่า และการเชื่อมประสานกับอำนาจภายนอกโดยการตั้งหิ้ง บูชาพระพุทธรูปเคียงข้างผีเสื้อเรือนในบ้าน นอกจากนั้นยังมีการปรับเปลี่ยนศาลผีเสื้อบ้านให้ทัน

สมัยและมีผลไปถึงการตีความภาวะมลทิน ด้วยข้อกล่าวหาที่รุนแรงขึ้น และหย่อนคลายแล้วแต่กรณี เช่นการผลิตสินค้าใหม่และนำมาทำเป็นของเก่าเพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยวถือว่าเป็นการผิดจารีต การไปอาศัยอยู่ในเมื่อเป็นประจำมีส่วนทำลายความเป็นลัทธิ ซึ่งเป็นข้อกล่าวหาที่รุนแรงกว่าเดิม การให้ความหมายความเจ็บป่วย กับภาวะไร้ศักดิ์ศรีของผู้ชาย เป็นผลมาจากการสูญเสียงานที่มีความหมายต่อสถานภาพที่น่านับถือซึ่งเป็นข้อกล่าวหาที่แสดงความเข้าใจ และยังได้มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างภายในชุมชน เช่นการจัดพิธีต้อนรับนายอำเภอกับเจ้าหน้าที่สนาม ซึ่งเป็นการสร้างพันธมิตรวิธีหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันภายในครอบครัวก็มีการทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อเยียวยาความขัดแย้งของสามีและภรรยา อันเป็นผลมาจากการที่สามีสูญเสียบทบาทสำคัญของครอบครัวไป การทำพิธีแสดงออกถึงว่าผู้ชายยังมีความสำคัญอยู่แม้ว่าจะมีบทบาทลดลง

เช่นเดียวกันกับข้อค้นพบในชุมชนอาข่าในการศึกษาของสรินยา กิจประยูร (2541) เรื่องการรับคริสต์ศาสนากับการปรับตัวทางวัฒนธรรม:กรณีศึกษาชุมชนอาข่าในอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายว่าท่ามกลางกระแสทุนนิยมชุมชนอาข่าที่ศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางรูปธรรมและเปลี่ยนแปลงด้านนามธรรมคือวิถีคิดและความเชื่อที่เคยใช้อธิบายความหมายในบริบทเก่าไม่เพียงพอสำหรับบริบทใหม่นี้แต่พบว่าวิถีคิดแบบใหม่สามารถให้คำอธิบายได้ สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่ได้แก่ การที่ชาวอาข่าสามารถเลือกสรรความคิดทางคริสต์ศาสนาเข้ามาเชื่อมโยงกับวิถีคิดแบบเดิมของพวกเขา รวมทั้งมีการจัดเรียงความหมายทั้งสองขึ้นใหม่ เกิดเป็นชุดคำอธิบายแบบใหม่ของพวกเขาเอง ในกระบวนการนี้ ชาวอาข่าคริสต์ได้นำคุณค่าของความเป็นอิสระในคริสต์ศาสนามาใช้ปลดปล่อยพวกเขาออกจากข้อจำกัดของอาข่า เพื่อการดำเนินชีวิตปัจจุบันให้สอดคล้องกับชีวิตปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามพวกเขายังคงสืบเนื่องความเป็นอาข่า ผ่านการกระทำพิธีกรรมเข้าสู่ตระกูลทางบิดาเช่นที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา พร้อมทั้งอาศัยความสัมพันธ์ที่มีต่อวิญญาณบรรพบุรุษในสายตระกูลเป็นเงื่อนไขในการเลือกรูปแบบพิธีกรรมเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในวิถีคิดของพวกเขา ดังนั้นรูปแบบพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงนี้ จึงยังคงเชื่อมโยงอยู่กับวิถีคิดแบบเดิม จึงกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวอาข่าได้ถูกผลิตใหม่ด้วยความหมายทางพุทธศาสนาและทั้งหมดนี้แสดงถึงความสามารถในการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวอาข่าท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง(สรินยา กิจประยูร, 2541) ยศ สันตสมบัติ ได้ข้อสรุปไว้ใน “ท่าเกวียน” ว่ากระบวนการผลิตใหม่บางกลุ่มของชุมชนได้เกิดขึ้น ดังเช่นการเคลื่อนไหวขององค์กรต่าง ๆ ของกลุ่มผู้นุรักษ์ สิ่งแวดล้อม กลุ่มผู้ไช้ถนน และชุมชนมิได้หมายถึง “หมู่บ้าน” ที่มีอาณาเขตพื้นที่แน่นอนตายตัวอีกต่อไป ความเป็นชุมชนในรูปแบบใหม่จึงเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อเรียกร้องการมีส่วนร่วม การควบคุมทรัพย์สินส่วนรวมหรือนโยบายสาธารณะและการสร้างสรรค์ “กระบวนการเรียนรู้” เพื่อเสริมพลังของชุมชนในการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและบริบทของยุคสมัย ยศ สันตสมบัติ ได้ให้ข้อสรุปอีกครั้งว่า

ศักยภาพชุมชนในรูปแบบใหม่คือความสามารถและพลังอำนาจในการเรียกร้องการมีส่วนร่วมหรืออำนาจตัดสินใจในการปกป้องทรัพยากรส่วนรวม การเรียนรู้และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบตลาด โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในการกำหนดการจัดการวิถีชีวิตของตนเอง

การศึกษาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

กรอบคิดต่อการศึกษาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย จักรทิพย์ นาถสุภา (2540) อ้างถึง ปรีดี พนมยงค์ ว่าเป็นผู้ชี้แนวทางและปัญหานี้ว่าไทยยังแก้ไขไม่ได้ เราพยายามยึดยึดวัฒนธรรมส่วนกลางครอบงำไว้ จิตสำนึกของชนชาติต่างๆยังคงแข็งแรงอยู่ สังคมไทยประกอบด้วยคนหลายชนชาติต้องปล่อยให้ชนชาติทั้งหลายรักษาและพัฒนาวัฒนธรรมของเขาอย่างอิสระ รวมทั้งให้สิทธิปกครองตนเองให้มากขึ้นในบางลักษณะอีกด้วย

เกี่ยวกับการศึกษาชนกลุ่มน้อย จักรทิพย์ นาถสุภา(2540) เห็นว่าการศึกษาแบบเป็นประวัติศาสตร์จะทำให้เข้าใจวัฒนธรรมดีขึ้น อธิบายเบื้องหลังวัฒนธรรมได้ ถ้าเรามุ่งหวังที่จะอธิบายหรือให้ที่ยืนแก่ชนกลุ่มน้อยในสังคมใหญ่ ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์มีความสำคัญที่สุด ยิ่งรู้ประวัติศาสตร์ลึก ก็ยิ่งรู้ถึงศักดิ์ศรี มีที่ยืน เข้าใจที่ยืนและบทบาทการมีความรู้เพียงบันทึกประเพณีพิธีกรรม ย่อมไม่เป็นพลังมากเท่ากับความสามารถบรรยายความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ถ้าชาวบ้านยังรู้ประวัติศาสตร์ของเขาไปยาวนานเท่าใด เขายังมีจิตสำนึกที่จะรักษาชุมชนนั้นๆ จะช่วยให้ท้องถิ่นตอบโต้ภายนอก ดังนั้นควรเพิ่มการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ เพิ่มจากเดิมที่การศึกษาวัฒนธรรมเป็นการเล่าเรื่องประเพณีปฏิบัติ วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ แต่เพียงอย่างเดียว การศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นแนวทางอันสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมในเอเชียอาคเนย์อีกด้วย

วิธีศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

วิธีการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จักรทิพย์ นาถสุภา (2540) เสนอแนะกรอบคิดในการศึกษาสามแนวทางคือ วิธีวิเคราะห์ผ่านทางประวัติศาสตร์ ถือว่าทุกๆสิ่งมีสิ่งที่เป็นสิ่งเดิมอยู่ จะเข้าใจปัจจุบันได้จะต้องเข้าใจสิ่งที่มีอยู่เดิมซึ่งเป็นของที่เป็น *แกนใน* คือถ้าเข้าถึงแกนในมากเท่าไรเราจะยิ่งเข้าใจ ชุมชนมากขึ้นเท่านั้นเพราะทั้งหมดของปัจจุบันคือสายธารของอดีตที่ทับถมซับซ้อนกันมา

การศึกษาอีกวิธีหนึ่งคือการศึกษาเปรียบเทียบ เช่นเปรียบเทียบกลุ่มคนไทยด้วยกัน เปรียบเทียบในพื้นที่ต่างๆ อีกลักษณะหนึ่งคือการพยายามประกอบความรู้จากทุกๆแหล่งข้อมูลเพื่อให้ได้โครงสร้างเช่นศึกษาชนชั้นควรจะต้องเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นหรือศึกษาชนชั้นอื่นด้วย ภาพรวมมีความสำคัญมากเช่นเช่นภาพรวมในแง่ความสัมพันธ์ทางชนชั้น

แนวทฤษฎีที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) ใช้ในการศึกษาชุมชนหมู่บ้านก็คือแนวการศึกษาแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นการศึกษาแบบเอาเศรษฐกิจเป็นแกนกลาง(2542)และศึกษาแบบเจาะลึกเน้นรูปธรรมท้องถิ่นและถือว่ากระบวนการที่เกิดในท้องถิ่นเป็นตัวกระทำด้วยเช่นกันอันดับต่อไปต้องโยงเศรษฐกิจกับสังคมภายนอกท้องถิ่นถูกระทบท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมของประเทศและอาจโยงต่อไปถึงระดับโลก เช่นเดียวกับงานศึกษาของ ยศ สันตสมบัติ ข้อสำคัญคือท่าทีของการศึกษาที่ต้องทำความเข้าใจว่าการสัมภาษณ์ ชุมชนเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์จากจุดยืนของคนธรรมดาทำให้ฐานะของการศึกษาประวัติศาสตร์เปลี่ยนไป เพราะถ้าชาวบ้านรับรู้ประวัติศาสตร์ของตนจะมีจิตสำนึกในเอกลักษณ์ร่วมกันสูงขึ้นมันคือ การฟื้นฟูเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของชาวบ้านนั่นเอง ซึ่งก่อให้เกิดผลทางด้านความเข้าใจระหว่างปัญญาชนกับชาวบ้านทำให้มีสัมพันธภาพแน่นแฟ้นขึ้นการค้นประวัติศาสตร์ให้กับชุมชนทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดความรู้เป็นระบบ เข้าใจฐานะของตนในประวัติศาสตร์และสังคมดีขึ้น รู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับคนกลุ่มอื่นในสังคม และรู้จักโลกภายนอกมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน วิทยาลัย และชุมชนกระชับแน่นแฟ้นขึ้น นอกจากนี้ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ยังได้แนะนำเทคนิคการสัมภาษณ์ดังนี้คือ การสัมภาษณ์จะต้องเป็นการเร้าอารมณ์เพื่อกระตุ้นความทรงจำ การสัมภาษณ์เป็น ไคอะเล็กติก เป็นการตอบโต้กันไปมาเพื่อบรรลุความจริงมากขึ้น

ตรงนี้เองนับเป็นความแตกต่างระหว่างหลักฐานจากเอกสารและหลักฐานจากบุคคล ผู้สัมภาษณ์มีส่วนในการกระตุ้นความทรงจำที่เคยมีอยู่แล้วลืมนำไปให้กลับปรากฏอีกด้วย การซักถาม การใช้คำ และการสร้างสถานการณ์แวดล้อม ผู้สัมภาษณ์จึงทำหน้าที่เหมือนนักจิตวิทยา ขุดคุ้ยลงไปจิตใจและความทรงจำ จึงต้องพิจารณาให้ได้ว่าช่วงไหนควรเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เมื่อใดเกิดการชะงักงันของข้อมูลผู้สัมภาษณ์ต้องเข้าไปช่วยผู้ให้สัมภาษณ์ข้ามกรณี กีดขวางให้สำเร็จเทคนิคการสัมภาษณ์ชาวบ้านโดยให้ครูเป็นผู้นำทางและแนะนำ

ผู้ให้สัมภาษณ์นั้นฉัตรทิพย์ นาถสุภาเห็นว่าผู้นำชาวบ้านนั้นมักเป็นผู้ชายมีประสบการณ์ การค้าขาย เป็นปัญญาชนของชาวบ้านการศึกษาเป็นการช่วยกันศึกษาหากเรามีภาพกว้างและมีประสบการณ์จากที่อื่น ประเทศอื่นจะช่วยได้มาก

อีกเทคนิคของฉัตรทิพย์ คือเอ่ย คำอุญแจ แล้วถามชาวบ้านว่าเขาารู้สึกอย่างไร เช่นคำว่า พ่อค้า ขุนนาง ค่านาง ชาวบ้าน คนจีน บ้าน เมือง คง นา ดิน ข้าว ปลา ผี เขาพบว่าแท้จริงแล้วชุมชนมีความเป็นอิสระเพราะสามารถพึ่งตนเองได้ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นแรงกระแทกจากภายนอก แต่ทว่ากระบวนการที่ชุมชนหมู่บ้านกลายเป็นหน่วยในเศรษฐกิจการค้านี้เกิดขึ้นโดยไม่เสมอภาคคือส่วนเกินหรือกำไรตกอยู่ในมือของผู้ที่อยู่นอกหมู่บ้านการติดต่อกันระหว่างชาวบ้านกับระบบทุนนิยมดำเนินมานับเป็นร้อยปีด้วยการถ่ายทอดผลผลิตส่วนเกินสู่พ่อค้าและ ข้าราชการ

ผู้เขียนนำเสนอความเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนจากประสบการณ์การศึกษาของตนเอง ว่าพัฒนาการทางสังคมไทยแตกต่างจากสังคมโลกที่สามอื่นๆ คือ สังคมไทยสามารถรักษา วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองอย่างเข้มแข็ง ความไม่เหมือนใครก็น่าใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ นี่คือแรงเกาะเกี่ยวในชุมชนและยังคงถูกรักษาไว้ในส่วน *แกนใน* การที่ ปัญญาชน นักพัฒนาทำงานร่วมกับชาวบ้านทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติมาช้านานนั้น นานเข้ากลายเป็นจิตใต้สำนึกคือสืมนั่นไปแล้วว่าทำอย่าง นั้นเพราะอะไร การปลูกให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตนเอง ค้นพบจิตสำนึก อิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ ร่วมกันมา เห็นภัยของการครอบงำวัฒนธรรมจากภายนอกที่มุ่งเอารัดเอาเปรียบจาก ชาวบ้าน อุดมการณ์ของคนที่ไม่เสียเปรียบถ้าไม่ถูกรอบงำแล้วจะทำให้เกิดอุดมการณ์ของการต่อสู้ที่มีพลัง คนชั้นกลางที่มีความคิดก้าวหน้าจะช่วยให้ได้มากครั้งนี้ คือช่วยชาวบ้านรื้อยกรองประวัติศาสตร์ และ วรรณกรรมของเขาขึ้นมา เพราะแม้เขาจะยังจำประวัติศาสตร์ จานีทานพื้นบ้านได้แต่อาจจะไม่ สมบูรณ์ ปัญญาชนนักวิชาการ นักพัฒนา อาจช่วยสานให้สมบูรณ์ขึ้นโดยนำเอาข้อมูลจากชาวบ้าน และจากข้อมูลอื่นๆ มาเชื่อมต่อดังงานวิจัยในเรื่องปัญหาชายแดนพม่าที่จะกล่าวต่อไป

แนวคิดในการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชน เราต้องเอาส่วนที่ดีของวัฒนธรรมตะวันตก ส่วนที่ก้าวหน้าเข้ามาประสานกับวัฒนธรรมไทย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (อ้างแล้ว) เสนอว่าชุมชน หมู่บ้านไทยน่าจะมีคุณลักษณะ 3 สิ่ง คือ

มีอารมณ์ความรู้สึกที่เปี่ยมด้วยน้ำใจ

เคารพความเป็นปัจเจกบุคคล การริเริ่ม เสรีภาพและศักดิ์ศรีของสมาชิกแต่ละคน

เรียนรู้วิทยาการและเทคโนโลยี

เราต้องตีความเป็นชุมชนใหม่ในความหมายว่ามีทั้งเสรีภาพและน้ำใจชุมชนที่มีลักษณะเช่น นี้จะก้าวหน้ากว่าชุมชนที่สมาชิกขาดเสรีภาพเพราะสมาชิกจะทำประโยชน์ให้กับชุมชนได้มาก

กล่าวได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนได้มีความสำคัญสูงสุดเพราะนอกจากจะหมายถึง การทำให้ชุมชนมีความหมาย เป็นพลังให้ชุมชน แล้วยังหมายถึงการปรับปรุงรัฐให้เป็นรัฐของชุมชนอีกด้วย

ชุมชนไทใหญ่ถ้ามองจากอีกมุมหนึ่งคือศึกษาจากเอกสาร ใช้ข้อมูลและมุมมองจากพม่า ในผลงานเรื่อง พม่ากับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ. 1885-1895 โดยมินิเมียนด์ (2543) นักประวัติศาสตร์ชาวพม่าจะเห็นว่าชนชาติส่วนน้อยในพม่าได้ร่วมกันต่อสู้ โดยเฉพาะเข้าไทใหญ่ หลายเมืองได้ผนึกกำลังกันแข็งเมืองและก่อการกบฏ ข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า พวกรักชาติได้รวม ตัวกันต่อต้านฝ่ายอังกฤษ...ไม่ว่าจะเป็นฆราวาสหรือพระสงฆ์ ต่างก็รวมตัวกันต่อสู้กับจักรวรรดิ นิยม นี่เป็นการต่อสู้ที่ได้สร้างวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ขึ้นมาจำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกัน โดยเนื้อแท้

แล้ว มันเป็นการต่อสู้ของคนธรรมดาสามัญ เพื่อพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสิ่งที่พวกเขารู้สึกว่าเป็นเสมือนเป็นเอกลักษณ์อันแท้จริงของชาติ

นอกจากนั้นยังเข้าใจระบบคิดของชาวไทใหญ่ที่มีความผูกพันกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะเป็นการอ้างความจริง การใช้ศาสนาเพื่อปกป้องตนเองก็ตาม ชาวไทใหญ่ได้กล่าวอ้างว่าตนเป็นผู้แข็งแกร่งในการนับถือพุทธศาสนา แต่ไทใหญ่ก็ได้ใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องปกป้องคุ้มครองตนเองจากพม่าเรื่อยมาเพราะพม่าไม่กล้ากระทำการใด ๆ ที่ลบหลู่ต่อศาสนาเช่นกัน

อย่างไรก็ตามไทใหญ่กับพม่าก็มีประวัติศาสตร์สู้รบกันมาโดยตลอดและเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พม่ามีความอ่อนแอภายใน จนตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดินิยมอังกฤษ หลังจากนั้นในพม่าก็เกิดกองกำลังต่อต้านฝ่ายอังกฤษอย่างดุเดือดและต่อเนื่องยาวนาน และในกระบวนการสู้รบนี้ เจ้าฟ้าไทใหญ่ก็ได้ร่วมกระบวนการต่อต้านในเขตเทือกเขาฉานดังมีหลักฐานปรากฏว่า

ในช่วงเดือนท้ายๆของสงคราม (ระหว่างอังกฤษกับพม่าในสงครามครั้งแรก ค.ศ. 1824-1826) มีทหารไทใหญ่ 8000 นายถูกเกณฑ์เข้าต่อต้านรบอังกฤษเป็นครั้งสุดท้าย พวกเจ้าฟ้า “เศรษฐา” ชาวไทใหญ่เป็นแบบอย่างที่น่าเลื่อมใสให้พลพรรคได้ประจักษ์ด้วยดาบในมือ พวกเขายืนหยัดต่อสู้อย่างไม่ย่อท้อในการรบที่ตนเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แม้แต่สัญญาณที่แจ้งไปว่าพวกตนจะได้รับการปฏิบัติแต่โดยดีหากยอมจำนน ก็ไม่อาจทำให้พวกเขายอมสงบนิ่งได้ แต่กลับถาโถม รุกไล่ทุกคนที่เข้าใกล้แม้ด้วยท่าทางที่เป็นมิตร พวกเขายอมรับความตายซึ่งหลายคนก็ยอมตาย อย่างสมความปรารถนา

เทือกเขาฉานมีความได้เปรียบในการปฏิบัติการต่อต้าน แต่ก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ เพราะเจ้าฟ้าไทใหญ่มักแสดงความสามัคคีกันเนื่องจากระบบการเมืองในบริเวณเทือกเขาฉาน เป็นไปในลักษณะรัฐเล็กรัฐน้อย ดังความที่เจ้าฟ้าเชียงคองเขียนถึง สาส์นถึงเจ้าฟ้าสีปอร์ ความว่า ปราศจากเจ้าเหนือหัว พวกเจ้าฟ้าก็รังแต่จะรบพุ่งกันเองไม่มีที่สิ้นสุด ถ้ามีเจ้าเหนือหัว ผลประโยชน์ของบ้านเมือง พระศาสนา และพวกเราทั้งหมด ก็จะได้รับปกป้องพิทักษ์รักษา ข้อสรุปก็คือเจ้าฟ้าไทใหญ่ไม่เคยหวังจะมีรัฐอิสระจากพม่า สิ่งเดียวที่เจ้าฟ้าไทใหญ่ต้องการก็คือการเป็นอิสระภายในรัฐของตนเอง ปราศจากการแทรกแซงจากราชสำนักหรือข้าหลวงและทหารที่ส่งมาจากราชสำนัก

จากหลักฐานใน พม่ากับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ. 1885-1895 ได้เล่าเหตุการณ์ไว้ว่า ช่วงเดียวกันนี้ในพม่าเป็นช่วงที่อังกฤษขยายอาณานิคมเข้าไปยังพม่าได้มีการปราบปรามอย่างเหี้ยมโหด ดังความคิดที่ว่าวิธีเดียวที่จัดการชาวพื้นเมืองได้ชะงัดที่สุดคือ บังคับให้คนที่ต้องสงสัยทั้งให้หมด ด้วยวิธีนี้แหละที่เราจะสามารถทำให้ประชาชนตกอยู่ในความหวาดกลัว และทำให้พวกเขาต้องสยบจำนนอยู่ได้การปกครองของเราอย่างไม่ต้องมีเงื่อนไข ข้อเท็จจริงนี้ ถูกบันทึกไว้โดย แกรตตัน เกียร์ ที่เคยอยู่ในพม่าช่วงนั้น นอกจากนั้นคนผู้นี้เขายังได้รับรู้เกี่ยวกับการที่ “ชาวยุโรปยิงปืนใส่...คนพื้นเมืองที่มีแต่ท่อนไม้เป็นอาวุธ”

ลักษณะเด่นประการหนึ่งในการปฏิบัติการทางทหารของฝ่ายอังกฤษในครั้งนี้ ก็คือความทารุณโหดร้าย เป็นต้นว่า เพื่อสยบพวกกะฉิ่นและสร้างบรรยากาศแห่งความหวาดกลัวขึ้นมา ฝ่ายอังกฤษได้สังหารพวกกะฉิ่นอย่างไม่เลือกหน้า ทำลายหมู่บ้านหลายต่อหลายหมู่บ้านลงจนราบเป็นหน้ากลอง ยิ่งไปกว่านั้นเพื่อจะทำให้พวกกะฉิ่นต้องเผชิญความยากแค้นทางเศรษฐกิจและอดอยากจนต้องยอมจำนน พวกอังกฤษได้ทำลายพืชพันธุ์ธัญญาหารในทุกหนแห่งที่ผ่านพบ ทหารอังกฤษเริ่มต้นด้วยการเผาข้าวเปลือก และเมื่อยึดหมู่บ้านได้ ก็เผาทำลายหมู่บ้านทั้งก่อนที่จะถอนกำลังออกไป สองวันต่อมากองกำลังอังกฤษจำนวนหนึ่งบุกกลับเข้าไปยังหมู่บ้านทำลายไปหลายแห่งและลงมือสังหารทั้งคนแก่และเด็ก ผู้ชายและผู้หญิงรวมทั้งหมดแล้วมีถึง 46 หมู่บ้าน 639 คนเรือน ข้าวเปลือกน้ำหนักรวมประมาณ 509,000 ปอนด์และวัวควายจำนวนมากที่ถูกทำลายไปในระหว่างการปฏิบัติการทางทหารครั้งนี้

ในเอกสารเรื่อง ปัญหาชายแดนไทย-พม่า พ.ศ. 2317- พ.ศ. 2438 ของนคร พันธุ์รงค์ (2540) งานวิจัยเรื่องนี้จะช่วยเชื่อมปัญหาการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของผู้คนแถบชายแดนภาคเหนือในส่วนที่เชื่อมต่อกับชายแดนพม่าให้เห็นภาพได้ชัดเจน และยังเป็นแนวทางในการรื้อฟื้นความทรงจำและหาคำหลัก (Keyword) เพื่อถามถึงหลักแหล่งที่มาและปัญหาการอพยพได้ดีขึ้น ประเด็นที่สำคัญจากงานวิจัยเรื่องนี้ที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชาวไทยใหญ่ได้แก่ปัญหา ชายแดน ยังมีเรื่องราวต่อไปนี

ความสำคัญของหัวเมืองชายแดน

ด้วยเหตุที่หัวเมืองชายแดนเหล่านี้มีฐานะเป็นรัฐกันชนระหว่างไทยกับพม่า ความสำคัญของหัวเมืองชายแดนจึงถือว่าเป็นด่านป้องกันความปลอดภัยของล้านนาไทยกับพวกฝ่ายใต้ เพราะการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่านั้นมักมีสาเหตุเนื่องมาจากเพราะความขัดแย้งทางหัวเมืองมอญและหัวเมืองล้านนาไทยเป็นส่วนใหญ่

ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละเป็นต้นมา ล้านนาไทยพยายามยกกองทัพไปโจมตีหัวเมืองชายแดนต่าง ๆ และกวาดต้อนผู้คนมาไว้ในอำนาจ การยกกองทัพออกไปปราบหัวเมืองต่าง ๆ ดังนี้ เขตแดนรอบฝั่งตะวันตกที่ติดต่อกับเขตเมืองขางแดง โดยถือเอาแม่น้ำสาละวินเป็นเส้นแบ่งเขตบริเวณชายแดนพวกเงี้ยว หัวเมืองเหล่านี้มีความสำคัญต่อการป้องกันเมืองเชียงใหม่มาก เพราะเป็นเขตติดต่อกับเชียงตุงของพม่า

สภาพทางภูมิศาสตร์และหัวเมืองชายแดนที่สำคัญ

ดินแดนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่ฮ่องสอน เมืองเชียงใหม่ และทางตอนเหนือของเชียงราย เมืองน่าน ต่อเขตแดนแคว้นฉานของพม่านั้น เป็นที่ตั้งของเมืองสำคัญหลายเมือง คือ เมือง

แจะ เมืองใหม่ แม่สgun เมืองทา เมืองจวด เมืองหาง เมืองต่วน เมืองสาด เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ติดลำน้ำสาละวินซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญของพม่าทางตะวันออก เป็นทางติดต่อกับพม่าทางตอนล่างและตอนบน แถบพวกกะเหรี่ยง เจียว นอกจากนี้ยังมีเมืองยวน เมืองตุม เมืองไฮ เมืองโก เมืองร่องลึก เมืองเลน เมืองเชียงลาบ เมืองลอง เมืองสิง เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำโขงหัวเมืองชายแดนที่ถือเป็นพระราชอาณาเขตระหว่างไทยสยามกับพม่าในบังคับอังกฤษ

สภาพที่ตั้งของเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่าเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา พื้นที่เป็นที่สูงภูเขา มีแม่น้ำหลายสาย ป่าไม้ที่สำคัญเช่น ป่าไม้สัก ไม้สน ไม้สา พื้นที่ส่วนมากเป็นดินทรายทำนาไม่ได้ผล เกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่าที่สำคัญๆ ในระยะที่เกิดกรณีพิพาท พ.ศ.2428-พ.ศ.2438 พอจะกล่าวได้คือ เมืองแจะ เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่แจะ น้ำจะไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน ในเมืองแจะมีหมู่บ้านสำคัญ 3 บ้านคือ บ้านหลวง บ้านน้ำกลาง และบ้านน้ำบาง พื้นที่ส่วนมากเป็นป่าไม้ขอนสัก พลเมืองเป็นพวกกะเหรี่ยงยางแดงและพวกเจียว ส่วนหัวเมืองอื่น ๆ มีสภาพภูมิศาสตร์ดังนี้

เมืองใหม่หรือเมืองมา ตั้งอยู่ริมห้วยแม่และ มีเขตติดต่อกับห้วยแม่สgun เมืองทา มีสันคอยเวียงขึ้นอยู่ ทิศใต้ติดต่อกับแดนเมืองแม่ฮ่องสอนที่บ้านแม่ระนา ทิศตะวันตกมีแม่น้ำสาละวินเป็นแดน เมืองใหม่ตั้งอยู่เชิงเขามีทุ่งกว้าง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ขอนสัก พลเมืองเป็นพวกเจียว ต้องสู้

เมืองจวดเมืองทา เดิมทั้งสองเป็นเมืองเดียวกันรวมชื่อเมืองจวด พื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองทั้งสองเป็นป่าไม้สัก การทำนามีบ้างตามริมน้ำ พลเมืองทั้งสองเมืองเป็นพวกเจียว

เมืองหาง บางทีเรียกเมืองห้างหลวงหรือเมืองหลวง ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกแม่น้ำห้ำง มีอาณาเขตติดต่อกับ ทิศใต้ติดแขวงเมืองงาย ทิศตะวันออกถึงคอยฮุ่นหรือแม่หางแห่งต่อเมืองฝาง ประชาชนเป็นพวกเจียว

เมืองต่วน ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำต่วน ทิศเหนือถึงคอยแห่ง กั่วแก่ง น้ำแม่สิดติดต่อกับเมืองเชียงทอง เมืองปู้ดิดทำขามงก ลำน้ำแม่หางไปถึงท่าสบทางแม่น้ำสาละวิน ต่อกับแขวงเมืองหางเมืองจวด ทิศตะวันออกมีเขาผ้าหม่นปกต่อนื่องไปถึงคอยคำต่อกับแขวงเมืองฝางและ เมืองสาด ทิศตะวันตกมีแม่น้ำสาละวินเป็นแดนต่อกับเมืองปัน เมืองเชียงทอง พื้นที่เป็นดินทรายการทำนาไม่ได้ผล ประชาชนจึงทำไร่แทน พลเมืองเป็นพวกเจียว

เมืองสาด ตั้งอยู่ริมแม่น้ำกก ทิศเหนือติดต่อกับหินก้อนเสา แขวงเมืองเชียงคอง ทิศใต้ต่อแขวงเมืองยอน ทิศตะวันออกถึงแขวงคอยคอง ต่อกับแขวงเมืองพยาริ เมืองไร ทิศตะวันตกถึงคอยคำต่อกับแขวงเมืองปู้เมืองต่วน เมืองต่วนมีที่ราบเป็นทุ่งนามากข้าวปลาอาหารสมบูรณ์ พลเมืองเป็นพวกเจียว

เชียงแสน ดินแดนติดต่อไปเกือบถึงเมืองเชียงตุง ดินแดนเชียงแสนแต่ก่อนรกร้างเป็นป่า อ้อป่าแขม ในดินแดนเชียงแสนแต่เดิมมีคนลาวตั้งอยู่ ในขณะเดียวกันก็มีพวกเงี้ยวจากเชียงตุง ลงมาตั้งด้วยเมืองเชียงแสนเป็นเมืองสำคัญด้วยเหตุที่เป็นเมืองหน้าด่านติดต่อกับเมืองเชียงตุง (กองบรรณสาร :39)

ร่องลึกพล เมืองเป็นพวกลื้อ จีน เงี้ยว

เมืองโก เคยเป็นฉางข้าวของกองทัพไทยเมื่อกองทัพไทยสยามยกไปตีเมืองเชียงตุง พลเมืองเป็นพวกเงี้ยว มูเซอ

เมืองเลน พลเมืองเป็นพวกจีน ลื้อ บนเขามีพวกก๊วย ก๊วย มูเซอ พวกเงี้ยวมีอยู่บ้างเล็กน้อย

เมืองลาบ มีคนลื้อ ส่วนพวกก๊วย ก๊วย มูเซอ ตั้งอยู่บนเขาเล็กน้อย

เมืองสิง พื้นที่ราบมีทุ่งนามาก อยู่ปากตะวันออกของแม่น้ำโขงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอน ต้นเป็นเมืองร้าง เพิ่งจะมีเจ้าจากเมืองเชียงแจ้งอพยพคนมาตั้งใหม่ ข้าวปลาอาหารขาดแคลนแพง กว่าทุกเมือง ข้าวในนาไม่ค่อยได้ผล เก็บผลประโยชน์จากการค้า พลเมืองเป็นพวกเงี้ยวจีน ลื้อ แม้ว ตามรายชื่อเมืองต่างๆ เหล่านี้อาจจะช่วยทำให้นักวิจัยเชื่อมโยงความเป็นมาและปัญหาของ การอพยพโยกย้ายได้

เมื่ออังกฤษสามารถเอาชนะพม่าได้ในปี พ.ศ. 2428 พม่าก็มีแต่ความวุ่นวายอยู่ถึง 5 ปี ส่วน ทางหัวเมืองไทใหญ่ นั้นไม่ได้ตกอยู่ในอำนาจพม่าและพยายามตั้งตัวเป็นอิสระ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปริชากรเห็นว่าจะจะเป็นอันตรายจึงโปรดให้พระยาสัมภราคาร ข้าหลวงใหญ่รักษากร ณ เชียงใหม่ มีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองเชียงตุงเมืองหมอกใหม่ เมืองนายน เมืองปู้ เมืองสาต เมืองเชียงคำ และเมืองอื่นๆเพื่อไม่ให้ยกกองทัพรุกไล่เขตแดนเมืองเชียงใหม่เข้ามา

การควบคุมเจ้าฟ้าไทใหญ่

ในช่วงตอนปลายของเจ้าอลองพญา จะเห็นได้ว่าขณะที่พม่ายังตั้งเป็นอิสระก่อนที่จะถูก อังกฤษปกครองนั้น พม่าได้ใช้วิธีการควบคุมเจ้าฟ้าไทใหญ่ โดยแบ่งเขตการปกครองเป็นส่วนๆและ ตั้งข้าหลวงไว้สำหรับดูแลบ้านเมือง ทางด้านหัวเมืองชายแดนตะวันออกเฉียงเหนือของพม่านั้น พม่าได้ตั้งเมืองนายนเป็นศูนย์กลางการควบคุมที่สำคัญ โดยที่ฝ่ายพม่าจะตั้งข้าหลวงไว้สำหรับดูแล บ้านเมือง ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือที่พม่าได้ตั้งเมืองนายนเป็นศูนย์กลางการควบคุมที่สำคัญ ซึ่งมีอำนาจในการควบคุม 9 หัวเมืองคือ เมืองนายน ไลคำ เมืองกึ่ง เมืองป่วน เมืองหนอง เมืองปัน เมืองหมอกใหม่ เมืองเชียงคาน เมืองเชียงทอง

สมัยที่พม่าเป็นอิสระนั้นได้ควบคุมหัวเมืองไทใหญ่อย่างเข้มแข็ง ดังเช่นการควบคุมเมือง เชียงตุง พม่าได้ตั้งข้าหลวงขึ้นไปควบคุมเมืองเชียงตุงครั้งละหลายๆ คน และได้กดขี่ชาวเมือง เชียงตุงจนถึงต้องก่อการวุ่นวายขึ้น ตามบันทึกกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร 5 ม. 2.2 เลขที่ 27 (2527)

กล่าวว่าได้รับความลำบากมากจนเจ้าเมืองเชียงตุงทุกวันนี้พวกเมืองเลนทอนไม่ได้พร้อมใจกันฆ่า
พม่าตาย 20-30 คน พม่าเอาโทษชัดใส่ให้เจ้าเมืองเชียงตุง เจ้าเมืองเชียงตุงเห็นว่าพวกเมืองเลนทอนทำผิด
ล่วงเกินไปแล้ว จะขอให้ตัดศีรษะก็ไม่เอา ภายหลังเจ้าแสงเมืองเชียงรุ่งถือหนังสือเมืองอังวะมา
กระทำข่มเหงหมิ่นประมาทครั้งหนึ่ง พวกเมืองเชียงแจ้งไปค้าขายที่เมืองสิบสองปันนาก็ฆ่าเสีย เหตุ
นี้จึงเกิดรบพุ่งฆ่าฟันกันขึ้น

อาณาเขตล้านนาไทย

ล้านนาไทยมีอาณาเขตกว้างขวางทิศเหนือได้ดินแดนตลอดไปถึงเมืองเชียงขวาง เชียงรุ่ง สิบ
สองปันนา ตะวันตกขยายไปจนถึงแม่น้ำสาละวิน หัวเมืองต่างๆทางตะวันตกออกแม่น้ำสาละวินก็ตก
อยู่ใต้การปกครองของเมืองเชียงใหม่ต่างวาระกัน เช่น เมืองจวด เมืองทา เมืองต่วน เมืองสาต เมือง
หาง ดังนั้นวิธีการที่ทางฝ่ายล้านนาไทยใช้ควบคุมเจ้าฟ้าไทใหญ่จึงแยกกล่าวได้ดังนี้

หัวเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เชียงใหม่ไม่ได้มีอิทธิพลเสมอไป เมื่อพม่าเข้มแข็งมี
อิทธิพลก็จะยกมาตีหัวเมืองเจียวเหล่านี้ก่อนพม่าถอยไป หัวเมืองเหล่านี้ก็จะตั้งตัวเป็นอิสระหรือ
ตกอยู่ใต้อิทธิพลของพม่า แต่ถ้ากองทัพไทยยกไปตีเมืองก็จะยอมอ่อนน้อม ล้านนาไทยได้เข้าควบคุม
หัวเมืองเจียวอย่างจริงจังคือ พ.ศ. 2429 เพราะหัวเมืองเจียวฝ่ายตะวันตกแม่น้ำสาละวินเกิดจลาจล
รบพุ่งกัน เมืองหมอกใหม่ได้มารบพุ่งตีเอาเมืองปัน เจ้าฟ้าเมืองปันได้เกณฑ์เอาพวกเมืองสาต เมือง
หาง เมืองต่วน เมืองจวดไปช่วยรบหลายต่อหลายครั้ง ผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ไพร่บ้านพลเมือง
เหล่านี้ได้รับความเดือดร้อนเพราะต้องถูกเกณฑ์ไปรบและเกณฑ์เอาเงินและเสบียงอาหารไปเรื่อยๆ
เมื่อไทยออกไปชักชวน เจ้าเมืองทั้งหลายจึงยอมอ่อนน้อมต่อฝ่ายล้านนาไทย

ให้พระยาทั้งสามไปพูดจาเกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองขอนเจ้าเมืองสาต ให้เข้าเป็นพรรคพวกกับเจ้า
เมืองเชียงตุง ถ้าเจ้าเมืองขอนเมืองสาตไม่เข้าด้วยก็ให้สามพระยายกกำลังเข้าโจมตีจับเอาตัวเจ้าเมือง
ขอนเมืองสาตมาตัดศีรษะเสีย ข้อความในตอนนี้จะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ครั้งอดีตรหว่างเมือง
ต่างๆ ในชายแดนเชียงใหม่และโดยเฉพาะบ้านแม่สาว ทีมวิจัยคณะเรากำลังศึกษาอยู่
ภูมิประเทศหัวเมืองชายแดนทิศตะวันตก ตะวันตกเฉียงเหนือ และทิศเหนือของล้านนาไทย เป็นที่
สูงพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วยภูเขา ป่าไม้สัก และจากการที่เมืองใหม่ เมืองแะ แม่สกุณ
เมืองต่วน เมืองทา เมืองจวด เมืองหาง เมืองสาต เมืองเลน เมืองคุม เมืองขอน เมืองลอง เมืองสอง
เมืองนัง เป็นเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่าในอังกฤษด้วยแล้ว ความสำคัญของหัวเมืองเหล่านี้ก็มี
มากขึ้นดังนั้นปัจจัยที่รัฐบาลอังกฤษในพม่าจะอ้างเอาหัวเมืองชายแดนเหล่านี้เป็นของตน อาจ
พิจารณาทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การทหารและการขยายอิทธิพลเข้าไปในหัวเมืองใกล้เคียง

นอกจากนั้นหัวเมืองไทใหญ่เองก็วนวายและมาเกี่ยวข้องกับล้านนา เนื่องจากว่ามีเขตแดน
ใกล้ชิดกันและหัวเมืองชายแดนก็ไม่มีกำหนดแน่นอนตายตัวว่าเป็นของใคร ประกอบกับพื้นที่

เป็นป่าเขากร้างเหมาะแก่การซ่อนตัว ดังนั้นเมื่อมีเรื่องเดือดร้อน พวกเจ้าฟ้าที่พ่ายแพ้ก็จะหลบหนีข้ามแม่น้ำสาละวินมาอาศัยตามเมืองชายแดนเหล่านี้ ดังเช่นเจ้าฟ้าเมืองไท่หลบหนีมาที่เมืองจวด เจ้าฟ้าเชียงทองมาอยู่ที่เมืองหาง เมื่อรวบรวมผู้คนได้ก็ยกทัพกลับเข้าไปต่อสู้กันใหม่ ปัญหาความยุ่งยากบริเวณหัวเมืองไทใหญ่ของพม่าติดต่อกับล้านนาไทย ได้สร้างปัญหาความวุ่นวายให้กับเมืองหน้าด่านของล้านนาไทยในการป้องกันตนเองด้วย นอกจากนี้ยังสร้างปัญหาเรื่องผู้คนอพยพหลบหนีเข้ามาทางตะวันออกเข้าเขตล้านนาไทย ซึ่งฝ่ายล้านนาไทยต้องให้ความช่วยเหลือ จึงเกิดการปรับปรุงหัวเมืองหน้าด่านของไทยด้วย

เนื่องจากทางเชียงใหม่ปกครองอ่อนแอ ทางเมืองเชียงตุงซึ่งแข็งเมืองกับพม่าได้ก็ฮึกเหิม ยกกำลังมาเกลี้ยกล่อมหัวเมืองต่างๆ ได้เป็นอันมากตีเอาเมืองไปได้และคิดจะตีณาเขตของเมืองไทยด้วยฝ่ายไทยจึงต้องประกาศเขตแดนและจัดการปกครองหัวเมืองชายแดนให้เรียบร้อย และเพื่อระงับความเดือดร้อนต่าง ๆ ที่ทำให้หมู่ผู้คนไทยทางเหนือหวาดกลัวไม่เป็นอันทำมาหากิน รัชกาลที่ 5 มีรับสั่งให้เมืองนครเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูนและผู้บังคับการศาลต่างประเทศ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ประกาศให้หมู่เจ้าฟ้าไทเงี้ยวได้ทราบกันว่า เขตแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ถึงแม่น้ำสาละวิน ดังนั้นขอบเขตเมืองหาง เมืองต่วน จึงรวมอยู่ในพระราชอาณาเขตด้วยไม่ให้เจ้าฟ้าไทเงี้ยวต่างๆ เข้ามารุกรานพระเจ้าน้องยาเธอก็ยังรับสั่งให้เจ้าเมืองฝางไปเกลี้ยกล่อมรวบรวมพวกเงี้ยวกระจัดกระจายไปตั้งเมืองแห่งเหนือ เมืองแห่งใต้ เมืองนะ เมืองแกนน้อย พระเจ้าน้องยาเธอได้เสด็จไปถึงแม่น้ำยูนแขวงเมืองงายต่อเมืองฝาง แล้วเรียกพ่อเมืองต่างๆ คือ พ่อเมืองต่วน พ่อเมืองหาง พ่อเมืองจวด พ่อเมืองทาเข้ามาฟังโอวาท เนื่องจากหัวเมืองเงี้ยวเหล่านี้เป็นเมืองหน้าด่านป้องกันพม่าที่สำคัญทางตะวันตกเฉียงเหนือ จึงให้เจ้าน้อยหน่อเมืองเป็นแม่ทัพคุมพลพันเศษ เป็นกองหน้าออกไปรักษาดินแดนในหมู่แม่น้ำต่วน น้ำหาง เมืองจวด น้ำแม่ทา น้ำแม่สกุน และโปรดเกล้าให้เจ้ามหายักษ์เป็นผู้ปกครองเมืองเหล่านี้ตั้งชื่อว่าเมือง “ไชยปรีชา”

ดังนั้นในปี พ.ศ.2427 หัวเมืองชายแดนเงี้ยวทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ มีเมืองต่วน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวด ได้ถูกรวมเข้ากับเมืองอื่นๆ อีก ตั้งเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันข้าศึกและเหตุร้ายทางตะวันตกเฉียงเหนือ มีชื่อรวมกันว่า “เวียงไชยปรีชา” เป็นอันว่า พ่อเมืองต่วน เมืองหาง เมืองจวด เมืองทาหางหัวนา และเมืองสาดได้มาเข้าเฝ้าเจ้าเมืองเชียงใหม่รับน้ำพิพัฒน์สัตยา แล้วกลับไปรักษากันเมืองตามเดิม และได้มีการตรวจตราด่านอย่างรัดกุมขึ้น พวกเงี้ยวและยางแดงที่สักระบายรูปช้างก็อย่าได้มั่วสุมกับพวกผู้ร้าย แต่ต่อมาขาดการดูแลจากทางเมืองฝางและเชียงแสน ทำให้คนปากแม่น้ำสาละวินตะวันตกเข้ามาอาศัยอยู่มาก ขณะเดียวกันอังกฤษก็แผ่อิทธิพลเข้ามาควบคุมด้วย ดังนั้นสภาพผู้คนจึงมีลักษณะดังนี้ คนในบ้านในเมืองเห็นแต่ลักษณะหน้าใหม่ ๆ มาแต่เมืองบ้านมากดูท่าทางกระด้างกระเดื่องอยู่ พวกเมืองบ้านยังมาก่อความวุ่นวายแสดงอำนาจกับชาวหัวเมืองเงี้ยว เช่นได้กวาดต้อนผู้คนชายหญิงเด็กและผู้ใหญ่ของเมืองหางไปสิ้น ข้าวปลาอาหารที่ไม่เอาไปก็

จุดไฟเผาเสียสิ้น และยังตัดฟันไม้ในสวนยับเยิน ทำให้ประชาชนชาวเมืองหางหลบหนีเข้าป่าเป็นจำนวนมากผู้คนทั้งบ้านเมืองไป 2 ส่วนเหลืออยู่ในเมือง 1 ส่วน พวกอังกฤษก็ข่มเหงบรรดาหัวเมืองเหล่านี้ ทำให้ประชาชนหลบหนีเข้าป่าเนื่องจากกลัวภัย และเมื่อพวกอังกฤษเข้ามาแสดงอำนาจตามหัวเมืองชายแดนมาก ทำให้พวกเมืองป็นข่มแม่น้ำสาละวินมาอาศัยตามหัวเมืองชายแดนล้านนา มากยิ่งขึ้น ความผูกพันที่มีต่อล้านนาก็ลดลง ดังเช่นพ่อเมืองต่วนไม่ค่อยยินดีนักเมื่อข้าหลวงฝ่ายไทยเข้าไปสำรวจ เขตแดนหัวเมืองชายแดนก็กลัวอำนาจอิทธิพลของอังกฤษพอได้ข่าวอังกฤษก็หนีเข้าป่าไปเป็นอันมาก พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตกล่าวว่าเมื่อคนพวกนี้มาอยู่ในดินแดนนี้ เขาก็จะทำทุกอย่างที่เขาต้องการ เช่นทบตีผู้คนซึ่งแม้แต่คนไทยเอง แย่งชิงดินแดนมาจากเมืองเล็กๆ ไม่ยอมฟังเหตุผลการขอร้องแบบมิตร ฝ่ายราษฎรที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองทางตะวันตกแม่น้ำสาละวิน ก็ถอยหนีจากอำนาจของพวกอังกฤษเข้าไปหลบซ่อนอยู่ในป่า และมักมาขอความช่วยเหลือจากไทย ปัญหาในครั้งนี้นำให้ไทยกับอังกฤษเกิดข้อขัดแย้งกันขึ้น

ล้านนาไทยได้อำสัทธิเหนือหัวเมืองเงี้ยวปากตะวันตกก่อนอังกฤษเข้าปกครอง 1 ปีคือเมืองต่วน เมืองสาต เมืองหาง เมืองทา เมืองจวดฝ่ายอังกฤษไม่ยอมให้ไทยไปตั้งกองทหารดูแลจึงได้มีการประชุมกัน ณ เมืองป็น ข้อตกลงให้เมืองสาตเป็นของเชียงตุง อีกสี่เมืองขึ้นกับเชียงใหม่แต่ข้อตกลงย่อยๆผลประโยชน์จะตกเป็นของอังกฤษส่วนมากโดยเฉพาะการทำป่าไม้ ต่อมามีการทำผิดสัญญาทำให้อังกฤษอ้างสิทธิที่จะเข้ามามีอิทธิพลในหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าเพราะไม่สามารถแสดงได้ว่าได้เข้าไปมีอำนาจปกครองดินแดนเหล่านี้อย่างแท้จริงแต่ก็ยังไมอาจตกลงกันได้ ต่อมาจึงออกสำรวจกัน

แต่เดิมมีการแบ่งเขตแดนระหว่างเชียงตุงกับล้านนาถือเป็นบ้านพี่เมืองน้องไม่มีหนังสือสัญญาเขตแดนไม่ห้ามคนไปมา ดังนั้นจึงมีคนไทยใหม่อยู่กระจ่ายไปถึงแดนเชียงตุง และในขณะเดียวกันพวกเงี้ยวเชียงตุงก็อยู่กระจ่ายกันมาถึงทางใต้ด้วย การสำรวจจึงเริ่มตั้งแต่ 10 ธันวาคม 2433 ฝ่ายไทยบันทึกตั้งแต่ออกจากเมืองงายไปถึงเมืองต่วนระยะแรก จากนั้นจากเมืองต่วนถึงเมืองแกลการสำรวจแบ่งเป็น 3 กองคือ

กองที่ 1 สำรวจในแดนเมืองสาต กองที่ 2 สำรวจที่ทำดอน เวียงแค ดอนเหนือของเมืองฝาง กองที่ 3 เมืองตุม ท่าแม่คิ ขุนน้ำแม่คำ แล้วเลยไปดอนเหนือของเชียงแสน แต่ก็ไม่สามารถข้อตกลงได้เพียงแต่ทำให้รัฐบาลทั้งสองฝ่ายมีข้อมูลเพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่ในที่สุดเมื่ออังกฤษทำแผนที่เสร็จก็ได้อ้างเอาหัวเมืองกะเหรี่ยงด้านตะวันออกและหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 เป็นของอังกฤษโดยไม่มีข้อแม้ ในตอนแรกไทยยังไม่ยอมและได้ต่อสู้กันที่ลอนดอน แต่ในที่สุดไทยก็หมดปัญญาเพราะฝรั่งเศสกำลังคุกคามฝั่งตะวันออก ปัญหาเขตแดนจึงตกลงกันดังนี้

อังกฤษยอมยกเมืองเชียงแขงและหัวเมืองฝ่ายตะวันตกเมืองเชียงแสนถวายไว้ในพระราชอาณาเขต ส่วนอังกฤษได้ไปก็คือ หัวเมืองเงี้ยวและกะเหรี่ยงยางแดง คือที่เรียกว่า เมืองเงะ เมือง

ใหม่ เมืองทา เมืองจวด เมืองหาง เมืองด่วน เมืองสาค เมืองอวมอำ เมืองดุม เมืองกวาน เมืองไซ เมืองฮ่องลิก เมืองโกและจัดการปักปันเขตแดนกันใน พ.ศ. 2435 การปักปันเขตแดนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ คือ

เขตแดนที่ติดต่อกับเมืองฝาง มีเขตแดนที่ปักปันดังนี้ คอยอูน ป่างม่วงชุม คอยผ้าห่มปก คอยห้วยฮ่า บ้านแม่เหลง ท่าตอน ห้วยป่าซาง เวียงแค้ คอยสามเส้า บ้านน้ำแกว ขุนแม่คำ

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองสงครามเอเชียบูรพา เมื่อจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นได้นำทหาร 50,000 คนบุกประเทศไทย ในวันที่ 8 ธันวาคม 2584 และต่อมาในวันที่ 11 ธันวาคมไทยได้ทำสัญญาร่วมมือกับญี่ปุ่นที่จะร่วมรบต่อกองทัพสัมพันธมิตรโดยแบ่งหน้าที่กันปฏิบัติ คือกองทัพไทยจะรับผิดชอบในภูมิภาคด้านทิศเหนือบริเวณชานสเตท (Shan State) หรือรัฐไทยเดิมและยูนนาน ญี่ปุ่นดำเนินการกับประเทศพม่าด้านตะวันตกและทางใต้ของประเทศไทยลงไปตลอดแหลมมลายู (พรรณี บัวเล็ก, 2540)

การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท

สมพงษ์ วิทษศักดิ์พันธุ์ (2542) กล่าวไว้ในการศึกษาการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทใหญ่ ด้วยการสรุปภาพรวมและแบ่งการนำเสนอออกเป็นสามภาค ภาคแรกเป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับไทใหญ่ ภาคสอง “จากฟ้าสู่ดิน” เสนอการเมืองการปกครองภายใต้ระบบเจ้าฟ้าภาคสามจากทาสติดดินสู่เสรีชน

การศึกษาไทใหญ่ของสมพงษ์ วิทษศักดิ์พันธุ์ เป็นการเก็บภาพรวมในอาณาจักรเดื่อหงซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของจีน อาณาเขตติดต่อสหภาพเมียนม่านั้น สมพงษ์ วิทษศักดิ์พันธุ์ ระบุว่า นอกจากประเทศไทยแล้วไม่มีใครรู้จักไทใหญ่เลย นอกจากชาวฮั่นในยุคหนึ่งเรียกไทใหญ่ว่า “ด้ายปายยี ปายยี” ซึ่งหมายถึงคนที่ใส่เสื้อขาว ชาวไทใหญ่เรียกตนเองว่า “ไท” ออกเสียงว่า “ไต” เช่นเดียวกับการศึกษาของเรณู อรรธนาเมศร์ที่ศึกษาชาวไทใหญ่ที่พบในประเทศไทยทั้งสาม หมู่บ้าน

ชาวไทใหญ่มีตำนานเกี่ยวกับศูนย์กลางของอาณาจักรว่าอยู่ที่เมืองฮี้เมืองฮ่า ต่อมาได้ก่อตั้งเมืองโกสัมปี หรืออาณาจักรเมืองมว หรือเมืองมวหลวง ปัจจุบันคือเมืองที่คนจีนเรียกว่าหลู่หลี้หรือยู่หลี้ ตามตำนานอาหมกล่าวว่าไทอาหมพวกเขาเดินทางไปพร้อมกับเสือกาฟ้า อันเป็นเครื่องเดียวกับเสือก่านฟ้าที่ปกครองเมืองหมอกขาวมาโหลงโกจ่าปี เมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 13 หรือพุทธศตวรรษที่ 18 ตามหนังสือประวัติศาสตร์พื้นไทใหญ่ พื้นไทตอนกลางได้อธิบายถึงประเพณีของเจ้าเมืองไทใหญ่จะต้องมีคำว่าเสือกเป็นชื่อต้น และมีคำว่าฟ้าเป็นคำท้าย เพราะมีตำนานว่า ขุนยี่ขางคำกับขุนสามหลวงอยู่บ้านถ่านน้ำห่มขณะกำลังเกี่ยวหญ้าคาอยู่ มีเสือกตัวใหญ่กระโดดมาข่วนหลังขุนยี่ขางคำเป็นรอยขาว ด้วยเหตุนี้เมื่อขุนยี่ขางคำขึ้นนั่งหอ(ครองเมือง) จึงได้ชื่อว่า “เสือก่านฟ้า” คำว่า

ชวนภาษาไทยใหญ่ออกเสียงว่า “ชาน” (สมปอง ไตคุมแก่น และจักรทิพย์ นาถสุภา 2544) และถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของไทใหญ่ในหมู่บ้านไทใหญ่ในประเทศไทยเช่นกัน

ความเกี่ยวเนื่องของตำนานในเมืองมว (ประเทศจีน) ชาวไตในประเทศไทยยังเล่าตำนานเดียวกันนอกจากนี้ยังมีภาพที่ประกอบและรูปปั้นนกกตึงกาที่ประดับเหนือขอบหน้าต่างที่วัดเวียงหวาย อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมาจากนิทานที่จะกล่าวถึงตำนานเมืองมวหลวงเรื่องเดียวกับที่สมพงษ์ วิหยศักดิ์พันธุ์ ได้นำมาประกอบในงานศึกษาสังคมวัฒนธรรมไทใหญ่เขต เต๋อหง ตำนานเริ่มต้นจากนางเกสาวดีที่ห่มคลุมผ้าแดงออกมาอนอบแดด นกกตึงกาคิดว่าเป็นก้อนเนื้อจึงคาบไปวางไว้ที่ยอดจ้าว จนถาปีช่วยไว้ได้ นางคลอดลูกมาชื่อว่าเจ้าอูตึง ผู้ได้รับตั้งหรือพิณจากพระอินทร์ หากคิดตั้งแล้วสามารถเรียกช้างทั้งป่าให้มาหาได้ ต่อมาได้ปกครองเมืองมวแต่ความหมายของเมืองมวยังมีการบอกที่มาจากอื่นอีกแต่แก่นในก็คือความเป็นอาณาจักรไทใหญ่นั้นเอง ดังที่ ชายขึ้น คำแดงยอดไตได้อธิบายความหมายของทุ่งมวไว้ดังนี้ (เรณู อรรถฐานมศรี และชายขึ้น คำแดงยอดไต, 2544)

คำว่า “มว” ชายขึ้น คำแดงยอดไต (2544) ชายขึ้นซึ่งเป็นคนไตมว บ้านอยู่เมืองน้ำคำ ประเทศพม่า ได้อธิบาย คำว่า “มว” เพี้ยนมาจากคำว่า “เหม้า” ซึ่งหมายถึง “เบ้า” ในภาษาไทยกลาง หมายความว่า “ทุ่งมว” นั้น มีรูปลักษณะเหมือน “เบ้า” ซึ่งเป็นสิ่งที่บุ่มรูปคล้ายถ้วยไม่มีหูคล้ายกระบอกทนไฟใช้ในการเผาทองคำหรือสารด้วยไฟแรงสูง หรืออีกนัยหนึ่ง มีความหมายว่า “ทุ่งมว” เปรียบเสมือนเบ้า (เบ้าหลอม) หรือบ่อเกิดหรือรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ในสังคมวัฒนธรรมไต. “เหม้า” อีกความหมายหนึ่งคือ “รวมกันเข้า” เช่นถ้อยคำที่ว่า “เหม้าเข้าเส้น (ขนมเส้น) เหม้าเข้าชอย (ก้วยเต๋ว – ข้าวชอย).” เมืองมว (เมืองเหม้า) ก็คือ เมืองแห่งเบ้าหลอมหรือบ่อเกิด หรือรวมศูนย์ ทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองในสังคมวัฒนธรรมไต” (2537) จาก คิงคำแดง อายุ 82 ปี บ้านหาดหิน เมืองน้ำคำ ชายแดนสาธารณรัฐประชาชนจีน – สหภาพเมียนมา

น้ำแม่มว

น้ำแม่มว ชายขึ้น (2544) ภาษาทางการจีนเรียกว่า รุ่ยลี่เจียง (Ruili Jiang) มีความหมายว่า น้ำแม่ที่มีความสว่างามชุ่มชื้นสุกใส มีความร่ำรวยรุ่งโรจน์ และมีสิริมงคล ภาษาพม่าเรียกว่า ฉ่วยหลิมยิด (Shweli) มีความหมายว่า น้ำแม่ที่มีทองคำออกอยู่เสมอ อังกฤษ เขียนตามสำเนียงพม่าว่า ชวาลี (Shweli) ทุ่งมว อังกฤษ เขียนว่า ชวาลี แวลเลย์ (Shweli Valley) (2537)

น้ำแม่มวเป็นแควแยกน้ำแม่แก้ว (อิระวดี – Irravadi) ฟ้าคะวันออก ตอนต้นน้ำฝั่งซ้ายมีแควแยกน้ำแม่ฝาง ซึ่งเป็นที่ตั้ง เจ้ฝาง (เมืองฝาง) ตอนใต้มีเมืองมว ตั้งอยู่ฝั่งขวาน้ำแม่มว ในเขตสาธารณรัฐประชาชนจีน เจ้ถ่าน ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายน้ำแม่มว ในเขตรัฐชาน (สหภาพเมียนมา) และเมืองน้ำคำ ตั้งอยู่บนน้ำแม่คำ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่ง ของน้ำแม่มวนอกจากนี้ชายขึ้นยังได้ให้นิยามความ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างนักวิจัยหลัก ครูนักวิจัย นักเรียนและชุมชนแบ่งการศึกษาออกเป็น 5 ขั้นตอนคือ การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น การประสานชุมชนเวทีชาวบ้าน (เสวนาชุมชน การสัมภาษณ์เดี่ยว การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย และมีการศึกษาเจาะลึกบางกรณี) ประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับครู (เพื่อพัฒนานักวิจัย เก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ จัดเวทีชาวบ้าน) ถิ่นประวัติศาสตร์ชุมชน และประเมินผล

1. การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นและประสานชุมชน เพื่อหาหลักแหล่งที่อยู่อาศัยของคนไทใหญ่ และเก็บข้อมูลพื้นฐานด้านกายภาพของชุมชนชาวไทใหญ่เช่น วิถีชีวิต จำนวนประชากร จำนวน ครัวเรือน อาชีพ การเปลี่ยนแปลงของชุมชน การศึกษาขั้นตอนนี้ใช้การสำรวจพื้นที่ สอบถามผู้นำชุมชน ถามผู้คน ทั้งภายในหมู่บ้านและภายนอกหมู่บ้าน เพื่อหาหลักแหล่งหมู่บ้านไทใหญ่ 3 ตำบล จากชุมชนไทใหญ่ในเขตอำเภอฝางและแม่ฮาย 5 หมู่บ้าน คือ

บ้านเวียงหวาย บ้านต้นสูง ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง

บ้านแม่สาวเมืองหนอง แม่สาวหมอกเปา ตำบลแม่สาว อำเภอแม่ฮาย

บ้านใหม่หมอกจ้าม และห่อมบ้านถ้ำบัวน ห่อมบ้านกลางบ้าน

และห่อมบ้านบนคอย ตำบลท่าดอน อำเภอแม่ฮาย

ทุกหมู่บ้านอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่

เมื่อเลือกหมู่บ้านได้แล้ว ก็เข้าประสานกับโรงเรียนในชุมชนดังกล่าว 3 โรง คือ โรงเรียนบ้านเวียงหวาย โรงเรียนบ้านแม่สาวและโรงเรียนบ้านใหม่หมอกจ้าม หากครูอาสาสมัคร ทำวิจัยชุมชนจากนั้นจึงเข้าประสานกับเจ้าหน้าที่ทางอำเภอเพื่อขออนุญาตเข้าพื้นที่และขอข้อมูลพื้นฐาน

วิธีการวิจัยดำเนินการตามคำถามหลักของการวิจัย ดังนี้

ชาวไทใหญ่ตระหนักถึงการเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาความเป็นเครือข่าย เพื่อขยายพื้นที่ทางวัฒนธรรมสู่คนเมืองและชุมชน ตลอดจนมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกชุมชนอย่างเป็นพลวัตรหรือไม่อย่างไร

ประเด็นที่ใช้ศึกษา

1. การอพยพโยกย้ายของชุมชนไทใหญ่ในสามหมู่บ้าน
2. สภาพเศรษฐกิจชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
3. การใช้อัตลักษณ์เพื่อผ산เครือข่ายทั้งระบบความคิดความเชื่อ และฐานเศรษฐกิจเพื่อการดำรงอยู่ของตัวตน และความเป็นไทใหญ่

วิธีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล จะใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ใช้เครือข่ายนักวิจัย ได้แก่ครูนักวิจัย และชาวบ้าน ร่วมศึกษากับชาวบ้านในระดับต่าง ๆ เพื่อพัฒนาเทคนิคการวิจัยและองค์ความรู้เนื้อหาประวัติศาสตร์และกระตุ้นศักยภาพไปพร้อมๆ กัน

2. การจัดเวทีชาวบ้าน โดยได้มีเวทีใหญ่ 2 เวทีทั้งสามหมู่บ้าน เพื่อชี้แจงจุดประสงค์ของการศึกษาและขอความร่วมมือ ถามความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีดำเนินการศึกษาร่วมกับชุมชน รวบรวมข้อมูล หาผู้ให้ข้อมูลหลัก และถิ่นประวัติศาสตร์ชุมชน ดังนี้

2.1 จัดเวทีสำรวจความคิดเห็นและสำรวจข้อมูล 2 ครั้ง กระตุ้นความสำนึกต่อประวัติศาสตร์ไทใหญ่ ให้กำลังใจชี้แนะการเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ของตนเองเพราะชุมชนต่างก็มีประวัติศาสตร์

2.2 จัดเวทีกระตุ้นความสำนึกต่อการเปลี่ยนแปลง สร้างความตระหนักรู้ในตน โดยใช้สื่อคือประวัติศาสตร์ชีวิตทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงตรวจสอบข้อมูล รื้อฟื้นความทรงจำเพิ่มขึ้นในรายละเอียด เช่น ความสุข ความทุกข์ที่เป็นประสบการณ์และผ่านมาได้อย่างไร

2.3 ครูนักวิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ จัดเวทีผู้ปกครองทั้ง 3 หมู่บ้าน ตามประเด็น เช่น ประวัติการอพยพ กลุ่มช่างฝีมือ กลุ่มคนค้าขาย

3. ประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับครู เป็นกระบวนการพัฒนานักวิจัยและการทำวิจัย บางครั้งมีชาวบ้านร่วมด้วย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม จำนวน 22 ครั้ง ศึกษาดูงานในพื้นที่ 3 ครั้ง นอกพื้นที่ 3 ครั้ง เพื่อฝึกการทำวิจัย เปลี่ยนทัศนคติในการทำวิจัย และสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนเพื่อเรียนรู้ร่วมกันกับนักพัฒนาชุมชน กระบวนการมีดังนี้

3.1 เทคนิคการกระตุ้น ใช้เทคนิคหลายอย่างประกอบกันดังนี้

AIC คือ การใช้สื่อ บุคคล และเอกสาร เพื่อนำเสนอข้อมูล ความรู้ ในการพูดคุย และนำข้อมูลที่จุดประเด็นมาสนทนาเพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วม มีความเห็นอกเห็นใจกัน เข้าใจปัญหา

สังคมที่มีผลกระทบต่อปัจเจก ตลอดจนสังคมตระหนักถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันของสังคมที่จะได้รับผลร่วมกัน

แผนที่ความคิด (Mind mapping) เป็นสื่อเพื่อให้เข้าใจความคิดหลัก ความคิดย่อย และฝึกจัดกลุ่มข้อมูล เชื่อมโยง ความคิดและข้อมูล โดยเฉพาะเน้นฝึกครุ่นคิด

ทักษะชีวิต เทคนิคหลักของการใช้กระบวนการทักษะชีวิต คือการพัฒนาศักยภาพให้เป็นไปตามขีดความสามารถ เป็นกระบวนการทำงานที่มี 4 ขั้นตอนสำหรับ ใช้ประกอบขั้นตอนปฏิบัติการวิจัย เพื่อย่อยทอดความรู้แก่ครู ฝึกทักษะ 3 กลุ่ม คือกลุ่มคิด ประเมินตนเอง และทักษะการสื่อสาร ในโครงการนี้ เน้นทักษะการประเมินตนเอง รู้เขารู้เรา แล้วคิดหาทางเลือกที่ทำได้จริง โดยไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นและตนเอง

3.2 การทำวิจัย 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. เริ่มเก็บข้อมูล ฝึกและทบทวนการตั้งคำถามย่อย หากที่เป็นกุญแจ การตั้งคำถามให้มีมิติของเวลาและบริบท คำนึงถึงขีดจำกัดของนักเรียนในการเก็บข้อมูล
2. การบันทึกข้อมูล ข้อมูลขาดบริบท บันทึกความเป็นพลวัตรของชุมชน ด้วยความเข้าใจแบบคนใน บันทึกการเล่าเรื่องแบบองค์รวมของชาวบ้านไว้เพื่อเชื่อมโยงภายหลัง
3. การเขียนบันทึกข้อมูล และการเขียนรายงาน รายงาน กรอบคิด การลงความเห็นในการเขียน หลักฐานประกอบ
4. ฝึกจริงในภาคสนามหลังจากการประชุมปฏิบัติการ
5. ติดตามข้อมูลและให้ความช่วยเหลือ เทคนิคการวิจัย กรอบคิดทางสังคม และการแก้ปัญหา ทบทวนกรอบคิดของงานวิจัยเสมอ ได้แก่ การเข้าใจชุมชนแบบคนใน การมีส่วนร่วม ตามประเด็นคำถาม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วัฒนธรรม ความทรงจำของชุมชน อัตลักษณ์และสมบัติ สาธารณะ
6. ครุนักวิจัยดูงาน ในพื้นที่ร่วมกับนักพัฒนาเอกชน 3 ครั้ง นอกพื้นที่ 3 ครั้ง ในชุมชนเพื่อเรียนรู้ทักษะการกระตุ้นชุมชน เตรียมตัวจัดเวทีคืนประวัติศาสตร์ โดยนักวิจัยหลักประสานงานและแลกเปลี่ยนเนื้อหาประวัติศาสตร์กับนักพัฒนา เรียนรู้นอกชุมชนคือดูงาน การคืนสื่อพื้นบ้าน "ผีป่วนแก่ชุมชนลำปาง" เข้าร่วมเวทีการเสนองานในพื้นที่ ของสื่อพื้นบ้าน ในจังหวัดแพร่ และร่วมเวทีสื่อพื้นบ้าน ณ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

4. คืนประวัติศาสตร์ชุมชน กระตุ้นความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงจากประวัติศาสตร์ในอดีตถึงปัจจุบัน และอนาคตของตนเองและลูกหลานว่าควรจะเป็นอย่างไร มีขีดจำกัดอย่างไร อะไรที่ทำได้จริงและมีขั้นตอนโดยใช้วิธีกระตุ้นสติกับการเพิ่มประเด็นเนื้อหาประวัติศาสตร์ ดังนี้

4.1 กระตุ้นความสำคัญประวัติศาสตร์ไทใหญ่ เราเป็นใครมาจากไหน ทำไม

- 4.2 เสนอประเด็นสรุปยุคประวัติศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่าน
- 4.3 กระตุ้นให้คิดถึงปัญหาแต่ละยุค
- 4.4 เพิ่มประเด็นการทำมาหากิน การปรับเปลี่ยน สุขทุกข์ของแต่ละยุคว่าเป็นอย่างไร
- 4.5 กระตุ้นให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของการทำมาหากิน และถอดบทเรียนจากชีวิต
- 4.6 เพิ่มประเด็นประเพณีวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงอย่างไร อะไรหายไป อะไรเพิ่มขึ้น ทำไมถึงเปลี่ยน และการเปลี่ยนแปลงมีผลต่อชีวิตอย่างไร
- 4.7 หาทางออก บอกทางเลือก สำหรับปัจจุบัน อนาคต สำหรับตนเองและลูกหลาน

5. ประเมินผล

โครงการนี้มีตัวชี้วัดว่ากระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือกระตุ้นศักยภาพชุมชน หรือจุดพลังให้ชุมชนรื้อฟื้นความทรงจำประวัติศาสตร์ชุมชน เรียนรู้และวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และศักยภาพในการแก้ปัญหาอันแสดงออกเป็นอัตลักษณ์ของตนเองที่แสดงถึงว่าได้เกิดการ เรียนรู้ร่วมกันอย่างไร ซึ่งตัวชี้วัดในรายงานการวิจัยนี้จะรายงานกิจกรรมและความก้าวหน้า ในการจัดเวทีในชุมชน สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง ความสำนึกร่วมของชุมชน ใช้หลักฐานจากกิจกรรมหรือการสะท้อนความคิดความเห็นที่ได้จากการเสวนาและได้จากผู้ให้ข้อมูลหลัก สรุปได้ดังนี้

การประเมินผลผู้วิจัยใช้การถอดกระบวนการจากการจัดเวทีและปฏิบัติการแต่ละครั้ง ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งประกอบไปด้วยนครอาสาสมัคร และชุมชนนั้นมีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนี้วิเคราะห์ในสองส่วนคือ การมีส่วนร่วมในการทำวิจัยของครูและการรู้จักชุมชนเกิดความเข้าใจเห็นใจชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากการซักถามประวัติศาสตร์ชุมชนให้รู้จักตัวตน รู้จักตนเอง ซึ่งจะแยกอภิปรายดังต่อไปนี้

การมีส่วนร่วมของครู การตีความของการมีส่วนร่วมของการวิจัยประวัติศาสตร์เป็นเรื่องนามธรรม ดังนั้นในโครงการนี้จึงนิยามการมีส่วนร่วมของครูดังนี้ ครูเปิดใจมากขึ้นมีความคิดอิสระมากขึ้น ทวนกระแสได้มากขึ้น (ซึ่งเคยเน้นสอนเนื้อหามากกว่า การคิด) เปลี่ยนเป็นให้นักเรียนและชาวบ้านมีส่วนร่วมสร้างองค์ความรู้ ครูเปลี่ยนบทบาทจากผู้รู้มาเป็นผู้ไม่รู้ เป็นผู้ตั้งคำถามจากชุมชน และนักเรียน ซึ่งไม่รู้เหมือนกัน ดังนั้นต่างก็มีคำถามร่วมกัน จึงสืบเสาะหาความรู้ ค่อย ๆ รื้อฟื้นความทรงจำขึ้นมา วิธีการนี้ก็สามารถกระตุ้นจิตใต้สำนึกชุมชนได้ดีขึ้น

ได้เนื้อหาประวัติศาสตร์ในชีวิตจริงเพิ่มขึ้น เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันเพิ่มขึ้น ครูก็เห็นใจความทุกข์ยากของชุมชนเพิ่มขึ้น มีความสัมพันธ์แนบแน่นเพิ่มขึ้น เข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน เห็นคุณค่าในความรู้ของชุมชนว่าเป็นรากฐานของชีวิต และเป็นภูมิปัญญาไทย ครูเปิดรั้วโรงเรียนให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการการศึกษา ผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นได้แก่การเรียนการสอนที่ปรับเปลี่ยนเป็นการสอนคนให้แก้ปัญหาในชีวิตจริงในบริบทของชุมชน หรือแม้แต่ใช้ตำราเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตจริงมากขึ้นกว่าการสอนท่องจำในหนังสือ

การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถตีความล้อกับการมีส่วนร่วมของครู กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านเปิดใจเพิ่มขึ้น ไว้วางใจกันมากขึ้นก็เล่าชีวิตจริงชัดเจนขึ้นและรู้พื้นความทรงจำได้มากขึ้น ถอดบทเรียนชีวิตได้เก่งขึ้น ความตระหนักรู้ในตนเพิ่มขึ้น ความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้น เห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์ไทใหญ่และวิเคราะห์ได้ว่าอะไรเป็นส่วนดี อะไรเป็นส่วนที่ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน การต้องการอนุรักษ์และสืบทอดประวัติศาสตร์เกิดขึ้นจริงจัง จนอาสาช่วยโรงเรียนสอนลูกหลานตนเอง และตระหนักรู้ว่าโรงเรียนเป็นของชุมชน คนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ

6. รวบรวมและนำเสนอผลงาน

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

ระยะเวลาการทำวิจัย โครงการวิจัยนี้ทำการวิจัยหมู่บ้านรวมระยะเวลา 2 ปีโดยแบ่งเวลาออกเป็น 4 ช่วงเวลา ช่วงละ 6 เดือน คือ

ระยะที่ 1 ตั้งแต่	กุมภาพันธ์ 2544- กรกฎาคม 2544
ระยะที่ 2 ตั้งแต่	สิงหาคม 2544- มกราคม 2545
ระยะที่ 3 ตั้งแต่	กุมภาพันธ์ 2545- กรกฎาคม 2545
ระยะที่ 4 ตั้งแต่	สิงหาคม 2545- มกราคม 2546

การดำเนินงานวิจัย	ระยะเวลา
ขั้นตอนที่ 1 1. สำรวจข้อมูลเบื้องต้นและประสานชุมชน	กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2544
ขั้นตอนที่ 2 - จัดเวทีชาวบ้านแม่สาว - จัดเวทีชาวครูและชาวบ้าน เวทีใหญ่รวม 3 หมู่บ้าน - จัดเวทีแม่สาวครูและชาวบ้าน - เสวนา ประวัติศาสตร์ชุมชน สองชุมชน	9 กุมภาพันธ์ 2545 7-8 เมษายน 2544 (ชาวบ้าน 1 วัน) 18 เมษายน 2544 (ชาวบ้านครึ่งวัน) 24-26 เมษายน 2545
ขั้นตอนที่ 3 จัดประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับครู 22 ครั้ง เพื่อการพัฒนาการทำวิจัย	ช่วงเวลา มีนาคม 2544 - มกราคม 2546
ดูงาน 1. ดูงานภายในชุมชน - เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม - กลุ่มสตรี - กลุ่มเด็กออกไปรับจ้างนอกชุมชน	21-22 กุมภาพันธ์ 2545 5 มีนาคม 2545 11 มิถุนายน 2545
2. ดูงานภายนอกชุมชน	2 พฤศจิกายน 2545

ดูงานบ้านทุ่งหก ลำปาง ถอดบทเรียน ร่วมเวทีสื่อพื้นบ้านจังหวัดแพร่ ร่วมเวทีสื่อพื้นบ้านเชียงใหม่	3 พฤศจิกายน 2545 30-31 พฤษภาคม 2546 27-20 กรกฎาคม 2546
ขั้นตอนที่ 4 เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านแม่สาว (ทดลอง) เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านแม่สาว (ได้ผู้อาสาสมัครคืนประวัติศาสตร์) เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านแม่สาว (ช่วงประเพณี) เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านแม่สาว (ได้กระบวนการ) เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านเวียงหาว (ชุมชนเกิดปัญหา)..... เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านเวียงหาว (ผู้ปกครอง) เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านเวียงหาว (ได้กระบวนการมีส่วนร่วม กับชุมชน) เวทีคืนประวัติศาสตร์บ้านเวียงหาว เวทีเยาวชนและผู้อาวุโส	9 กุมภาพันธ์ 2545 11 พฤษภาคม 2545 17 ตุลาคม 2545 10 พฤศจิกายน 2545 9 กุมภาพันธ์ 2545 19 ตุลาคม 2545 9 พฤศจิกายน 2545 14 พฤศจิกายน 2545 25 พฤศจิกายน 2545
ขั้นตอนที่ 5 ประเมินผล สังเกตการณ์ต่อเนื่อง ตามปฏิบัติการ 22 ครั้ง	มีนาคม 2544 - มกราคม 2546
ขั้นตอนที่ 6 รวบรวมและนำเสนอผลงาน	ธันวาคม-กันยายน 2546

บทที่ 4

กระบวนการพัฒนานักวิจัยและการทำวิจัย

บทที่ 4

กระบวนการพัฒนานักวิจัยและการทำวิจัย

โครงการประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระหว่าง นักวิจัย ครูในชุมชน และชาวบ้าน โดยคาดหมายว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเหล่านี้เมื่อเข้ากระบวนการแล้วจะส่งผลกระทบต่อระบบคิดของชุมชนทั้งระบบ ได้แก่จากครูถึงเด็กนักเรียน กระทั่งต่อผู้ปกครอง ผู้อาวุโส และบุคลากรที่เป็นเครือข่ายทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่นช่างฝีมือ หมอยาพื้นบ้าน ช่างทอผ้า ฯลฯ

ดังนั้นกระบวนการจึงมุ่งฝึกครูเป็นตัวหลักที่จะเป็นนักวิจัยเข้าไปทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับ ชุมชนของตนเองโดยการกระตุ้น ความสำนึกในตัวตน ทบทวนความทรงจำของปัจเจกบุคคล แล้วจัดเวทีหลอมรวมเป็นความทรงจำของชุมชน โดยเดินเรื่องประวัติศาสตร์ 3 ประเด็นคือ ประวัติศาสตร์การอพยพโยกย้าย ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเปลี่ยนผ่านในแต่ละยุคของชุมชน และการปรับตัวของชาวไทใหญ่ผ่านคำอธิบายถึงอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่

จุดประสงค์เฉพาะ

ผลงานบทนี้เป็นการอภิปรายการพัฒนา นักวิจัย และการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนา นักวิจัยมีเป้าหมายที่จะศึกษา 2 ประการดังนี้

1. เพื่อศึกษาว่าการจัดเวทีชุมชนและการจัดเวทีครูนักวิจัย สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงความสำนึกร่วมของชุมชนอย่างไร โดยใช้หลักฐานจากกิจกรรมหรือการสะท้อนความคิดเห็นที่ได้จากการเสวนา และได้จากผู้ให้ข้อมูลหลักในการอธิบายการมีส่วนร่วมของชุมชน

2. เพื่อเรียนรู้ว่าการพัฒนานักวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีปัญหาอะไร ทักษะคิดต่อการทำวิจัยเป็นอย่างไร ความคาดหมายและความเข้าใจต่อการทำวิจัย การเปลี่ยนแปลงทัศนคติจิตสำนึกร่วมของนักวิจัย อาสาสมัครเกิดขึ้นได้หรือไม่ในลักษณะใด ซึ่งจะได้ข้อมูลจากการจัดเวทีและการสะท้อนข้อคิดเห็นจากการเสวนาของทีมนักวิจัย และใช้ข้อมูลจากรายงานการประชุมปฏิบัติการ

เพื่อให้เกิดเป้าหมาย 2 ประการดังกล่าว จึงมีเทคนิคในการกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจ 3 ประการ

เทคนิคที่ใช้กระตุ้นและสร้างแรงจูงใจ มี 3 เทคนิคหลัก คือ

1. ทักษะชีวิต

คือการพัฒนาศักยภาพให้เป็นไปตามขีดความสามารถ เช่นคิดหาทางเลือกในการแก้ปัญหาได้หลายทางขึ้น มีขั้นตอนกระบวนการ 4 ขั้นตอนในกระบวนการสนทนา

- 1.1 สำรวจหาสาเหตุแห่งปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาที่เคยใช้มา
- 1.2 เชื่อมโยงความรู้ ข้อมูล และเพิ่มเติมแนวคิด
- 1.3 ทดลองแก้ปัญหา
- 1.4 ประยุกต์ใช้

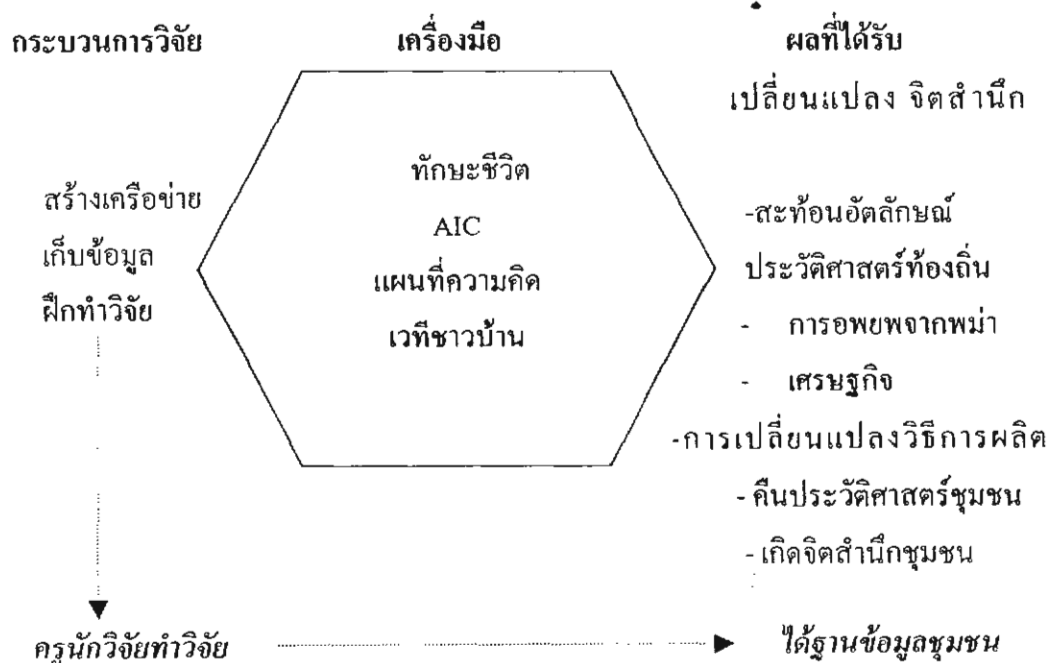
2. AIC (APPRECIATION, INFLUENCE, CONTROL)

ใช้สื่อ บุคคล เอกสาร การพูดคุย และนำข้อมูลที่จุดประเด็นมาสนทนา เพื่อให้เกิดจิตสำนึก ร่วมและเห็นอกเห็นใจกัน

3. แผนที่ความคิด (Mind mapping)

แผนที่ความคิดเป็นเทคนิคที่ฝึกผู้ใช้ให้มองเห็นความคิดหลัก และฝึกจัดกลุ่มข้อมูลเพื่อเชื่อมโยงความคิดและข้อมูล

เทคนิคกระบวนการดังแผนภาพต่อไปนี้

กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน มีขั้นตอนหลัก 3 ขั้นตอนคือ การประสานชุมชน การพัฒนานักวิจัยให้ทำวิจัยประวัติศาสตร์ และการคืนประวัติศาสตร์สู่ชุมชน รวมทั้งหมด 4 ระยะเวลา 24 เดือน

การประสานชุมชนเพื่อหาเครือข่ายนักวิจัย 2 เดือน : กุมภาพันธ์-มีนาคม 2544

เปลี่ยนทัศนคติครูนักวิจัยและสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีการประชุม 4 ครั้ง
ระยะที่ 1:- ชุมชนให้ความร่วมมือ แต่จิตสำนึกยังไม่ชัดเจน ได้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ได้ตำนานได้แผนผังหมู่บ้านหลักแหล่งและมูลเหตุที่อพยพ
 - ครูและนักเรียนสำรวจชุมชนแต่คำถามไม่ได้ สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

เมษายน-กรกฎาคม 2544

พัฒนานักวิจัยและทำวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชน : ปฏิบัติการ 8 ครั้ง

ระยะที่ 2 :- โรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์เพิ่มขึ้น การตระหนักรู้ในตนเองเพิ่มขึ้น
 ครูขยายคำถามกว้างขึ้น ครูและชุมชนเข้าใจกันมากขึ้น ความทรงจำเพิ่มขึ้น
 ได้ประวัติศาสตร์จิตสำนึกไทใหญ่

- ได้ยุคประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจของชุมชน
- ข้อมูลขาดความเป็นพลวัตรและขาดความเชื่อมโยง(ขาดผลกระทบจากการพัฒนา มิติเวลาและพื้นที่)

สิงหาคม 2544 – มกราคม 2545

พัฒนานักวิจัยและทำวิจัย เก็บข้อมูล ตำนาน และคืนประวัติศาสตร์:ปฏิบัติการ 7 ครั้ง

ตำนานในพื้นที่ 4 ครั้ง เก็บข้อมูลวงจรเศรษฐกิจ วงจรชีวิตและคืนประวัติศาสตร์ 3 ครั้ง

ระยะที่ 3:- ได้เทคนิคการเป็นผู้นำกลุ่ม การสำรวจข้อมูลอย่างเร่งด่วน (PRA)

การกระตุ้นจิตสำนึก

- รู้ปัญหาจริงของชุมชน การผลิตหลักคือรับจ้าง ชาวชนเผชิญปัญหาในเมืองนอกชุมชน และจากพม่า
- ชุมชนวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชนและการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณี
- ครูนักวิจัยฝึกการเขียนรายงาน การคืนประวัติศาสตร์แก่ชุมชน กระตุ้นชุมชนยังไม่เก่ง
- ได้ข้อมูลวงจรเศรษฐกิจ วงจรชีวิตเกษตร วงจรชีวิตรับจ้าง

กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2545

พัฒนานักวิจัย ฐานนอกพื้นที่ คณิตศาสตร์ เขียนรายงาน : ปฏิบัติการ
9 ครั้ง

ฐาน 1 ครั้ง คณิตศาสตร์ 5 ครั้ง สังเกตในเทศกาล 1 ครั้ง
เขียนรายงาน 2 ครั้ง

ระยะที่ 4 :- ได้หลักการกระตุ้นชุมชน

- ได้พบจิตสำนึกร่วมของไทยใหญ่จากอัตลักษณ์ที่ใช้กระตุ้นในเทศกาล
และการเปลี่ยนแปลงในประเพณี
- เขียนรายงานวิจัย

สิงหาคม 2545 - มกราคม 2546

ในกระบวนการ 3 ขั้นตอนนี้ ลำดับการทำงานขั้นตอนที่ 1 คือ การประสานเครือข่ายชุมชน
สู่ขั้นตอนที่สองนั้นเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องกัน ขั้นตอนที่สองคือการพัฒนาวิจัย และขั้นตอนที่
สามคือการคืน ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นกระบวนการทำงานคาบเกี่ยวกันและเป็นการทำงาน
อย่างมีส่วนร่วม ระหว่างนักวิจัยหลัก ครู และชุมชน โดยการใช้เวทีชาวบ้านเป็นฐานหลักในการ
เก็บข้อมูลและเรียนรู้เนื้อหาประวัติศาสตร์ อีกทั้งเป็นพื้นที่การฝึกเทคนิควิจัย กรอบการทำงานเช่นนี้
เป็นกระบวนการที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของคนสองกลุ่มไปที่ละน้อย ๆ คือกลุ่มครู และ
ชุมชน ครูเปลี่ยนทัศนคติไปได้เท่าไร ก็มีผลต่อการกระตุ้น ศักยภาพชุมชนไปเพียงนั้น

ระยะเวลาการทำวิจัย โครงการวิจัยนี้ทำการวิจัยหมู่บ้านรวมระยะเวลา 2 ปีโดยแบ่งเวลา
ออกเป็น 4 ระยะ แผนงานตามระยะเวลา ช่วงละ 6 เดือน ดังนี้

ระยะที่ 1 ตั้งแต่	กุมภาพันธ์ 2544- กรกฎาคม 2544
ระยะที่ 2 ตั้งแต่	สิงหาคม 2544- มกราคม 2545
ระยะที่ 3 ตั้งแต่	กุมภาพันธ์ 2545- กรกฎาคม 2545
ระยะที่ 4 ตั้งแต่	สิงหาคม 2545- มกราคม 2546

กระบวนการพัฒนานักวิจัยและทำวิจัย

กระบวนการระยะที่ 1 กุมภาพันธ์ 2544 - กรกฎาคม 2544 กระบวนการนี้มี 2 ขั้นตอน คือ การประสานชุมชน และการเปลี่ยนทัศนคติครูต่อการเป็นนักวิจัย ประสานชุมชน ใช้เวลา 2 เดือนและ จัดเวที 4 ครั้ง

ก่อนเริ่มกระบวนการ เป็นการหาเครือข่ายนักวิจัยซึ่งมีเป้าหมายดังนี้คือ

1. เพื่อทำความคุ้นเคยกับชุมชน
2. เปลี่ยนทัศนคติครูในการทำวิจัย และความคิดเชิงสังคม
3. เพื่อสร้างเครือข่ายทำวิจัย

กระบวนการทำงานในระยะที่ 1 มีดังนี้ คือ

1. กระบวนการประสานชุมชน

หมู่บ้านที่จะเข้าไปศึกษามี 5 หมู่บ้านหลัก คือ บ้านเวียงหวาย และบ้านคันสูง ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง หมู่บ้านแม่สาวเมืองหนอง หมู่บ้านแม่สาวหมอกเปา ตำบลแม่สาว อำเภอแม่ฮ่มและหมู่บ้านใหม่หมอกจ๋ามและห้วยมบ้านสาขาได้แก่ห้วยมบ้านบนดอย ห้วยมบ้านถ้ำบัว ตำบลท่าตอน อำเภอแม่ฮ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เริ่มการประสานชุมชนโดยนักวิจัยและนักพัฒนา 2 คน ก่อนอื่นเตรียมการเข้าพบกับผู้ใหญ่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านที่ให้ความร่วมมือดีมากคือ บ้านใหม่หมอกจ๋ามเพราะเป็นหมู่บ้านที่เคยทำวิจัยมาก่อน ส่วนอีกหมู่บ้านหนึ่งคือบ้านแม่สาวเมืองหนองเข้าไปสามครั้งจึงจะได้พบผู้ใหญ่บ้านและต้องรอนถึงค่ำ ประมาณ 1 ทุ่ม เพราะพ่อหลวงไปสวน หมู่บ้านที่สามแทบจะสิ้นหวังที่จะได้พบ เรารอตั้งแต่เช้าถึงเย็นสองสามครั้งก็ไม่ได้พบ แต่มีเครือข่ายซึ่งเป็นน้องภรรยาของพ่อหลวง ได้ช่วยประสานเขาชวนให้ในตอนแรกแต่ต่อมาอีก 1 เดือนเขาก็เปลี่ยนใจขอตัวไม่เข้าร่วมด้วย และได้แนะนำผู้ให้ข้อมูลให้แก่เรา และขอให้คณะเราไปพบพ่อหลวงเพื่อขออนุญาตเสียก่อน คณะเราจึงต้องพากันไปพบพ่อหลวงในค่ำวันหนึ่ง ปรากฏว่าพ่อหลวงทั้งสองหมู่บ้านที่เข้าพบขานี้เพราะเขามีภาพคนนอกที่เขาไม่ไว้ใจ ส่วนอีกหมู่บ้านหนึ่งพ่อหลวงก็มีภารกิจการค้าขาย และคาดหมายว่าเราคงจะเข้าไปอยากรู้เรื่องการเมืองของไทใหญ่ที่มีปัญหากับพม่า เมื่อเข้าใจกันแล้วก็เห็นด้วยกับ โครงการประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ สิ่งที่ทำให้ทุกคนสนใจ ยอมรับและร่วมมือด้วยก็คือเอกสารงานวิจัยไทใหญ่ เรื่อง ไท ไค TAI (ฉลาดชาย รมิดานนท์ และคณะ, 2542) ที่ได้นำเสนอให้ดูเป็นตัวอย่าง เอกสารเล่มนี้มีเรื่องราวทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านใหม่หมอกจ๋ามที่เป็น ชุมชนไทใหญ่นานนี้เมื่อประสานงานชุมชนโดยที่ผู้ใหญ่บ้านทั้งสามหมู่บ้านประกาศให้ลูกบ้านรับรู้และให้ความร่วมมือแล้ว ก็เข้าประสานงานกับครูอาจารย์ในโรงเรียนทั้งสามหมู่บ้าน

การประสานกับโรงเรียน ในชั้นแรกทางโรงเรียนไม่แน่ใจเพราะไม่รู้จักคณะวิจัย ต้องอธิบายและกระตุ้นความคิด พร้อมทั้งให้ดูงานวิจัยเล่มเดิมเป็นตัวอย่างเพราะตั้งคิดว่าทุกคนไม่แน่ใจว่าจะสามารถทำได้เพราะคิดว่าเป็นของยากและยังไม่ค่อยไว้วางใจคณะวิจัยมากนัก เพราะตั้งใจว่าจะทำตัวเป็นคนธรรมดาสัมพันธ์กับชาวบ้านแบบง่าย ๆ ไม่ต้องการแสดงตนว่าเป็นข้าราชการเพราะเราอาจจะไม่พบสภาพที่เป็นจริงเท่าที่ควร

จากนั้นก็เข้าไปติดต่อกับข้าราชการทางอำเภอ เพื่อแจ้งเรื่องราว ขออนุญาตทำงานและประสานขอข้อมูล ทางกายภาพของชุมชน จากนายอำเภอ ปลัดอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งก็ต้องชี้แจงกัน พอประมาณเพราะนายอำเภอระแวงว่านักวิชาการอาจไปจับผิดเรื่องสิทธิมนุษยชน เช่นเดียวกับพ่อหลวงบ้านแม่สาวที่มีทัศนคติบางอย่างต่อเรื่องการทำงานทางด้านสิทธิมนุษยชนของบางโครงการ กล่าวได้ว่าเบื้องหลังของชุมชนไทใหญ่บริเวณนี้มีจุดอ่อนต่อการประสานอยู่หลายอย่าง เช่น การเรียกร้องสิทธิมนุษยชนขององค์กรต่างประเทศ กลุ่มชาวไทใหญ่ ค่าแรงต่ำ ปัญหาสิทธิเด็ก การได้รับความคุ้มครองในการเข้าเรียนในโรงเรียนไทย ปัญหาชุมชนมีความขัดแย้งภายในระหว่างไทใหญ่กับพม่า และการลำเลียงยาเสพติดผ่านชายแดนไทย อย่างไรก็ตามในที่สุดทีมวิจัยสามารถประสานงานได้ทั้ง 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายชุมชน ฝ่ายข้าราชการ และฝ่ายผู้เกี่ยวข้องหลัก ได้แก่ครูจากทั้งสามโรงเรียน การประสานงานและสร้างความคุ้นเคยในช่วงแรกได้เครือข่ายวิจัย มีลักษณะดังนี้

กลุ่ม 1	กลุ่ม 2	กลุ่ม 3
ผู้นำทางวัฒนธรรม	นายอำเภอ	ครูใหญ่
ผู้นำชุมชน	ปลัด องค์การบริหารส่วนตำบล- พัฒนาการ	ครูนักวิจัย
เยาวชน		นักเรียน
		ผู้ปกครอง
		ผู้อาวุโส

2. เตรียมการจัดกระบวนการ

เมื่อชาวบ้านและโรงเรียนตกลงที่จะให้ความร่วมมือ เตรียมการจัดประชุมปฏิบัติการดังนี้

1. ขอรายชื่อผู้ที่ตัดสินใจสมัครเข้าร่วมโครงการ
2. บอกเล่าวิธีการนัดหมายและขอบคุณทุกคนที่เข้าร่วมโครงการ

กระบวนการทำงานที่มีการจัดประชุมปฏิบัติการ 4 ครั้งสลับกับการเก็บข้อมูล

การออกเก็บข้อมูล

2.1 กระบวนการพัฒนานักวิจัยและทำวิจัยระยะที่ 1

ก่อนจะเริ่มงานวิจัยทางโครงการได้จัดประชุมปฏิบัติการเพื่อสำรวจทัศนคติและปรับเปลี่ยนทัศนคติของทีมวิจัยโดยมีเป้าหมายที่จะสำรวจ 2 ประเด็นคือ

ทัศนคติต่อการทำวิจัย

ทัศนคติต่อสำนักชุมชน

ในขั้นตอนนี้หลังจากสำรวจความคาดหวังของผู้เข้าร่วมประชุมแล้วก็เริ่มกระตุ้นทัศนคติต่อการทำวิจัย “แบบคนใน” โดยใช้ภาพยนตร์เรื่อง “เทวดาตกสวรรค์” เป็นสื่อ จากนั้นก็อภิปรายถึงผลสะท้อนที่ได้จากภาพยนตร์ เทวดาทำอะไรจะบ่งบอกอะไรแก่เขา

ขั้นตอนต่อจากนี้ กระตุ้นให้รู้ถึงความสำคัญของการทำวิจัยตามนโยบายในพระราชบัญญัติการปฏิรูปการศึกษา ฉบับ พ.ศ.2542 โดย ดร.สินธุ์ ตรีโรบล เป็นวิทยากร

การกระตุ้นลำดับสุดท้าย เป็นการให้กำลังใจ โดยให้เห็นตัวอย่างผู้ที่มีความสำเร็จมาแล้วจากโครงการ “แนวทางสร้างเสริมและพัฒนาเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์” ซึ่งคุณอศุลย์ ดวงศิริวัฒน์

ได้วางกรอบการวิจัยให้ครูเป็นผู้ทำวิจัย

ท้ายที่สุด ครูและเยาวชนที่เข้าร่วม แสดงบทบาทสมมุติ การหาปัญหาชุมชนอย่างเร่งด่วน แสดงบทบาทการเก็บข้อมูล และสะท้อนความเข้าใจประวัติศาสตร์ชุมชนอย่างคร่าว ๆ

2.1.1 โรงเรียนหาเครือข่ายเก็บข้อมูล

กระบวนการทำวิจัยในระยะที่ 1 เน้นการสร้างเครือข่ายเพื่อหาข้อมูลตามรูปแบบธรรมชาติตามขีดจำกัดของเวลาและทรัพยากรที่มีอยู่เท่าที่คณะครูจะสามารถทำได้ การเตรียมการมีการระดมสมองกับคณะครูว่าถ้าจะทำตามที่คิดได้จากการมีประสบการณ์กับนักเรียนและชุมชนแล้ว ควรมีวิธีใดอีก จากนั้นจึงทดลองทำและสรุปกระบวนการหาเครือข่ายการเก็บข้อมูล พร้อมทั้งเสนอปัญหา กล่าวได้ว่าครูได้วิธีการหลายรูปแบบที่จะเชื่อมการเก็บข้อมูลจากโรงเรียน นักเรียน และชุมชน ผลที่ได้ตามกระบวนการ คือ ครูประสานเข้ากับผู้ปกครอง นักเรียนได้ฝึกการสัมภาษณ์พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และนำมาเล่าในห้องเรียนนำมาเรียนในวิชาต่าง ๆ ครูทีมวิจัยสะท้อนว่าสามารถจะสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ ในวิชาอะไรได้บ้าง

2.1.2 ปัญหาการเก็บข้อมูล

เก็บรายละเอียดของข้อมูลจากนักเรียนมักมีปัญหา ได้เนื่อน้อย เพราะนักเรียนไม่รู้จักแต่คำถามหลักเป็นคำถามย่อย ทางโรงเรียนบ้านแม่สาวจึงแบ่งงานครูตามความถนัด ความคุ้นเคยของผู้ให้ข้อมูล และให้นักเรียนสำรวจหลักแหล่งที่มาของชาวบ้านทุกหลังคาเรือน รวมทั้งหลักแหล่งที่มาของครอบครัวของตน เพื่อให้ได้แผนผังการอพยพของหมู่บ้าน จากนั้นทีมครูนักวิจัยจึงลงชุมชนเพื่อเก็บรายละเอียดเพิ่มเติมตามแผนงานที่วางแนวคำถามไว้ ได้แก่ สาเหตุของการอพยพ สภาพของการอพยพ ทำไมจึงเลือกที่ตั้งชุมชนที่นี่ สาเหตุของการเลือกที่ตั้งชุมชน ทำให้ทีมวิจัยได้พบปัญหาหลายประการ เช่น

1) ปัญหาในการตั้งคำถามวิจัย แนวทางการสร้างและคำถามปลายเปิด ซึ่งน่าจะมีปัญหามาจากสองทางคือการฝึกคนทำวิจัยใหม่และการเชื่อมโยงความรู้ ความคิด ซึ่งมีรายละเอียดของ การอภิปรายในลำดับต่อไป

2) ปัญหาการเขียนบันทึกข้อมูล ครูคิดกรอบการวิจัยเดิมคือเน้นเนื้อหาของประวัติศาสตร์ชาติและชนชั้นสูง ขาดความเชื่อมั่นที่จะหล่อหลอมความรู้ที่เก็บจากชุมชน จึงเลือกเขียนรายงานที่เน้นเรื่องราวที่ลงตัวและมักจะมุ่งมองหาคำตอบว่าอันไหนจริงที่สุด ส่วนข้อขัดแย้ง หรือเรื่องที่กำลังก่อรูปปัญหา หรือกระบวนการก่อรูปสร้างอัตลักษณ์ เพื่อตอบสนองความเป็นอยู่ในบริบทปัจจุบันมักถูกละเลยไป

3) ครูขาดการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีความรู้สึกร่วม เพื่อจะได้พบทวนความทรงจำของตนเองได้ ครูจึงรู้สึกว่าการบ้านเบื่อกำถามซ้ำ ๆ มักเล่ามาก่อนฟังคำถามเพื่อเอาใจครู และเล่าเหมือนดำเนินานมากกว่าจะเล่าจากชีวิตของตน เช่นเดียวกับที่ครูรู้สึกว่าการในชีวิตจริงไม่ใช่

ประวัติศาสตร์จึงไม่บันทึก ทั้งที่ครูตั้งประเด็นของปัญหาการเก็บข้อมูลและการคิดหาทางออกได้หลากหลาย ดังนั้นครูควรเก็บข้อมูลพร้อมด้วยกระบวนการสร้างแรงจูงใจ เพื่อป้องกันชาวบ้านเบื่อกาววิธีให้ชาวบ้านมองเห็นหรือทบทวนความทรงจำกลับคืนมาทั้งยังต้องช่วยกันหาวิธีและออกแบบการตั้งคำถามเพื่อให้ได้คำตอบในประเด็นการใช้อัตลักษณ์ของชุมชน อย่างไรก็ตามช่วงนี้ครูมองว่าทำวิจัยทำได้ และทำได้ง่ายขึ้นเพียงแต่ต้องการพี่เลี้ยงคอยช่วยเหลือตามข้อมูลย้อนกลับจากครูในตอนต่อไป

2.2 การพัฒนานักวิจัยและการทำวิจัยระยะที่ 2 (สิงหาคม 2544 - มกราคม 2545)

การทำวิจัยชุมชนและวิจัยคุณภาพ เป็นเรื่องใหม่ของครู แม้เวลาจะผ่านมา 6 เดือน ครูได้รู้จักชุมชนมากขึ้นจากกระบวนการลงเก็บข้อมูล ทำให้ตระหนักว่าความรู้คือข้อมูลนั้นอยู่ในชุมชนและอยู่ใกล้ตัวครู แต่ขั้นตอนนี้ครูนักวิจัยยังไม่เข้าใจว่าความรู้ของชุมชนนั้นเป็นองค์รวม จะวิเคราะห์ได้จากการเก็บข้อมูลที่มีบริบทของชุมชนอยู่ด้วย กล่าวคือชาวบ้านจะเล่าพฤติกรรมซึ่งไม่ตอบคำถามตรง ๆ แต่เป็นการ ทบทวนความทรงจำผ่านบริบท การเก็บข้อมูลในช่วงนี้จึงยังมีลักษณะเหมือนตอบคำถามในข้อสอบ ได้คำตอบมาสั้น ๆ ไม่อาจตีความหรืออภิปรายเบื้องหลังข้อมูลได้ คือข้อมูลขาดรายละเอียดหรือบริบทในทำนองเดียวกันชาวบ้านไม่อาจดึงเรื่องราวในความทรงจำออกมาได้ซึ่งเป็นผลมาจากการตั้งคำถาม ทางโครงการได้แนะนำให้คณะวิจัยรับฟังเรื่องราวจากชาวบ้านแล้วจึงค่อยหาคำคุณจากเรื่องเล่าแล้วค่อยกลับมาสู่เป้าหมายที่เราต้องการ โดยให้ตัวอย่างด้วยการขีดเส้นใต้คำคุณจากบทสัมภาษณ์เจ้าแสงศึกซึ่งท่านจะเล่าในสิ่งที่ท่านอยากจะบอกไม่ว่าจะตรงกับที่เราถามหรือไม่ ซึ่งในที่สุดสิ่งที่ได้ก็คือบริบท และบางคำถามที่ไม่ได้ตอบเราก็ต้องย้าย

หรือกลับเข้าสู่ประเด็นของบริบทของคำถาม นักวิจัยต้องให้กำลังใจว่าฝึกบ่อย ๆ ทางโครงการจึงเพิ่มความรู้ด้านเนื้อหาให้ครูนักวิจัยอีก 2 เรื่อง คือ

เพิ่มเนื้อหาแรก ปัญหาหัวเมืองชายแดน ซึ่งมีชื่อเมืองต่าง ๆ เป็นคำคุณศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองที่อพยพมา เช่น เมืองหนอง เมืองจวด เมืองหาง เมืองสาต เมืองหมอกใหม่ เป็นต้น

เนื้อหาที่สอง งานวิจัยเรื่องหลักข้าง ของ ยศ สันตสมบัติ ซึ่งเป็นเรื่องราวของชาวไทเด่องและเทคนิคการวิจัยที่เน้นกรณีศึกษาจากชาวนาแล้วบรรยายข้อคิดเห็นผ่านการเล่าเรื่องชีวิตประจำวันในช่วงหลัง 6 เดือนจะเน้นการเก็บข้อมูลที่มีรายละเอียดของการอพยพมากขึ้น หลังจากที่ได้รื้อกรอบการอพยพอย่างคร่าว ๆ ปรากฏว่าครูนักวิจัยกลับไม่อาจจะเขียนรายละเอียดเพิ่มขึ้นได้เอง (เป็นปัญหาที่ตามมาหลังจากเรื่องแรกคือจะถามให้ได้ข้อมูลอย่างไร) ส่วนตอนนี้มาถึงขั้นจะเขียนอย่างไร ได้เพิ่มเติมความรู้เรื่องการจัดระบบข้อมูล (จากเอกสารตลาดนัดวิชาการของมหาวิทยาลัยมหิดล โดยอาจารย์เบญจา แอ็ดดิก) เน้นสาระสำคัญคือการบันทึกข้อมูลและการจัดระบบข้อมูล ที่มีหลักการ 2 ประการ คือการจัดระบบข้อมูลและวิเคราะห์เป็นวัน ๆ ไป กับการสะสมแล้วจัดข้อมูลตอนท้ายตอนเดียว ส่วนในที่ทีมของเราได้ขอร้องให้นำมาจัดเป็นวัน ๆ ไปแล้ววางแผนลงพื้นที่ร่วมกันอีก

2.2.1 ปัญหาขาดเทคนิคในการทำวิจัยระยะที่ 2

ปัญหาการทำวิจัยหลายประการดังนี้

ไม่เข้าใจคำศัพท์ทางการวิจัย

เมื่อทำงานมาได้ 6 เดือนปรากฏว่า ครูนักวิจัยบางคนกล่าวว่าไม่เข้าใจคำศัพท์ทางการวิจัยที่กล่าวพูดสะท้อนว่ามีอยู่หลายคำไม่เคยมีความรู้คำศัพท์ทางการวิจัยมาก่อนเลย ถึงแม้จะอ่านเอกสารที่แจกให้ก็ไม่เข้าใจ จึงต้องหาวิธีทำให้เข้าใจโดยรูปแบบของการปฏิบัติ คือทำให้ดู อธิบายโดยโยงเข้ากับตัวอย่างจริงในพื้นที่ เพราะคำศัพท์บางคำจะละเอียดไม่ได้ ตั้งแต่คำแรกเรียงไปตามลำดับที่เสมือนการเปิดประตูได้แก่การวิจัยคุณภาพความแตกต่างของประวัติศาสตร์ชุมชนกับประวัติศาสตร์รัฐชาติ มิติวัฒนธรรม การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ชุมชนเข้มแข็ง คนใน-คนนอก ฯลฯ

นอกจากนั้นก็เพิ่มเติมเนื้อหาที่เป็นกลุ่มคำที่เป็นชื่อเมืองพม่า ซึ่งเป็นหลักแหล่งที่ชาวไทอพยพมา เช่น เมืองหนอง เมืองสาต เมืองหาง หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า กลุ่มคำศัพท์เหล่านี้ต้องชี้ให้เห็นการเชื่อมโยงจากแผนที่ จะเห็นว่าการอพยพนั้น ส่วนใหญ่มาจากหัวเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทย

วัฒนธรรมการทำงานต่างกัน

ในช่วงต้น ๆ ของงานแทบจะเรียกได้ว่าพูดกันคนละภาษา เพราะการทำงานต่าง วัฒนธรรมกันความแตกต่างในวัฒนธรรมการทำงาน และการมีวิถีคิดต่างกันทำให้การทำงานล่าช้า ตามตัวอย่างที่ได้รับการสะท้อนจากโรงเรียนมีผลทำให้การสื่อสารความกันไม่รู้เรื่อง การสื่อความหมาย

โรงเรียนเคยชินกับการสื่อความหมายด้วยการพูด เช่นทาง โรงเรียนสะท้อนว่าอยากให้มีการ พบปะพูดคุยกันระหว่างคณะทำงานให้บ่อยครั้งกว่าเดิมเพราะจะทำให้เกิดความเข้าใจในลักษณะ งานมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันได้ ส่วนที่นักวิจัยหลัก ชื่นกับการอ่านและแจ้ง ทางเอกสาร และไม่ได้ย่ำหลายครั้ง เพราะปัญหาเรื่องเวลา

ความไม่คุ้นกับการสร้างความรู้เอง

ความจริงแล้วการทำวิจัยเป็นการค้นหาความจริงที่เราอยากจะรู้จึงไม่ใช่ความรู้เบ็ดเสร็จ แบบที่เราอ่านจากหนังสือประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งการเปลี่ยนทัศนคตินั้นยากมาก ถึงแม้จะได้ขึ้นอย่างใหม่ แต่เมื่อพ้นห้องปฏิบัติการก็จะมีคติความแบบเก่า จึงทำให้พูดกันไม่รู้เรื่อง ตัวอย่างข้อมูลสะท้อนด้านตรงกันข้ามจากทีมวิจัย เมื่อเข้ากระบวนการได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนมากขึ้นแต่ทีมงานยังขาดความรู้ความเข้าใจในลักษณะการทำวิจัยในบางส่วนทีมงานอยาก ได้คำอธิบายที่แจ่มแจ้งมากกว่าที่ผ่านมาเพราะบางทีทางทีมงานไม่รู้ว่าจะถามอย่างไรบ้าง จนต้องมีการสนทนากับอาจารย์หลาย ๆ ครั้งจึงถึงบางอ้อ ตัวอย่างเช่น การหาข้อมูลแต่เดิมทีมงานเข้าใจว่า

เราจะมีกรรวบรวมประเพณีวัฒนธรรม ความเป็นมาของชุมชนเท่านั้น แต่เมื่อได้สนทนากับ อาจารย์เรณูในบ่ายวันที่ 24 ตุลาคม 2544 จึงเข้าใจว่าแท้จริงแล้ว เราจะเน้นข้อมูลปัจจุบันด้วย เกี่ยวกับการแก้ปัญหาในชีวิตปัจจุบัน และการแก้ปัญหาที่ผ่านมาในอดีต ลักษณะนี้เราจะเห็นว่าต้องตีความคำพูดที่เขียนไว้ในโครงการให้เป็นรูปธรรมมากที่สุด ประการสำคัญการมีความตระหนักรู้ในตน (Self Esteem) ของครูนักวิจัยจะช่วยให้เกิดความเชื่อมั่นมากขึ้น

เชื่อก้าวรู้ในตำรา

ในการประชุมปฏิบัติการทุกครั้งทีมนักวิจัยกลางจะใช้วิธีสำรวจปัญหาแล้วแก้ปัญหาโดยพยายามลงพื้นที่ หรือมอบหมายงานให้ลงพื้นที่ แต่ทางโรงเรียนถือว่าการเรียนในห้องมาก ๆ จะทำให้ผู้เรียนเก่งขึ้น เช่น โรงเรียนอยากให้อัดบรมเทคนิคการใช้คำถามเกี่ยวกับงานวิจัย จิตวิทยา ในการถามเพื่อทีมงานจะได้นำไปใช้ในการทำวิจัยให้เกิดประโยชน์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เสนอในเอกสารแล้ว ครุยังไม่แน่ใจว่าฝึกจริงแล้วจะทำได้ ความรู้สึกของครุคิดว่ามีแบบสอบถามแบบเบ็ดเสร็จก็จะถามได้ นี่คือข้อคิดเห็นที่สะท้อนในช่วงแรก

ทีมนักวิจัยไม่มีทักษะในการเขียนบันทึกข้อมูล

กล่าวคือไม่รู้จะบันทึกอะไร จะเลือกข้อมูลอะไร และยังมีปัญหาแทรกซ้อนคือไม่เข้าใจภาษาไทยใหญ่ของกลุ่มชาวบ้าน

ทีมนักวิจัยกลางบกพร่องเรื่องประสานงาน

ภาพรวม ๆ แล้วเรามีปัญหาหลักคือการประสานงาน ทีมเรามีเงื่อนไขหลายอย่างที่บกพร่องเช่น การประสานงาน ผู้ประสานงานที่เรียนจบใหม่มักจะขาดความเชื่อมั่นในตนเองและทำงาน ตามสั่ง ประกอบกับเขตที่เราศึกษาคิดค่อนข้างยาก ต้องติดต่อหลายครั้งจึงจะสื่อสารกันได้ ทำให้เกิดการ บกพร่องด้านนี้ ดังที่ทางโรงเรียนสะท้อนว่าควรมีการนัดหมายล่วงหน้าเพื่อการเตรียมตัว

2.2.2 การแก้ปัญหา

1) โดยเพิ่มแรงจูงใจและความมั่นใจ

ทางโครงการได้เพิ่มความเชื่อมั่นให้แก่ครุเพราะการทำงานวิจัยครุต้องปรับทัศนคติทวนกระแสหลักของสังคมหลายอย่างคือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทวนกระแสกับประวัติศาสตร์รัฐชาติ กระบวนการเก็บข้อมูลก็เป็นการทำงานอย่างมีส่วนร่วม ต่างกับงานวิจัยที่ใช้คำถามของนักวิจัยที่ตัวเอง ดีความเอง หรือรอแบบสอบถามแบบเบ็ดเสร็จ แต่งานนี้ใช้เวทีเป็นส่วนสำคัญที่จะหล่อหลอมจิตสำนึกสังคม

ดังนั้นทางโครงการจึงเชิญวิทยากรมาเสริมความรู้และความเข้าใจเพิ่มขึ้น ในขณะที่ครุเริ่มสนใจ ชาวบ้านมากขึ้นขณะเดียวกันก็มีปัญหาการเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้เนื้อหาทั่วหน้ามากขึ้น แต่เรื่องของชุมชนเป็นเรื่องซับซ้อนเข้าใจยากและกว่าจะได้ความจริงก็ยาก จึงได้เชิญวิทยากรที่เข้าใจ

กรอบคิดการวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มาคุยกับนักวิจัยอีกทางหนึ่ง ได้แก่ ดร.ซูพินิจ เกษมณี ครั้งนี้ทีมครุนักวิจัยมั่นใจมากขึ้นว่าตนจะต้องทำอะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ย้ำความเข้าใจว่าแนวคิดที่เราวิจัยนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระดับประเทศเทคนิคการจัดประชุมปฏิบัติการครั้งนี้ใช้กระบวนการผู้เข้าอบรมเป็นสำคัญ กล่าวคือ วิทยากรกระตุ้นปัญหาจากทีมวิจัย แล้วอธิบายโดยยกตัวอย่างจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นประกอบ รวมทั้งเน้นย้ำกรอบคิดร่วมของโครงการประวัติศาสตร์ชุมชนในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งประเด็นที่พูดคุยกันมักเป็นปัญหาเก่า ๆ ได้แก่การตั้งคำถาม การบันทึกข้อมูล การเลือกข้อมูล ไม่เข้าใจภาษาของกลุ่มเป้าหมาย นักเรียนจะช่วยทำวิจัยได้อย่างไร จนกระทั่งปัญหาการให้คำตอบแทนชาวบ้าน ฯลฯ

การเชิญวิทยากรที่สามารถตอบคำถามที่เป็นข้อข้องใจได้ตรงจุดทำให้เพิ่มความเชื่อมั่นในการทำงานได้มากขึ้น สังเกตว่าครูสนใจถามปัญหาต่าง ๆ จากวิทยากรจนเกินเวลา ซึ่งแตกต่างจากบางครั้งครูจะรีบกลับบ้านเพราะมาไกล ครุนักวิจัยบางท่านบอกว่าทำให้เข้าใจชัดเจนขึ้นว่าจะเก็บข้อมูลเรื่องอะไร อย่างไร บางคนคิดว่าสามารถประยุกต์เข้ากับการทำวิจัยในห้องเรียนได้ การขยับเนื้อหาในช่วงนี้ยังวนเวียนอยู่กับเรื่องประวัติศาสตร์การอพยพ และพูดรายงานได้แต่เขียนไม่ได้ ทั้งนี้เพราะในขณะที่พูดรายงานนั้น เมื่อมีคนซักถามก็สามารถดึงข้อมูลจากความจำมาแสดงหลักฐานได้ เพราะหลักฐานคือเรื่องเล่าของชาวบ้าน แต่ถ้าจะเขียนพวกครูก็ดูเหมือนว่ามันไม่ใช่ของจริง ชาวบ้านก็เล่าแตกต่างกันด้วย เกิดความคลางแคลงใจว่าสิ่งนี้หรือเป็นข้อมูลวิจัย เราหรือทำวิจัยเพราะครูคอยตอกย้ำตนเองว่าการทำวิจัยเป็นเรื่องยาก เป็นสิ่งที่ต้องทำเมื่อทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท หรือ ปริญญาเอก หรือผู้เชี่ยวชาญไม่ใช่เรา เป็นต้น ในระยะที่สองนี้การเขียนยังสะดุดอยู่ สิ่งที่เพิ่มขึ้นคือการได้แผนผังผู้ก่อร่างชุมชนแม่สาวเมืองหนอง การได้คำคุณเจ เช่น เมื่ออังกฤษเข้าพม่า (127 ปีมาแล้ว) สงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2490 เกิดถนนจากเชียงดาวถึงท่าตอนไปช่วยทหารญี่ปุ่นทำถนน

2) การปรับปรุงการทำงาน มีการทบทวนแผนงานซ้ำหลายครั้ง เพิ่มการโทรศัพท์ติดตามงานและส่งงานระหว่างนักวิจัยหลักและทีมครุนักวิจัย อย่างไรก็ตามปัญหาข้างต้นนี้ เมื่อมาถึงระยะ ที่ 3 และระยะที่ 4 เราเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกันดีขึ้น พูดเปิดเผยต่อกันมากขึ้นอุปสรรคก็หายไปโดยไม่รู้ตัวว่าได้แก้ไขตรงไหน ทุกฝ่ายต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกันและต้องปรับตัวเข้าหากัน

3) การบันทึกข้อมูล โดยการบันทึกเทปและถอดข้อมูลอย่างละเอียด แต่มีปัญหาคือส่ง ข้อมูลช้า ต้องหาคนถอดเทปที่รู้ภาษาไทยใหญ่

2.2.3 การค้นพบผู้ให้ข้อมูลหลัก

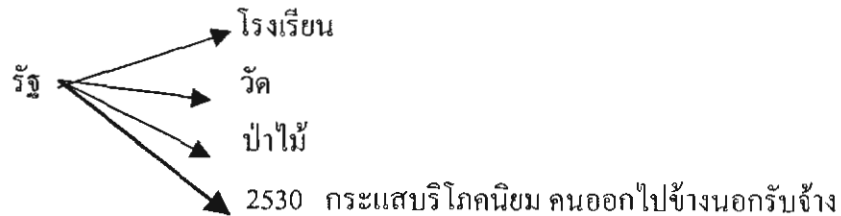
การค้นพบผู้ให้ข้อมูลหลักเกิดจากเมื่อครุนักวิจัยมีความชำนาญการเก็บข้อมูลขึ้น

เวลาที่เข้า หมู่บ้านก็ชักถามไปเป็นธรรมชาติและมีประเด็นที่จะพูดคุยกับชาวบ้านเพราะเรียนรู้เรื่องหมู่บ้านมากขึ้นแล้ว จนเป็นเหตุให้ไปพบผู้ให้ข้อมูลโดยบังเอิญ เสมือนจุดได้ด้าย คือ ครูถามนายจ๋อ ขอคางว่ามาจากไหน นายจ๋อก็เล่าถึงต้นตระกูลของเขาว่ามาจากเมืองหนองบรพบุรุษเป็นผู้อพยพรุ่นแรก ต้นตระกูลของเขาคือพ่อกำมั้น และยังเล่าต่อถึงเพื่อนร่วมรุ่นของพ่อกำมั้นคนอื่น เช่นกำมู ก้างจันตะ และยังมีพ่อลากมาด้วยอีกหนึ่งคน พ่อลากนั้นเป็นช่างของหมู่บ้านที่ไต่เรียกว่า “สล่า” เป็นผู้มีความรู้หลายด้านเช่นช่างฝีมือ พ่อลากก็หลังยังเป็นหมอยาอีกด้วย หลังจากนั้นคำว่าพ่อกำ ก็ผุดขึ้นมาในความทรงจำของครูกาญจนา เพราะพ่อของครูกาญจนาก็มาปักหลักฐานอยู่ที่นั่นเช่นเดียวกันใคร ๆ ก็เรียกว่าพ่อเฒ่าผู้เป็นแก่น้ำ ครูกาญจนาก็ถึง “ เสี่ยว ” (เพื่อน) ทั้งหลายของพ่อ จึงเริ่มสืบเรื่องราวเก่าแต่ครั้งก่อสร้างชุมชนจากบรรดาญาติหลานของเพื่อนเก่าของพ่อที่ยังมีชีวิตอยู่ในช่วงนี้ครูกาญจนาเองก็เป็นผู้ไปรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของตนเองกับชุมชนแทบว่าอะไรก็จะได้อย่างจริงใจ คนแก่คนเฒ่ารู้สึกมีความหมายขึ้นมาทันที และได้ผู้ให้ข้อมูลหลักอีกท่านหนึ่ง คือพ่อเฒ่ากุนะ ก้างจาย ผู้เป็นช่างฝีมือการดองสังกะสี (แกะสลัก) หมอยา ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อเฒ่าที่เคยมีมาก่อนยิ่งแน่นแฟ้นมากขึ้น จนจบโครงการครูกาญจนาให้พ่อเฒ่าประดิษฐ์เครื่องแต่งกายการเล่นนกอโตพ่อเฒ่าทำให้อย่างสุดฝีมือและบอกด้วยว่าถ้าเป็นของคนอื่นไม่ทำให้ประณีตเท่านี้ ข้อนี้สะท้อนถึงคุณค่าทางใจที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ทำวิจัยและผู้ให้ข้อมูล เพราะตระหนักในความสำคัญของภูมิปัญญาชุมชน อย่างไรก็ตามขณะนั้นจนถึงจบโครงการ ขึ้นตอนวิจัยก็ติดอยู่ที่ครูกาญจนาเขียนรายงานไม่ได้จากนั้นแม่สาวเมืองหนองจึงพบรากเหง้าของการเกิดชุมชนว่าเกิดขึ้นในยุคสิบสองหม้อข้าว ห้าหม้อข้าว และสิบห้าหม้อข้าว การได้ลายแทงจากแม่สาวเมืองหนอง ก็เป็นการดีที่จะทำให้เป็นกรอบคิดตัวแบบแก่บ้านเวียงหวาย ซึ่งเห็นเค้าลาง ๆ ว่า เกิดชุมชนสมัย พ่อล่ำ แม่ล่ำ บ้านใหม่หมอกจ๋ามันไม่ค่อยมีปัญหาเพราะชุมชนไว้วางใจนักวิจัยหลัก ผู้ให้ข้อมูลหลักเรื่องการก่อตั้งชุมชนเข้ามาหาคณะวิจัยเอง และยังเปิดเผยข้อมูลที่เคยปกปิดไว้เมื่อสิบกว่าปีก่อนอีกด้วย ทำให้ภาพของชุมชน ที่คลุมเคลือนั้นชัดเจนขึ้น แต่ความล้มเหลวนั้นเพราะทางโรงเรียนไม่เข้าใจนโยบายการศึกษาใหม่จึงกลัวที่จะไปแตะต้องชุมชน เช่นถ้ามีการสอนวัฒนธรรมก็กลัวว่าจะมีเรื่องการเมืองอยู่ด้วยและได้ห้ามชาวบ้านไว้ตั้งแต่แรกเริ่มแล้วว่าไม่ให้มีเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนวัฒนธรรมใด

2.2.4 เสนอผลงานพบว่าชาติมิติประวัติศาสตร์

เมื่อเราทำงานมาได้ 1 ปี ก็รายงานเนื้องานกับหัวหน้าชุดโครงการประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ ซึ่งได้รับการวิจารณ์จากอาจารย์ว่าข้อมูลนั้นมากพอแล้ว แต่เนื้อหายังไม่เกี่ยวเนื่องกันเพราะชาติมิติของเวลาและพื้นที่ คำถามก็คือภาพรวมของการพัฒนาประเทศที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร ทางโครงการจึงต้องจัดประชุมปฏิบัติการเพื่อฝึกการเก็บข้อมูลเพิ่ม

เดิมแบบมีพัฒนาการของเวลาและสถานที่ ทั้งทีมของเราเพิ่งประจักษ์ว่าการทำงานประวัติศาสตร์ให้มีความเคลื่อนไหวนั้นทำอย่างไร ต้องเก็บข้อมูลอย่างไร เชื่อมโยงอย่างไรอาจารย์ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ให้กรอบคิดเรื่องเวลาและพื้นที่ และประยุกต์ข้อมูลให้ดู เช่น เพิ่ม เวลา พ.ศ กำหนดยุคผลกระทบจากโครงสร้าง

2.2.5 การแก้ไขโดยเพิ่มมิติประวัติศาสตร์ การแก้ไขการขาดมิติประวัติศาสตร์ทางทีมได้

อภิปรายและวางกรอบการเก็บข้อมูลร่วม โดยประมวลจากข้อมูลเศรษฐกิจที่พบในพื้นที่ และฝึกภาคสนามเข้มข้น จากนั้นกำหนดขอบเขตความต้องการข้อมูลชัดเจน ตลอดจนกำหนดวันเสร็จงานตามแผนปฏิบัติการย่อยดังนี้ บ้านต้นสูง(เวียงหาวย) และแม่สาวเมืองหนอง 2- 4 ธันวาคม 2544 สิ่งที่ได้จากการอภิปรายคือการเก็บข้อมูลกรณีศึกษาซึ่งมีหัวข้อประเด็นดังนี้

1) เพิ่มเติมวิธีการสัมภาษณ์แบบวงจร สิ่งที่โครงการต้องเพิ่มเติมคือ แนวทางการ

เก็บข้อมูล วงจรมีหลายหัวข้อได้แก่

- แนวการสัมภาษณ์เจาะลึกกรณีศึกษา เกษตรกร คนงานรับจ้าง
- การใช้ที่ดิน ได้แก่การเก็บข้อมูลวงจรการผลิต
- แนวการเก็บข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนแบบครบวงจรตามมิติประวัติ

ศาสตร์ คือ การผลิต การแปรรูป และตลาด

2) การจัดการเรื่องเวลาทำงาน ในช่วงเร่งรีบและเราเข้าใจการทำงานกันดีแล้ว การแนะนำให้ทีมวิจัยจัดเวลาเช่นเก็บข้อมูล วันละ 2 ชั่วโมง กำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนให้ได้เป้าหมายอะไร รู้สึกว่าทีมจะทำงานได้ดีมาก อาจเกิดจากการคิดอย่างต่อเนื่องจนเกิดความชำนาญในการตั้งคำถามและความคิดจะชำแระละเอียดขึ้น ถามคำถามเก่งขึ้น นั่นคือขั้นต้นของการทำวิจัยเป็น ทางโครงการต้องแยกแยะให้ทีมวิจัยเข้าใจว่า คุณสมบัติของนักวิจัยจะตรงกันข้ามกับนักวิชาการและครู คือเห็นอะไรก็สงสัย พร้อมทั้งจะถามและฟังคำตอบของผู้อื่นแล้วบันทึก ส่วนครูนักจะรู้แล้วสอนคนอื่น ถ้าเรารู้แล้วเราก็ไม่อยากถาม แต่เมื่อจะมาเขียนเราก็จะจินตนาการเอาคำตอบก็จะได้อย่างเดิมจึงเป็นข้อพึงระวัง

จากการอภิปรายกับคณะทำงาน การเก็บข้อมูล ตามประเด็นเศรษฐกิจ และเจาะลึกกลุ่มตัวแบบที่จะได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจที่ขาดไป แนวทางการสัมภาษณ์ มุ่งมองหากระบวนการเปลี่ยนผ่านและความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน เมื่อเราวางกรอบคิดแล้วจึงช่วยกันกับทีมวิจัยทำแนวการเก็บ ข้อมูลตามที่มีจริงในหมู่บ้าน

2.2.6 ผลงานการเก็บข้อมูลเศรษฐกิจแบบครบวงจร

ในการเก็บข้อมูลกรณีศึกษาเกษตรครบวงจรแทนที่จะเดินเรื่องบันทึกตามวงจรชีวิตของผู้ให้การสัมภาษณ์ข้อมูล กลับมีແ່ວງจรของเกษตรแต่ตัวคนหายไป ยังมีปัญหาการเขียนตามมาก็คือไม่อาจจะเขียนเชื่อมโยงได้ ปรากฏว่าเมื่อวิเคราะห์ดูแล้ว ตัวคนหายไป มีแต่พืชผักที่หมุนวงจรอยู่รอบปี เพราะข้อมูลที่ได้มาขาดรายละเอียดคือ ข้อมูลมีแต่บริบท ส่วนคนเป็นซึ่งเป็นผู้กระทำหายไปอีก ต้องย้อนกลับไปสัมภาษณ์วงจรชีวิต (Life Studies) ของเกษตรกรอีกครั้ง ในช่วงที่เวลามีจำกัด

2.3 กระบวนการพัฒนานักวิจัยและทำวิจัยระยะที่ 3 (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2545)

ในเมื่อได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนมากพอ ต้องคืนประวัติศาสตร์ชุมชนและเตรียมที่จะเขียนรายงานรวม รวบรวมเติมรายละเอียดที่ขาดไป และจัดเวทีคืนประวัติศาสตร์สู่ชุมชน ปรากฏว่าการเก็บ ข้อมูลและการคืนประวัติศาสตร์นั้นเราต้องใช้เทคนิคต่างกันเล็กน้อย การจัดเวทีเก็บข้อมูลครูต้องพัฒนาเทคนิคการตั้งคำถาม แต่การจัดเวทีคืนประวัติศาสตร์นั้นต้องพัฒนาเทคนิคการกระตุ้นให้คิดวิพากษ์วิจารณ์ ตรวจสอบตนเองถึงสิ่งที่ผ่านมจนถึงปัจจุบันว่ามีผลกระทบจากอะไรทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งครูต้องเข้าใจกระบวนการทำงานกับชุมชนและฝึกเป็นผู้นำกลุ่มในการจัดเวทีเพื่อคืนประวัติศาสตร์ชุมชน ทางโครงการจึงประสานให้ครูและผู้ประสานงานมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักพัฒนาเอกชน ที่ทำงานซ้อนกันในพื้นที่ คือ โครงการ “เสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อป้องกันการเคลื่อนย้ายแรงงานเด็กและสตรี” ของคุณอคุลย์ ดวงดีวิรัตน์ โดยมีเป้าหมายเฉพาะในการเรียนรู้ร่วมกับนักพัฒนา ดังนี้คือ

เพื่อฝึกให้ครูมีเทคนิคการกระตุ้นชุมชนและจัดเวทีคืนประวัติศาสตร์ โดยมีกิจกรรมร่วมแลกเปลี่ยนและดูงานของนักพัฒนาในพื้นที่ 3 ครั้ง จากนั้นจัดเวที คืนประวัติศาสตร์และตรวจสอบข้อมูลกับชุมชน 4 ครั้ง รวมมีเวทีชาวบ้าน 7 ครั้ง แต่ในระหว่างนี้เกิดปัญหาในชุมชน 2 เรื่อง ที่ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการจัดเวทีชุมชน เรื่องแรกคือ มีการยึดบัตรประชาชนไทใหญ่เขตแม่ฮาย และท่าดอน โดยให้เหตุผลว่าเป็นการทำบัตรผิดกฎหมาย อีกเรื่องหนึ่ง นักเรียนในโรงเรียนบ้านเวียงหวายที่เข้าร่วมโครงการละครชุมชน เกิดอุบัติเหตุตกน้ำเสียชีวิตที่แม่น้ำกกเขต

บ้านใหม่หมอกจ้าม เหตุการณ์เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ปัญหาของเราทั้งสองเรื่องทำให้การจัดเวทีต้องชะงักไปและต้องรอเวลาที่จะเข้าไปกระตุ้นชุมชนใหม่

กระบวนการพัฒนานักวิจัย จัดเวทีคืนประวัติศาสตร์ระยะที่ 3 ต้องเพิ่มเทคนิคการเป็นผู้นำกลุ่ม จึงให้ดูงานซึ่งมีสองลักษณะ ดังนี้คือ

2.3.1 การดูงานในพื้นที่

ในช่วงต้นของระยะที่ 3 การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักพัฒนาเอกชน ที่ลงปฏิบัติการในพื้นที่จริง ๆ ทั้ง 3 ครั้งทำให้ได้เห็น และเรียนรู้ดังนี้

1) เทคนิคการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมหลายอย่าง และมีผลพลอยได้คือการปรับเปลี่ยนข้อมูลทางกายภาพให้ทันสมัย เช่น บ้านเวียงหวายมีประชากร 204 ครัวเรือน มีประชากร 632 คน ในจำนวนนี้มีการเคลื่อนย้ายแรงงาน 93 ครัวเรือน เป็นต้น ได้เข้าร่วมเทคนิคการระดมสมองได้รู้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนในแง่มุมของชาวบ้าน ได้แก่ ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงาน ผลกระทบของการไม่มีบัตรของชาวไทใหญ่ที่มีต่อการประกอบอาชีพทำให้ต้องเสียเปรียบ คือ ถูกกดค่าแรง และเสียภาษีเดือนไม่มีที่ดินทำกิน

2) ได้พบว่าชาวบ้านมีศักยภาพ เช่นชาวเมืองหนองสะท้อนวิธีคิดว่าชาวบ้านคิดเป็นและคิดได้อย่างรอบด้านในประเด็นสิทธิในการใช้ทรัพยากรสาธารณะ เช่น มีคำถามว่า “คนจนกับคนรวยใช้กฎหมายฉบับเดียวกันหรือเปล่า” และการเข้าร่วมเสวนากับกลุ่มสตรีบ้านแม่สาว สันมะนาว (คนเมือง) ทำให้ได้เห็นว่าชุมชนนั้นมีศักยภาพ ครูถึงกับรำพึงว่าอยู่ที่นี้ไม่เคยรู้เลยว่ากลุ่มสตรีเข้มแข็งเพียงไร

3) ทีมครูนักวิจัยพบว่ามีปัญหาจริงบางอย่างที่เกิดในชุมชนซึ่งสามารถนำมาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เกิดประโยชน์กับชีวิตจริงได้ เช่นการพูดคุยกันในกลุ่มย่อย พบว่าประสบการณ์ของเด็กที่เคยไปทำงานในเมืองมักถูกละเลย เราจะมาช่วยกันพยายามที่จะลดการเข้าสู่เมือง หรือให้ความรู้ ในการออกไปสู่เมือง เพื่อไปทำงาน เพื่อช่วยเปิดโลกกว้างให้แก่เด็ก และเพื่อจะได้เตรียมตัวและรู้เท่าทัน

4) ได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมกับชุมชน ครูประเมินตนเองว่าจะหลุดออกนอกชุมชน เช่นบางคนกล่าวว่าองค์กรบริหารส่วนตำบลและชาวบ้านเขารู้ปัญหาและจัดเวทีคุยกันได้ ถ้าครูยังอยู่แต่ในโรงเรียนครูก็จะตกกลุ่ม คือชุมชนก็จะไม่ต้องการครู ครูไม่รู้เท่าทันสังคม ความเห็นเกิดเฉพาะคณะครูที่ร่วมโครงการวิจัยเท่านั้น แต่ครูอื่น ๆ ที่ยังอยู่แค่ภายในโรงเรียนยังไม่รู้ปัญหาเหล่านี้

5) โดยภาพรวมการได้ร่วมมีประสบการณ์ ในการใช้เทคนิคกับนักพัฒนาทำให้ทีมนักวิจัยเกิดความเชื่อมั่นต่อการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อคืนประวัติศาสตร์สู่ชุมชนมากขึ้น

6) พบว่านักพัฒนามีความสัมพันธ์แนบแน่นกับชุมชน ทีมครูนักวิจัยสะท้อนว่านักพัฒนามีเทคนิคการเข้ากับเด็กและชุมชนได้ดี คือเป็นกันเอง เปิดใจทำให้เด็กและชาวบ้านยอมรับและกล้าแสดงออกเช่นเทคนิคทักษะชีวิตของอนุชน หวลทรง ครูอยากได้เทคนิค ถึงแม้ครูจะมองเห็นวิธีการของนักพัฒนา แต่ความคิดในการปรับกระบวนการเรียนการสอนของครูยังไม่สมบูรณ์ ทำให้มีคำถามต่อตนเองว่าถ้าเป็นกันเองกับเด็กนักเรียนแล้วจะทำให้เด็กได้ใจ และเรียนไม่ทันหลักสูตรจะเป็นข้อเสียมากกว่าหรือไม่

กล่าวโดยรวมแล้ว การร่วมเรียนรู้กับนักพัฒนาพบว่า ถ้าเปิดพื้นที่กับชาวบ้านแล้ว เนื้อในของชุมชนและวิถีชีวิตที่สะท้อนออกมาให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพ ขอแค่เพียงให้เขามีพื้นที่แสดงบ้างเท่านั้น

การร่วมสังเกตการณ์ในช่วงต้นทีมวิจัยยังไม่เข้าใจบทบาท จึงไม่ค่อยสนใจกระบวนการจัดเวทีของนักพัฒนาเอกชน คาดว่าครูเข้าร่วมด้วยมุ่งหวังเนื้อหาข้อมูล ยังขาดความคิดเชิงกระบวนการและการนำข้อมูลมาใช้ในประวัติศาสตร์ ได้แก่การที่ครูคอยมองว่าครูจะเสริมอะไรในเวทีซึ่งก็ใช้ได้ในแง่การได้ฝึกทำจริงในการนำเนื้อหาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชนไปเดินเรื่องให้ชาวบ้านสานต่อความคิดของตนเองแต่ส่วนที่ขาดหายไปก็คือขาดการถอดกระบวนการทำงานของนักพัฒนา เช่นนักพัฒนาเตรียมการกระตุ้นเป็นหลัก กระตุ้นไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ การล้วงลึกข้อมูลและปัญหาที่แท้จริง รายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ คือการถอดบทบาทครูเองออกมาอยู่ในระนาบเดียวกับชาวบ้าน บางคนทำได้บางคนทำไม่ได้ ฯลฯ อย่างไรก็ตามครูก็ได้ประสบการณ์เชิงความเข้าใจชุมชนเพิ่มขึ้นและตระหนักในศักยภาพชุมชน ซึ่งก็เป็นผลดีต่อการมีความเชื่อมั่นในองค์ความรู้ของชุมชน จะเป็นประโยชน์ในงานของโรงเรียนในระดับต่อไป

2.3.2 การดูงานนอกพื้นที่

ในระหว่างที่ร่วมดูงานกับนักพัฒนาในพื้นที่ที่ครูนักวิจัยก็จัดเวทีคืนประวัติศาสตร์ไปด้วยเมื่อครูนักวิจัยจัดเวทีคืนประวัติศาสตร์สู่ชุมชนไปสองครั้ง การกระตุ้นยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร กล่าวคือบรรยากาศคร่ำครวญ การมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์วิจารณ์ประวัติศาสตร์และชีวิตประจำวันยังไม่เป็นจริงเป็นจัง เวทีอยู่ในลักษณะเล่าเรื่องเสริมข้อมูลครู จึงต้องหาเทคนิคการพลิกกลับเวทีโดยไปดูงานเรื่อง “การคืนผีปู่ย่าสู่ชุมชน” ในโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา หลังจากดูงานได้มีการถอดบทเรียน ครูสะท้อนว่าหมู่บ้านคุณอตุลย์ชาวบ้านเป็นคนเมืองจึงกล้าเสนอความเห็นแย้งกัน แต่เมื่อได้ทดลองตามกระบวนการครูก็เปลี่ยนทัศนคติ โดยสรุปดูงานแล้วนำรูปแบบมาทำจริง ประกอบกับความเชื่อมั่นว่าคนอื่นทำได้ การจัดเวทีก็มีผลต่อการกระตุ้นชุมชนให้คิด และหาทางเลือกในการสืบทอดประวัติศาสตร์และวิถีคิดหาทางเลือกให้กับชุมชนและลูกหลาน ดังที่ครูนักวิจัยสะท้อนว่าชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์ได้ตอบได้ดีมาก และยอมรับว่าการไปดูงานและเห็นว่าชาวบ้านอื่นทำได้ทำให้มั่นใจ เมื่อนำมาทดลองแล้วก็ได้ผลเพราะมองเห็นวิธีที่จะนำไปปรับเวทีคืนประวัติศาสตร์ได้อย่างไร ชาวบ้านสามารถได้ตอบและสะท้อนความเห็นย้อนกลับ จึงเกิดการเตรียมประเด็นและตั้งคำถามให้ชาวบ้านคิดจัดเป็นเทคนิคอีกประการหนึ่งที่ครูนักวิจัยนำมาพัฒนาวิธีการครูเองก็ได้ความรู้และประสบการณ์ด้วยตนเองว่าการจัดเวทีทำอย่างไร ได้ผลอย่างไร

2.4 กระบวนการพัฒนานักวิจัยและทำวิจัยระยะที่ 4 (สิงหาคม 2545 -มกราคม 2546)

ระยะนี้เน้นกระบวนการจัดเวทีคืนประวัติศาสตร์และการกระตุ้นจิตสำนึก ซึ่งมีกิจกรรมหลัก 2 กิจกรรม คือ การดูงาน และการฝึกการจัดเวที การดูงานนั้นได้อภิปรายไปในระยะที่ 3 แล้ว ในขั้นตอนนี้จึงอภิปรายเฉพาะรูปแบบของการจัดเวที ซึ่งจะรวมกระบวนการจัดเวทีตั้งแต่ระยะที่ 1 จนถึงระยะที่ 4 เพราะจะได้มองเห็นความหลากหลายของรูปแบบและพัฒนาการของการจัดเวที

2.4.1. ลักษณะรูปแบบของเวที

ลักษณะและรูปแบบของเวทีมีทั้งหมด 3 ลักษณะ คือเวทีชาวบ้าน เวทีทีมวิจัย และเวทีร่วม ในบางช่วงตอนต้นของโครงการจะเป็นเวทีร่วมกันคือมีทั้งชาวบ้านแล้วตามด้วยการถอดบทเรียนของครูนักวิจัย ถัดมาเวทีชาวบ้านจะค่อย ๆ ขยับพื้นที่เข้าไปในชุมชนและแตกเป็นกลุ่มย่อยมากขึ้นเพราะต้องการเนื้อหาที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันเวทีทีมวิจัยซึ่งเป็นเวทีติดตามข้อมูลก็จะดำเนินประกบไปเรื่อย ๆ เพื่อติดตามเอาข้อมูลและแก้ปัญหา การทำวิจัย และเพิ่มความรู้และเทคนิคการทำวิจัยตลอดเวลาในช่วงกลาง คือตามแผนงานระยะที่ 2 และระยะที่ 3 ตอนต้นลักษณะเวทีจะเปลี่ยนไปอีกในตอนท้ายของระยะที่ 3 และระยะที่ 4 คือเวทีชาวบ้านจะกลับมาเป็นเวทีใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ อีกวาระหนึ่งเพื่อตรวจสอบข้อมูลและคืน ประวัติศาสตร์ชุมชน

จากการทำงานผ่านมา 2 ปี มีรูปแบบของเวทีชุมชนต่าง ๆ กัน ปรับเปลี่ยนไปตามความเข้าใจและปัญหาที่เกิดขึ้น ในช่วงแรกของการจัดเวทีเพื่อสร้างความคุ้นเคยและสำรวจชุมชนจะกระตุ้นทาง ครุณักวิจัยกล้าให้กล้าคิดและจัดการเอง ตามที่ได้ประชุมเตรียมงานกันไว้แล้ว แต่เมื่อทำงานไปแล้วทีมวิจัยก็ได้ถอดบทเรียนเวทีและประเมินผลตนเอง รูปแบบการจัดเวทีก็ปรับเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ จนครูพบด้วยตนเองว่าเวทีที่จะเก็บข้อมูล มี 3 รูปแบบคือ เวทีทางการ เวทีกึ่งทางการ และเวทีไม่เป็นทางการ

เวทีชุมชนแบบทางการ จะเป็นการจัดเวทีในช่วงแรก ๆ ของทั้งสองหมู่บ้านครูเตรียมเวทีใน โรงเรียนนั่งโต๊ะนักเรียน ชาวบ้านก็จะตอบเหมือนตอบคำถามครู บรรยายภาพไม่เป็นกันเองเท่าที่ควร ส่วนบ้านใหม่หมอกจ๋ามนั้นเกิดเวทีชาวบ้านก่อน และเวทีชาวบ้านเกิดเองโดยที่ทีมโรงเรียนไม่มีเวลาไปจัดการหรือสร้างสัมพันธภาพ จัดเวทีไป 2 ครั้งทางโรงเรียนบ้านแม่สาวเมืองหนองใต้บทเรียนการจัดเวทีด้วยตนเอง เพราะทีมมีมากและเคยชินกับการอภิปรายในเวทีครู ทางทีมสรุปว่าเวทีใหญ่ได้ข้อมูลเชิงสำรวจภาพกว้างและรู้จักผู้ให้ข้อมูลว่าใครเป็นใครแต่การเปิดใจและการเข้าถึงชาวบ้านนั้นไม่ทั่วถึงเพราะจะมีคนนำกลุ่มผูกขาดการพูดคุยไม่ถี่คน จึงได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดเวทีให้เล็กลง เลือกผู้เข้าเวที ย้ายสถานที่จัดจากโรงเรียนไปจัดที่วัด หรือบางที่พูดคุยกลุ่มย่อยที่บ้านชาวบ้าน ยิ่งเห็นความเป็นเจ้าของเวทีของชุมชนมากขึ้นทั้งนักเรียนและผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้อาวุโส ดังรายงานจากทีมวิจัยสะท้อนผลการคืนประวัติศาสตร์ชุมชนตามประเด็นข้างล่าง การอภิปรายเรื่องเวทีจากอาจารย์พัชรินทร์ สมดุลยาพาหย์ บ้านแม่สาวเมืองหนองมีความเห็นต่อการจัดเวทีดังนี้คือ

1) การจัดเวที จะได้เรื่องราวจากคนกล้าพูดกล้าคิด นอกจากนั้นจะเป็นเพียงผู้ฟังเฉย ๆ ทั้ง ๆ ที่เมื่อเราสัมภาษณ์เคี้ยวจะพูดคุยได้ดี อาจเป็นเพราะลักษณะที่ค่อนข้างเป็นทางการทำให้ผู้ร่วมกิจกรรมเกิดความรู้สึกอึดอัดเพราะมีทั้งคนที่ตนไม่รู้จัก รู้จักแต่ไม่สนิทสนม การหาข้อมูลก็ได้เรื่องราวโดยรวม ๆ ถ้าจะใช้กระบวนการจัดเวทีควรใช้ตอนแนะนำโครงการวิจัยในครั้งแรกและใช้เมื่อจะมีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้ในแต่ละช่วงที่ผู้ทำวิจัยได้เตรียมการด้านเนื้อหาและเทคนิคต่าง ๆ ไว้แล้ว

2) การสัมภาษณ์เดี่ยว ผู้ทำวิจัยควรเป็นคนในชุมชนหรือมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดในชุมชนนั้นอย่างมาก ๆ จึงจะได้ความไว้วางใจและยอมรับจากชุมชนและต้องใช้เวลาเพื่อการสร้างความคุ้นเคยและสร้างความสนิทสนม สัมภาษณ์อย่างคนพูดคุยกันเรื่องที่เล่าจะสนุกสนานและผู้เล่าก็เล่าอย่างเต็มใจไม่รู้รู้สึกอึดอัดแต่ผู้เล่าก็ยังเลือกที่จะจำหรือลืมเรื่องราวต่างๆ บางเรื่องก็เล่าได้มาก บางเรื่องก็เล่าได้เล็กน้อยโดยเฉพาะเรื่องที่พาดพิงถึงผู้อื่นในด้านลบ เช่นการเล่าเรื่องการค้าขายกับชาวเขาเผ่ามูเซอร์ การค้าขายฝิ่น นายทุนเงินกู้ที่ร่ำรวยที่ดินและข้าวของจากการเก็บดอกเบี้ยยและยึด

คืนเพราะลูกหนี้ไม่มีเงินจ่าย พ่อเฒ่าคนหนึ่งนำใบรายการเล่นมะก่องตีมาให้ดู (เป็นการพนันแบบหนึ่งของชาวบ้าน) และเล่าเรื่องให้ผู้วิจัยฟังหลังจากได้พบปะกันหลาย ๆ ครั้ง

3) การสัมภาษณ์เป็นกลุ่มย่อย เกิดจากการสัมภาษณ์เดี่ยวที่คุ้นเคยกันแล้วและได้พบปะกัน โดยบังเอิญไม่ได้นัดหมายการสัมภาษณ์อย่างนี้ถ้าได้สัมภาษณ์เดี่ยวมาก่อนจะได้ข้อมูลที่เชื่อมโยงและต่อเนื่องกันมากขึ้น การเริ่มซักถามเพียงเรื่องเดียวก็จะได้เรื่องอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย อย่างเรื่องของแม่ชื้ออ่องที่ตอนแรกหลานสาวเคยบอกว่าท่านเป็นลูกเจ้าเมืองแล้วหนีกฎหมาย ครั้นแม่ชื้อเล่าเรื่องเกี่ยวกับนามสกุล เมื่อนั้นก็ได้รับความว่าพ่อของท่านกินเมืองอยู่พม่า และเมื่อผนวกกับเรื่องราว ที่กล่าวถึงช่วง พ.ศ. 2430 เมืองนายและเมืองหนองถูกทหารพม่าทำลาย พวกไทเช่นฆ่าแย่งชิงบ้านเมืองก็จะมองเห็นเรื่องราวที่สอดคล้องกันรวมทั้งเรื่องราวบางเรื่องที่บางคนเลือกจะลืมก็จะมีคนอื่นจำได้และพูดขึ้นมาอย่างเช่นแม่เฒ่าที่เคยนำฝิ่นจากบนคอกมาขายให้ชาวบ้านที่มาขอซื้อแต่ไม่เคยเล่าเมื่ออยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มมีคนพูดถึงจึงได้เล่าเรื่องนี้ขึ้นมา ผู้ทำวิจัยต้องคอยไปเยี่ยมเยียนและคอยหาโอกาสว่าจะมีโอกาสดังกลุ่มคนเหล่านี้จะมีโอกาสพบปะกันที่ไหนและเป็นกลุ่มใด เช่น กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่พบปะกันตอนเย็น ๆ ที่บ้านป่าปุ้นและพูดคุยกันไปจนมีค้ำกลุ่มคนวัยทำงานพบปะกันในกิจกรรมของหมู่บ้านหรือช่วงเทศกาลออกพรรษา สงกรานต์ สิ่งสำคัญในการทำงานวิจัยที่พบมาคือความคุ้นเคยและความไว้วางใจของชาวบ้านที่มีต่อเราและมีการนำเสนองานที่เป็นรูปธรรมบ้างเช่น การถ่ายรูปประกอบเอกสารให้ได้รับรู้เรื่องราวที่ได้ทำไปแล้วในแต่ละช่วงเมื่อเริ่มกระบวนการครั้งต่อไปก็จะได้รับการตอบรับอย่างดี ในกรณีของบ้านแม่สาวอาจทำได้เพราะเป็นวิถีชีวิตแบบชาวบ้านที่ไม่มีเรื่องเกี่ยวข้องกับการเมืองหรือขบวนการกู้ชาติ (ข้อมูลย้อนกลับจากทีมวิจัยโรงเรียนบ้านแม่สาว,2546)

4) การเอาเรื่องและรูปภาพของชาวบ้านลงพิมพ์ในเอกสาร ช่วยขยายพื้นที่ทางสังคมให้กับชุมชนจึงใช้เป็นที่กระตุ้นความสำนึกได้ดี ทั้งได้รับความร่วมมือ และความเป็นเจ้าของของชุมชน อาจจะกล่าวได้ว่าชาวบ้านเองก็ตระหนักว่า ข้อมูลจากการบอกเล่านั้นเมื่อนำไปถ่ายทอดโดยทางเอกสารนั้นเป็นช่องทางและเทคโนโลยีในยุคสมัย และทำให้ชาวบ้านมีพื้นที่เพิ่มขึ้นใน